

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΑΝΑΛΥΣΤΕ ΤΙΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΑΚΡΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ»**

ΤΟΥ

ΤΧΗ (ΠΖ) ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑ

Νοέμβριος 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Νικόλαος Γουργούλιας

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΑΝΑΛΥΣΤΕ ΤΙΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΑΚΡΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	10
1.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός της παγκοσμιοποίησης.....	10
1.2 Ιστορική αναδρομή	17
1.3 Διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης	19
1.3.1 Οικονομική διάσταση.....	19
1.3.2 Κοινωνικο-πολιτισμική και τεχνολογική διάσταση	23
1.3.3 Πολιτική διάσταση	25
1.4 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΕΡΙΟΔΩΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	33
2.1 Μεταφορές και εμπόριο	33
2.2 Διεθνείς επενδύσεις και ενοποίηση διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών	37
2.3 Το φαινόμενο της κινητικότητας των ατόμων	40
2.4 Τεχνολογική καινοτομία	42
2.5 Η δημιουργία πολυεθνικών εταιρειών	46
2.6 (Νέο)Φιλελευθερισμός.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	53
3.1 Ομοιότητες μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης	53
3.2 Διαφορές μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης.....	58
3.3 Το μέλλον της παγκοσμιοποίησης	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	77

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος «παγκοσμιοποίηση» ξεκίνησε να χρησιμοποιείται σε ευρύτατο βαθμό στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, αλλά η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης είχε ξεκινήσει πριν από αιώνες (James & Steger, 2014, σελ. 417) και χρονολογείται ήδη από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, όπου και ξεκίνησε το παγκόσμιο εμπόριο (Findlay & O'Rourke, 2003, σελ. 15). Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να περιγράψει ποικίλες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες και αλλαγές που καθόρισαν τον κόσμο κατά τα τελευταία 60 χρόνια (Guttal, 2007, σελ. 523).

Η παγκοσμιοποίηση είναι και αποτέλεσμα και δύναμη εκσυγχρονισμού και καπιταλιστικής επέκτασης, που συνεπάγεται την ολοκλήρωση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων (τοπικών, εθνικών και περιφερειακών) σε μια «παγκόσμια» αγορά: δηλαδή, μια αγορά που υπερβαίνει τα γεωπολιτικά σύνορα και δεν υπόκεινται πάντοτε σε ρυθμίσεις από τα επί μέρους κράτη, αλλά εξαρτάται περισσότερο από διμερείς και περιφερειακές συμφωνίες ιδίως στο πλαίσιο του ελεύθερου εμπορίου και των επενδύσεων. Οι πρακτικές εκδηλώσεις αυτής της ολοκλήρωσης είναι η απελευθέρωση του εμπορίου και της χρηματοδότησης, η απορρύθμιση της οικονομίας, η οικονομική ανάπτυξη με γνώμονα τις εξαγωγές, η κατάργηση των ελέγχων στη διακρατική κινητικότητα του χρηματοοικονομικού κεφαλαίου, η επέκταση του κεφαλαίου χαρτοφυλακίου, η ιδιωτικοποίηση και η αναδιάρθρωση των τοπικών και εθνικών οικονομιών για τη διευκόλυνση του καπιταλισμού της ελεύθερης αγοράς. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι πολιτιστικές και κοινωνικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης είναι ασήμαντες, αλλά ότι ο σύγχρονος πολιτισμός και η κοινωνία διαμορφώνονται όλο και περισσότερο από νεοφιλελεύθερα οικονομικά μέτρα που (υποτίθεται ότι) ενισχύουν την οικονομική ελευθερία και τις επιλογές των καταναλωτών (Guttal, 2007, σελ. 524).

Τον 19^ο αιώνα παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, που σηματοδοτούν τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, όπως το θαλάσσιο εμπόριο (O'Rourke & Williamson, 2002, σελ. 23), καθώς και η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού (DeLong & Dowrick, 2003, σελ. 191). Τον 20^ο αιώνα συντελέστηκε μεγαλύτερη οικονομική ολοκλήρωση

(DeLong & Dowrick, 2003, σελ. 196), με τη διεθνοποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών (Nayyar, 2006, σελ. 138), την ακόμη μεγαλύτερη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού (Chiswick & Hatton, 2003, σελ. 65), την εμφάνιση των διεθνών οργανισμών (Flew, 2008, σελ. 103), αλλά και την ανάδυση νέων οικονομικών δυνάμεων, όπως η Κίνα και η Ινδία (Birol, 2012, σελ. 92). Παράλληλα, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα και στις αρχές του 21^{ου} παρατηρείται μία σημαντική διείσδυση της ψηφιακής οικονομίας και του τεχνολογικού μετασχηματισμού (Flew, 2018, σελ. 104).

Οι δύο αυτές περίοδοι παρουσιάζουν ορισμένες ομοιότητες ως προς την οικονομική ολοκλήρωση, ιδίως σε επίπεδο εμπορίου και μετανάστευσης, αλλά η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται επίσης από σημαντικές πολιτικές αλλαγές, με τη μείωση της σημασίας των εθνών-κρατών και την ακόμα μεγαλύτερη άνοδο του καπιταλισμού. Οι σύγχρονες θεωρίες παγκοσμιοποίησης συνήθως συνδέουν τον όρο με την πολιτική και οικονομική τάξη μετά το 1945. Η δημιουργία πολυεθνικών ιδρυμάτων όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα, τα θεσμικά όργανα των Ηνωμένων Εθνών και ένα δεσμευτικό δίκτυο πολυμερών συνθηκών και συμφωνιών επέτρεψαν τη συνεχή ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, των επενδύσεων και της κυκλοφορίας των ανθρώπων, τουλάχιστον έως την «Κρίση πετρελαίου» και οικονομικές κρίσεις της δεκαετίας του 1970. Αλλά δεν υπήρχε κρίση των φιλελεύθερων ιδεών που στήριζαν την παγκοσμιοποίηση κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Αντίθετα, η ηγεμονία των φιλελεύθερων ιδεών ενισχύθηκε κατά τη δεκαετία του 1970 και του 1980. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και ο μετασχηματισμός των κομμουνιστικών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης σηματοδότησαν τον θρίαμβο της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του καπιταλισμού της αγοράς. Το γρήγορο άνοιγμα της Κίνας στις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις κατά την περίοδο μετά το Μάο έδωσε μια περαιτέρω ώθηση στα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής καθώς και στις παγκόσμιες αγορές (Flew, 2018, σελ. 103)

Στο πλαίσιο αυτό, στόχος αυτής της εργασίας είναι να προσδιοριστούν οι ομοιότητες και οι διαφορές αυτών των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης. Η εργασία αυτή θα βασιστεί στη μεθοδολογία των δευτερογενών δεδομένων, που

σημαίνει ανάκτηση στοιχείων από έρευνες που έχουν διεξαχθεί στο παρελθόν σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια συνολικά. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στον εννοιολογικό προσδιορισμό, στην ιστορική εξέλιξη, στις διαστάσεις, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης. Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει συγκριτικά στοιχεία της παγκοσμιοποίησης μεταξύ του 19^{ου} αιώνα και του 20^{ου}-21^{ου} αιώνα. Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύονται οι διαφορές και οι ομοιότητες αυτών των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης, ενώ παράλληλα εκφράζονται και ορισμένοι προβληματισμοί σχετικά με τη μελλοντική εξέλιξη αυτής της διαδικασίας. Μία σύνοψη των ανωτέρω παρέχεται στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός της παγκοσμιοποίησης

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οδήγησε τους μελετητές πολιτικής θεωρίας αφενός σε περιορισμό της ικανότητάς τους να προβλέψουν κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα και αφετέρου στην αναγκαιότητα να αναζητήσουν μία νέα οργανωτική αρχή ώστε να βασίσουν το έργο τους στο πεδίο των διεθνών σχέσεων. Αυτό είχε ως συνέπεια να στραφούν στην έννοια της παγκοσμιοποίησης, παρά το γεγονός ότι ένας απόλυτος και συγκεκριμένος ορισμός αυτής της έννοιας δεν ήταν εφικτός (Reich, 1998, σελ. 1).

Οι James και Steger (2014, σελ. 431) υποστηρίζουν ότι εννοιολογικά η παγκοσμιοποίηση δεν συνδέεται με την έναρξη της ίδιας της διαδικασίας πριν από αιώνες. Αντίθετα, ενώ ενέργειες που εντάσσονται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης ξεκίνησαν ήδη από τον ύστερο Μεσαίωνα, η χρήση αυτής της λέξης και η έμφαση στις διαδικασίες της απορρέει από τη δυναμική που απέκτησε σε τέσσερα επίπεδα σχηματισμού της κοινωνικής σημασίας της. Το πρώτο είναι το επίπεδο των ιδεών, όπου η παγκοσμιοποίηση χρησιμοποιείται από συγκεκριμένες ομάδες ατόμων (π.χ. δημοσιογράφους, συγγραφείς) που προσπαθούν να εξηγήσουν μεταβαλλόμενα πεδία κατανόησης ή συνθήκες πρακτικής. Ωστόσο, οι ιδέες και οι έννοιες σχετίζονται με τον σχηματισμό του νοήματος, κάτι το οποίο είναι υποκειμενική αλλά και αντικειμενική διαδικασία, και εξαρτάται από διάφορες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές διεργασίες και συνθήκες (James & Steger, 2014, σελ. 431). Το δεύτερο είναι το επίπεδο των ιδεολογιών, όπου η αντιπαράθεση για τις έννοιες, τις αντιλήψεις και τις ερμηνείες μεταφέρει τη συζήτηση για την έννοια και τη σημασία της παγκοσμιοποίησης στον πολιτικό τομέα και κατά συνέπεια στον οικονομικό και επιχειρηματικό τομέα. Στη βάση αυτή, η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα εργαλείο και ένα μέσο για συγκεκριμένα πολιτικά προγράμματα και ατζέντες. Η συζήτηση αυτή στο επίπεδο των ιδεολογιών μετέπειτα μεταφέρθηκε και σε άλλους τομείς, όπως των διεθνών, κοινωνικών και ανθρωπιστικών σπουδών (James & Steger, 2014, σελ. 432). Το

τρίτο επίπεδο είναι το «φαντασιακό» του σχηματισμού του νοήματος, όπου οι έννοιες σχετίζονται με μια μεταβαλλόμενη και σχεδόν συνολικά επικρατούσα υποκειμενική και αντικειμενική αίσθηση του κοινωνικού συνόλου κατά τον 20^ο αιώνα, κυρίως σε επίπεδο διακρατικών συνδέσεων και οικονομικής ενοποίησης (James & Steger, 2014, σελ. 432). Το τελευταίο επίπεδο είναι των οντολογιών, όπου η έννοια της παγκοσμιοποίησης παρέχει έναν τρόπο περιγραφής της βαθύτερης αίσθησης της ανθρώπινης κατάστασης, μεταβάλλοντας την κοινωνική σημασία για τον χρόνο, τον χώρο και άλλες διαστάσεις των κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, η παγκοσμιοποίηση συσχετίστηκε με διαδικασίες που άλλαξαν - και εξακολουθούν να αλλάζουν - τον κόσμο με θεμελιώδεις τρόπους (James & Steger, 2014, σελ. 432).

Ο Reich (1998, σελ. 5) αναφέρει πως υπάρχουν τέσσερις τρόποι ορισμού της έννοιας της παγκοσμιοποίησης:

1. Η παγκοσμιοποίηση ως ιστορική εποχή: όπως και ο όρος 'Ψυχρός Πόλεμος' έτσι και ο όρος 'παγκοσμιοποίηση' χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει ιστορικά μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Στην περίπτωση αυτή, το πρόβλημα έγκειται στη χρονολογία που θα χρησιμοποιηθεί ως ημερομηνία έναρξης αυτής της περιόδου και οι λόγοι που συνηγορούν υπέρ αυτής. Μία προσέγγιση είναι ότι η παγκοσμιοποίηση μπορεί να περιγραφεί ως μια περίοδος που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1970, με αποτέλεσμα να επικαλύπτει το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αυτή η περίοδος είναι πιθανή υποψήφια επειδή υποδηλώνει ότι η παγκοσμιοποίηση ξεκίνησε ταυτόχρονα με δύο φαινόμενα. Το πρώτο ήταν η εισαγωγή του détente μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Το δεύτερο ήταν η κατάρρευση του «Κοινωνικού Συμβολαίου», αρχικά στη Βρετανία, αλλά τελικά σε όλες τις προηγμένες βιομηχανικές χώρες. Η σημασία του τέλους του «Κοινωνικού Συμβολαίου» - η σύνδεση μεταξύ της εκπροσώπησης της εργασίας, της συγκράτησης των μισθών, της πλήρους απασχόλησης και του κυρίαρχου συστήματος μαζικής παραγωγής - είναι ότι η παγκοσμιοποίηση αντιπροσωπεύει μια μετάβαση σε μια νέα διατύπωση σχετικά με τους όρους και τη φύση της εργασίας. Αυτή η αλλαγή περιλαμβάνει μια κατανομή εργασίας μεταξύ των διαδικασιών

υψηλής και χαμηλής προστιθέμενης αξίας, επαναπροσδιορίζει τις αγορές ως θεσμούς, ενώ θεωρεί απαρχαιωμένο τον συνδικαλισμό, απορρίπτει τη δημοσιονομική πολιτική ως χρήσιμο μέσο πολιτικής και επιβεβαιώνει τη σημασία του ατομικισμού στην εργασία που εκφράζεται σε διάφορες μορφές όπως «telecommuting» και «flexitime». Μία αντίθεση προσέγγιση χρονολογεί την παγκοσμιοποίηση από το τέλος της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της επόμενης δεκαετίας, λόγω μιας σειράς γεγονότων: η σωρευτική επίδραση στις δυτικές οικονομίες της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης και η σημαντική αντίστοιχη μείωση του επιπέδου του ΑΕΠ το 1980 σε συνδυασμό με την αύξηση των ποσοστών πληθωρισμού, καθώς και η εκλογή της Margaret Thatcher το 1979 και του Ronald Reagan το 1980, που οδήγησαν σε μία ριζοσπαστική πολιτική. Οι διαφορετικές αυτές προσεγγίσεις απορρέουν από το αν η παγκοσμιοποίηση αποτελεί σύμπτωμα διαρθρωτικών εντάσεων ή η πηγή αυτών.

2. Η παγκοσμιοποίηση ως τομή οικονομικών φαινομένων: η παγκοσμιοποίηση μπορεί να χαρακτηρίζεται λειτουργικά από μια σειρά οικονομικών φαινομένων. Σε αυτά περιλαμβάνονται η απελευθέρωση των αγορών, η ιδιωτικοποίηση των κρατικών περιουσιακών στοιχείων, η υποχώρηση των κρατικών λειτουργιών (ιδίως εκείνων που αφορούν την ευημερία), η διάδοση της τεχνολογίας, η διακρατική διανομή της μεταποιητικής παραγωγής (άμεσες ξένες επενδύσεις) και η ολοκλήρωση των κεφαλαιαγορών. Στη στενότερη διατύπωση του, ο όρος αναφέρεται στην παγκόσμια εξάπλωση πωλήσεων, εγκαταστάσεων παραγωγής και διαδικασιών παραγωγής που συνθέτουν τον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Αυτό που μπορεί να είναι μοναδικό για αυτά τα φαινόμενα, ωστόσο, και έτσι δικαιολογεί τη διάκριση μεταξύ της παγκοσμιοποίησης και των οικονομικών προκατόχων της, είναι το σύμπλεγμα, το εύρος και ο τομέας τους. Αυτά τα φαινόμενα δεν έχουν συμβεί ποτέ σε τόσο μεγάλο εύρος, με τέτοια ταχύτητα, και σε τέτοια συστηματικά συνδεδεμένη βάση. Η παγκοσμιοποίηση χαρακτηρίζει έτσι μια εντατικοποίηση και σύνδεση ορισμένων παλαιών διαδικασιών παρά την ανάπτυξη νέων.

3. Η παγκοσμιοποίηση ως ηγεμονία των αμερικανικών αξιών: σε αυτήν την προσέγγιση περιλαμβάνεται κυρίως η έννοια της διάχυσης και της σύγκλισης γενικά με τη μορφή αφομοίωσης πολιτικών και οικονομικών θεσμών στον δημόσιο τομέα και βέλτιστων επιχειρηματικών πρακτικών στον ιδιωτικό τομέα. Η παγκοσμιοποίηση αντιπροσωπεύει έτσι τον θρίαμβο της θεωρίας του εκσυγχρονισμού μια ομογενοποίηση αξιών γύρω από τις αρχές του καπιταλισμού και της δημοκρατίας. Η παγκοσμιοποίηση αντιπροσωπεύει την καθολικοποίηση των αμερικανικών αξιών (αν όχι αγγλοσαξονικών), που βασίζεται σε μια κανονιστική, ηθική βάση.
4. Η παγκοσμιοποίηση ως τεχνολογική και κοινωνική επανάσταση: τα οικονομικά φαινόμενα που προσδιορίστηκαν νωρίτερα είναι σημαντικά όχι μόνο επειδή αντιπροσωπεύουν ένα μοναδικό σύμπλεγμα δραστηριότητας, αλλά επειδή αντιπροσωπεύουν μια νέα μορφή δραστηριότητας. Αυτή η άποψη απεικονίζει μια εντυπωσιακή επανάσταση μεταξύ των τεχνοβιομηχανικών ελίτ, που οδηγείται κυρίως από τεχνολογικές εξελίξεις, που τελικά καθιστούν τον κόσμο μια ενιαία αγορά. Αυτό αποτελεί το όραμα της παγκόσμιας ολοκληρωμένης παραγωγής, των εξειδικευμένων αλλά αλληλοεξαρτώμενων αγορών εργασίας, της ταχείας ιδιωτικοποίησης των κρατικών περιουσιακών στοιχείων και του άρρηκτου δεσμού της τεχνολογίας στα εθνικά σύνορα. Πραγματοποιείται μια αλλαγή που επηρεάζει τον τρόπο που τα άτομα σκέφτονται διάφορες κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις. Ο χώρος και ο χρόνος έχουν συμπιεστεί ως αποτέλεσμα της τεχνολογικής ανάπτυξης, παρ' όλο που το αποτέλεσμα μιας τέτοιας συμπίεσης μπορεί να είναι η ενίσχυση της ετερογένειας, που περιγράφεται με τον όρο «glocalization», όπου υπάρχει μια εκτεταμένη αναδιοργάνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε περιφερειακό / τοπικό επίπεδο, ενώ μια έκρηξη της ροής πληροφοριών / επικοινωνίας και εμπορευμάτων / υπηρεσιών συμβαίνει σε πόλεις, περιοχές και έθνη.

Οι Četković και Žarković (2012, σελ. 165) προβαίνουν σε μία άλλη κατηγοριοποίηση των προσεγγίσεων της παγκοσμιοποίησης. Η πρώτη περιλαμβάνει τις απόψεις μελετητών που θεωρούν την παγκοσμιοποίηση ως «ιδεολογική μάσκα» που κρύβει πραγματικές διαδικασίες που συμβαίνουν υπό την

αιγίδα του μετασχηματισμού του καπιταλιστικού συστήματος και που κρυσταλλώνονται στη βιβλιογραφία και ονομάζονται «σκεπτικιστές». Αυτό εν μέρει βασίζεται και στην άποψη του Wallestrein ότι η έννοια της παγκοσμιοποίησης είναι στην πραγματικότητα μια τεράστια έλλειψη κατανόησης της σύγχρονης πραγματικότητας, μία εξαπάτηση που επιβάλλεται από ισχυρές ομάδες. Η δεύτερη προσέγγιση είναι πιο ευέλικτη σε θεωρητικό, μεθοδολογικό και ακόμη και ιδεολογικό επίπεδο. Περιλαμβάνει συγγραφείς που τονίζουν την έκταση, το βάθος και την ένταση των αλλαγών που έχουν συμβεί τα τελευταία χρόνια, χωρίς αμφιβολία σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Οι μελετητές αυτοί θεωρούν την παγκοσμιοποίηση είτε ως συνέχεια του ιμπεριαλισμού, της δυτικοποίησης ή ακόμη και της αμερικανοποίησης του κόσμου, είτε ως συνέχεια του ιμπεριαλισμού και της αποικιοκρατίας.

Η έννοια της «παγκοσμιοποίησης» έχει απασχολήσει αρκετούς ερευνητές, αλλά συνεχίζει να παραμένει μία έννοια που δεν είναι σαφώς προσδιορισμένη, δηλαδή δεν έχει έναν συγκεκριμένο και καθολικά αποδεκτό ορισμό. Μερικές φορές ο όρος χρησιμοποιείται για να συμπεριλάβει αυξήσεις στις πολιτικές εμπορίου και ελευθέρωσης, καθώς και μειώσεις του κόστους μεταφοράς και μεταφοράς τεχνολογίας (Lee & Vivarelli, 2006, σελ. 3). Οι Četković και Žarković (2012, σελ. 164) αναφέρουν τρεις ορισμούς για την παγκοσμιοποίηση. Ο πρώτος είναι ο ορισμός που έδωσε ο Samuel Kim, βάσει του οποίου η παγκοσμιοποίηση ορίζεται ως μια σειρά πολύπλοκων, ανεξάρτητων ή συναφών διαδικασιών που είναι ευρύτερες, εντείνουν και επιταχύνουν τις παγκόσμιες διασυνδέσεις σε όλους τους τομείς των ανθρώπινων σχέσεων και συναλλαγών - οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντική ζωή, πολιτική, διπλωματική και ασφάλεια - έτσι ώστε τα γεγονότα, οι αποφάσεις και οι ενέργειες σε ένα μέρος του κόσμου να έχουν πλέον συνέπειες για άτομα, ομάδες και χώρες σε άλλα μέρη του κόσμου. Ο δεύτερος είναι ο ορισμός του Anthony Giddens, βάσει του οποίου η παγκοσμιοποίηση είναι η εντατικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο, συνδέοντας μακρινά μέρη με τέτοιο τρόπο ώστε τα τοπικά γεγονότα να διαμορφώνουν τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα μίλια μακριά και το αντίστροφο. Ο τρίτος είναι ο ορισμός του Ulrich Back, ο οποίος υποστηρίζει την προσέγγιση ότι η παγκοσμιοποίηση σημαίνει την εξαφάνιση των συνόρων μεταξύ των διαθέσιμων

εμπειρικών καθημερινών δραστηριοτήτων στις διάφορες διαστάσεις της οικονομίας, της πληροφορίας, της οικολογίας, της τεχνολογίας.

Για τον Utkin (2002, σελ. 6) η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στη συγχώνευση των εθνικών οικονομιών σε ένα ενιαίο παγκόσμιο σύστημα. Εξαρτάται από την ευκολία με την οποία το κεφάλαιο μπορεί να μετακινηθεί και από τη νέα, ανοιχτή κοινωνία της πληροφορίας, την τεχνολογική επανάσταση και την υποστήριξη των ανεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών για την απελευθέρωση της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και του κεφαλαίου. Βασίζεται στην ευκολία επικοινωνίας, στην παγκόσμια επιστημονική επανάσταση, στα διεθνή κοινωνικά κινήματα, στα νέα είδη μεταφορών, στην εφαρμογή τεχνολογιών τηλεπικοινωνιών και στη διεθνή εκπαίδευση.

Οι Petras και Veltmeyer (2000, σελ. 33) αναφέρουν διάφορους ορισμούς (αν και με ευρεία έννοια) για την παγκοσμιοποίηση. Σύμφωνα με μία άποψη, η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται σε έναν αυξανόμενο αριθμό γεγονότων και εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα σε περισσότερες από μία χώρες. Μία δεύτερη άποψη θεωρεί πως η αυτές οι τάσεις και οι εξελίξεις είναι συνδεδεμένες και ότι υπάρχει ένας σταθερός πολλαπλασιασμός και εντατικοποίηση των δεσμών και των ροών μεταξύ διακριτών εθνικών οντοτήτων - ένα υψηλότερο επίπεδο οργάνωσης και ένταξης σε ένα σύστημα. Σύμφωνα με μία τρίτη άποψη ο όρος τείνει να χρησιμοποιείται για να αναφέρεται σε ένα ευρύ φάσμα και μεγάλη ποικιλία διαδικασιών και τάσεων, μερικές από τις οποίες, όπως η ιδιωτικοποίηση και η απελευθέρωση, διαφεύγουν όλο και περισσότερο από τον έλεγχο του εθνικού κράτους, αντικατοπτρίζοντας ένα νέο επίπεδο καπιταλιστικής ανάπτυξης και ένα νέο σύνολο υπερεθνικών θεσμών που έχουν αντικαταστήσει το έθνος κράτος. Σύμφωνα με τη γενικότερη έννοια, η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην αύξηση των άμεσων επενδύσεων και της ελευθέρωσης και της απελευθέρωσης στις διασυνοριακές ροές κεφαλαίων, τεχνολογίας και υπηρεσιών, καθώς και στη δημιουργία ενός παγκόσμιου συστήματος παραγωγής - μιας νέας παγκόσμιας οικονομίας. Με αυτήν την έννοια ο όρος επινοήθηκε προφανώς το 1986, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του 8ου γύρου της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT).

Η Sklair (2000, σελ. 68) διακρίνει μεταξύ τριών διαφορετικών αλλά συχνά συγκεχυμένων αντιλήψεων της παγκοσμιοποίησης. Η πρώτη είναι η διεθνής ή κρατικο-κεντρική αντίληψη της παγκοσμιοποίησης όπου η διεθνοποίηση και η παγκοσμιοποίηση χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Αυτή η χρήση σηματοδοτεί το γεγονός ότι οι βασικές μονάδες ανάλυσης εξακολουθούν να είναι εθνικά κράτη, ακόμη και αν αλλάζει το σύστημα των εθνικών κρατών. Αυτή είναι η θέση των περισσότερων από όσους ασκούν κριτική ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Η δεύτερη είναι η διεθνική αντίληψη της παγκοσμιοποίησης, όπου οι βασικές μονάδες ανάλυσης είναι διεθνικές πρακτικές, δυνάμεις και θεσμοί. Σε αυτήν την αντίληψη, οι πολιτείες (ή ακριβέστερα, οι κρατικοί θεσμοί και οι υπηρεσίες) είναι ένας από τους διάφορους παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη και, σε ορισμένες θεωρίες της παγκοσμιοποίησης, δεν είναι πλέον ο πιο σημαντικός. Η τελευταία είναι η παγκόσμια έννοια της παγκοσμιοποίησης, στην οποία το κράτος στην πραγματικότητα βρίσκεται σε διαδικασία εξαφάνισης, που ουσιαστικά αναφέρεται στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση.

Τέλος, σε μία προσπάθεια αποσαφήνισης της έννοιας της παγκοσμιοποίησης, οι Desai et al. (2000, σελ. 18) παραθέτουν τα χαρακτηριστικά του, τα οποία συνοψίζονται ως εξής: α) απελευθερωμένες κεφαλαιαγορές με δυνατότητα ταχείας μεταφοράς κεφαλαίου, β) τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας που συμπιέζουν τον χώρο και τον χρόνο, γ) ενεργές αγορές συναλλάγματος με την υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών αγορών με νέα προϊόντα (π.χ. παράγωγα) που παρέχουν νέες δυνατότητες στους κερδοσκόπους, δ) μεγαλύτερη γεωγραφική εξάπλωση και αυξημένη κινητικότητα άμεσων επενδύσεων, ε) ταχείες και συνδεδεμένες χρηματοπιστωτικές αγορές και αγορές συναλλάγματος, στ) εμφάνιση ενός παγκόσμιου δικτύου μέσων που συνδέεται με ένα παγκόσμιο δίκτυο επικοινωνιών, ζ) δημιουργία μιας παγκόσμιας κουλτούρας καταναλωτών και μιας παγκόσμιας πολιτιστικής βιομηχανίας, η) αυξημένη αλλά ακόμη ατελής και νομικά παρεμποδισμένη κινητικότητα της εργασίας, θ) μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των οικολογικών καταστροφών, των λιμών και των μεταναστών/προσφύγων, ι) επιτάχυνση της τεχνολογικής αλλαγής που οδηγεί σε αυξημένη συγκέντρωση

κεφαλαίου μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών, αλλά ταυτόχρονα αυξάνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των μεγάλων εταιρειών.

1.2 Ιστορική αναδρομή

Ο παγκόσμιος μετασχηματισμός δεν έλαβε χώρα μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή, ενώ ήταν και άνισα κατανεμημένος μεταξύ των χωρών. Αυτό έχει οδηγήσει σε μία διαμάχη ως προς τις απαρχές της παγκοσμιοποίησης. Ορισμένοι μελετητές τοποθετούν τις αρχές της παγκοσμιοποίησης τον 20^ο αιώνα, ενώ άλλοι στα τέλη του 15^{ου} αιώνα ή και νωρίτερα (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 17). Ωστόσο, οι περισσότεροι συγγραφείς συμφωνούν ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι κάτι νέο, ότι αναφέρεται σε μια παλιά διαδικασία που ξεκίνησε πριν από περισσότερα από 100 χρόνια. Η αρχή αυτών των διαδικασιών μπορεί να σχετίζεται με το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, όταν χάρη στην τεχνική και τεχνολογική καινοτομία, τη βιομηχανική επανάσταση, τη σημασία των μεταφορών, το κόστος μειώθηκε δραστικά οδηγώντας στην πρώτη μεγάλη ελευθέρωση του εμπορίου (Ćetković & Žarković, 2012, σελ. 163). Σύμφωνα με τα όσα αναφέρουν διάφοροι μελετητές (Amin, 1996; Nunes, 1998; O' Rourke & Williamson, 2002; Findlay & O'Rourke, 2003; DeLong & Dowrick, 2003; Chiswick & Hatton, 2003; Went, 2004; Nayyar, 2006; Guttal, 2007; Birol, 2012), η παγκοσμιοποίηση μπορεί να διακριθεί στις εξής περιόδους με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά-εξελίξεις.

Πρώτη περίοδος: έως το έτος 1800

Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από προσπάθεια μείωσης του κόστους μεταφοράς, από μη σύγκλιση τιμών των εμπορευμάτων, από αυξημένο εμπόριο στον Βόρειο Ατλαντικό (π.χ. καπνού, ιχθύων) αλλά και μεταξύ Ευρώπης και Ασίας (π.χ. μπαχαρικά, υφάσματα). Επίσης, χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι το μερκαντιλιστικό σύστημα, το οποίο μετασχημάτισε τη ροή των ανταλλαγών προς όφελος των Ευρωπαϊκών κρατών. Αυτό το σύστημα οδηγεί και στην ανάπτυξη του καπιταλισμού, όταν το εμπορικό κεφάλαιο αντικαταστάθηκε περισσότερο από το βιομηχανικό. Τέλος, σημαντική εξέλιξη αυτής της περιόδου ήταν και η ανάπτυξη του διευρωπαϊκού εμπορίου, κυρίως εξαιτίας των ανακαλύψεων νέων χωρών από ευρωπαϊκά κράτη όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία (π.χ. Ινδία, Ινδονησία,

Σουμάτρα). Οι εξελίξεις αυτές καθοδηγήθηκαν από την ανάγκη των ευρωπαϊκών κρατών να εκμεταλλευτούν εμπορικές οδούς χωρίς μεσάζοντες, που συνήθως ήταν έμποροι από τον μουσουλμανικό χώρο.

Δεύτερη περίοδος: 19^{ος} αιώνας

Ο συγκεκριμένος αιώνας χαρακτηρίζεται από ακόμα μεγαλύτερη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, ακόμη και για βασικά αγαθά, καθώς και σύγκλιση τιμών για τα βασικά αγαθά. Αυτή η εξέλιξη διευκολύνθηκε σε σημαντικό βαθμό από τη μείωση του κόστους μεταφοράς εξαιτίας των νέων τεχνολογιών στις μεταφορές (σιδηρόδρομος και ατμόπλοια). Ένα ακόμη χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου ήταν η μεγάλη ροή κεφαλαίων και ατόμων, κάτι το οποίο διευκολύνθηκε αρκετά από την αποικιοκρατία από μέρους των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά και την αύξηση διακρατικής ιδιοκτησίας τίτλων.

Τρίτη περίοδος 20^{ος} - 21^{ος} αιώνας

Σημαντικά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι: η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, η δημιουργία πολυεθνικών ιδρυμάτων και η επέκταση των πολυεθνικών εταιρειών, οι διμερείς και περιφερειακές συνθήκες, η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού, ο μετασχηματισμός της αγοράς εργασίας και η εμφάνιση νέων οργανωσιακών μορφών και συσχετισμών μεταξύ επιχειρήσεων, επιχειρήσεων και κρατών, η άνοδος των (νε)φιλελεύθερων ιδεών σε συνδυασμό με τις οικονομικές πολιτικές διεθνών οργανισμών (κυρίως του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ιδίως σε αναπτυσσόμενες χώρες), αλλά και την παράλληλη επιστροφή ορισμένων κρατών (της Λατινικής Αμερικής) σε προηγούμενα σοσιαλιστικά ιδεώδη με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί αντιπαλότητα με τα νεοφιλελεύθερα κράτη, η εξέλιξη των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας. Όλα τα παραπάνω επέτρεψαν την άνευ προηγουμένου παγκόσμια ολοκλήρωση της παραγωγής, των πωλήσεων, της διάχυσης τεχνολογίας, αλλά και της χρηματοδότησης. Επίσης, σε αυτήν την περίοδο σημειώθηκε σημαντική άνοδος του βιοτικού επιπέδου των ατόμων, η τέταρτη βιομηχανική επανάσταση, η κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού κυρίως στη βάση των πολυεθνικών εταιρειών

1.3 Διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης

1.3.1 Οικονομική διάσταση

Η πιο έντονη και προφανής πτυχή της παγκοσμιοποίησης είναι η οικονομική διάσταση. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των παγκόσμιων οικονομιών ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης κλίμακας του διασυνοριακού εμπορίου εμπορευμάτων και υπηρεσιών, της ροής του διεθνούς κεφαλαίου και της ευρείας και ταχείας εξάπλωσης τεχνολογιών. Αντικατοπτρίζει τη συνεχιζόμενη επέκταση και την αμοιβαία ολοκλήρωση των συνόρων της αγοράς. Η ταχέως αυξανόμενη σημασία της πληροφόρησης σε όλους τους τύπους παραγωγικών δραστηριοτήτων και εμπορευματοποίησης είναι οι δύο σημαντικές κινητήριες δυνάμεις για την οικονομική παγκοσμιοποίηση. Επομένως, η ταχεία παγκοσμιοποίηση των παγκόσμιων οικονομιών τα τελευταία χρόνια βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ταχεία ανάπτυξη της επιστήμης και των τεχνολογιών, προήλθε από το περιβάλλον στο οποίο το οικονομικό σύστημα της αγοράς εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλο τον κόσμο, ενώ αναπτύχθηκε στη βάση της αυξανόμενης διασυνοριακής κατανομής της εργασίας στην παραγωγική διαδικασία (Shangquan, 2000, σελ. 1).

Σύμφωνα με τους Riaz Mir et al. (2013, σελ. 613) η οικονομική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην εντατικοποίηση και επέκταση των οικονομικών σχέσεων σε ολόκληρο τον κόσμο, στην προοδευτική «δικτύωση» των εθνικών οικονομιών της αγοράς σε μια ενιαία, στενά διασυνδεδεμένη παγκόσμια πολιτική οικονομία, όπου η συσσώρευση και η κατανομή των πόρων διέπονται όλο και περισσότερο από νεοφιλελεύθερες αρχές, δίνοντας έμφαση στον ρόλο της αγοράς ελαχιστοποιώντας ταυτόχρονα την κυβερνητική συμμετοχή σε οικονομικά θέματα. Στον τομέα του εμπορίου, η παγκοσμιοποίηση σημαίνει συνεχή διαδικασία ανοίγματος στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών και μεγάλη εξάρτηση από το διεθνές εμπόριο ως πηγή ευημερίας και εισοδήματος. Στον χρηματοπιστωτικό τομέα η παγκοσμιοποίηση χαρακτηρίζεται από αυξημένη ολοκλήρωση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής αγοράς, δηλαδή υψηλότερο επίπεδο ξένων επενδύσεων διασυνοριακά, ροής κεφαλαίων, δανεισμού και κοινοπραξιών. Επομένως, η οικονομική παγκοσμιοποίηση εκδηλώνεται με αυξημένες ροές

κεφαλαίων, διακρατική ροή αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και πορεία προς την παγκόσμια αγορά.

Κατά συνέπεια, η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών ροών συνδέθηκε αρχικά με το θέμα της παγκοσμιοποίησης. Αυτή η πτυχή της παγκοσμιοποίησης οδήγησε στην αυξανόμενη οικονομική ολοκλήρωση και απέκτησε τις παγκόσμιες συνδέσεις και την ιδεολογική βάση της οικονομικής ανάπτυξης με τον νεοφιλελευθερισμό και τον φονταμενταλισμό της αγοράς. Δημιουργήθηκαν τρία περιφερειακά μπλοκ στην παγκόσμια οικονομία (ΗΠΑ, ΕΕ και Ασία) και τρία διεθνή οικονομικά ιδρύματα (ΔΝΤ, ΠΟΕ και ΠΟΕ) που έχουν ισχυρή επιρροή στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Αυτή η πτυχή της παγκοσμιοποίησης περιόρισε τον ρόλο του κυρίαρχου έθνους-κράτους, ενώ η παγκόσμια οικονομία και η μετακίνηση κεφαλαίων οδήγησε και στην πολιτική διάσταση της παγκοσμιοποίησης που αναφέρθηκε παραπάνω (Ćetković & Žarković, 2012, σελ. 167).

Στο πλαίσιο της οικονομικής πτυχής της παγκοσμιοποίησης, αξίζει να αναφερθεί και η προοπτική με επίκεντρο την αγορά που ανέπτυξε ο Woods (1998, σελ. 6). Η εν λόγω προοπτική εστιάζει στην επέκταση του καπιταλισμού, στο αυξανόμενο βάθος και τη θέση των συναλλαγών στην παγκόσμια οικονομία και στις ποιοτικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στον τρόπο παραγωγής και διανομής αγαθών και υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις.. Συνοπτικά, η ανάλυση με επίκεντρο την αγορά προτείνει ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις και η συμπεριφορά που μεγιστοποιεί την αποδοτικότητα από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορούν να οδηγήσουν σε μια πιο αποτελεσματική κατανομή πόρων σε όλο τον κόσμο, καθώς το κεφάλαιο θα μετακινηθεί εκεί όπου ανταμείβεται καλύτερα. Με παρόμοιο τρόπο, ο μηχανισμός τιμών θα εξασφαλίσει μια πιο αποτελεσματική οργάνωση της παραγωγής σε όλο τον κόσμο και μια πιο αποτελεσματική διανομή αγαθών και υπηρεσιών. Υπό αυτό το πρίσμα, η παγκοσμιοποίηση αποφέρει μακροπρόθεσμα οφέλη σε επενδυτές, παραγωγούς και καταναλωτές (Woods, 1998, σελ. 6). Το πρόβλημα με την εν λόγω προσέγγιση, όμως, είναι ότι είναι «στενά οικονομικής οπτικής», καθώς υποθέτει ότι μόλις απελευθερωθούν οι δυνάμεις του καπιταλισμού, οι θεσμοί και οι κοινωνίες θα λειτουργήσουν σωστά. Ωστόσο, η ολοκλήρωση των παγκόσμιων αγορών δεν μπορεί να προχωρήσει χωρίς άλλα είδη ολοκλήρωσης, όπως σε επίπεδο θεσμών και πολιτικών. Επιπλέον, μόλις

δημιουργηθούν παγκόσμιες επικοινωνίες και δίκτυα, δεν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για οικονομικές ανταλλαγές. Τα πολιτικά και κοινωνικά κινήματα θα χρησιμοποιήσουν επίσης τη νέα τεχνολογία και όχι απαραίτητα για να διευκολύνουν την ομαλή λειτουργία της αγοράς. Επιπλέον, δεν υπάρχει πάντοτε αρμονία στις διαδικασίες οικονομικής και πολιτικής παγκοσμιοποίησης. Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, για παράδειγμα, η οικονομική ελευθέρωση απαιτεί πολιτικές επιλογές ή προτεραιότητες που μερικές φορές έρχονται σε αντίθεση με παράλληλη ώθηση για εκδημοκρατισμό. Τέλος, η παγκοσμιοποίηση απαιτεί τον σχεδιασμό και την επιβολή παγκόσμιων κανόνων και ρυθμίσεων και συχνά ο ρόλος αυτός ανατίθεται στα κράτη με τις κυριότερες και μεγαλύτερες οικονομίες. Στην περίπτωση αυτή, όμως, οι ηγεμονικές πρακτικές που ακολουθούνται οδηγούν σε αντιδράσεις και ανταγωνισμό (Woods, 1998, σελ. 7).

Αυτό που αξίζει να τονιστεί αναφορικά με την οικονομική διάσταση της παγκοσμιοποίησης είναι πως από τη μία πλευρά οδήγησε σε αξιοσημείωτη οικονομική ευημερία, αλλά από την άλλη πλευρά τα οφέλη δεν κατανεμήθηκαν με δίκαιο τρόπο, με αποτέλεσμα τη συσσώρευση πλούτου σε λιγότερες και λιγότερες χώρες και τις αυξανόμενες ανισότητες μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών εντός και μεταξύ των χωρών. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί και στον επαναπροσδιορισμό των καθηκόντων και του ρόλου του κράτους (π.χ. σε επίπεδο κράτους πρόνοιας), καθιστώντας την πολιτική και οικονομική διάσταση της παγκοσμιοποίησης άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους (Ćetković & Žarković, 2012, σελ. 167).

Το φαινόμενο των (οικονομικών και κατ' επέκταση κοινωνικών) ανισοτήτων είναι πιο έντονο στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών, οι οποίες, όπως υποστηρίζεται από τον Shangquan (2000, σελ. 3) διαδραμάτισαν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην οικονομική παγκοσμιοποίηση. Σύμφωνα με τη θεωρία των σχετικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων, τόσο το εμπόριο όσο και οι άμεσες ξένες επενδύσεις θα πρέπει να επωφεληθούν από την αφθονία της εργασίας στις αναπτυσσόμενες οικονομίες και έτσι να προκαλέσουν μια τάση εξειδίκευσης σε εγχώριες δραστηριότητες εντάσεως εργασίας, οδηγώντας σε αύξηση της τοπικής απασχόλησης. Ωστόσο, σε αντίθεση με αυτήν την πρόβλεψη του μοντέλου Heckscher-Ohlin, υποστηρίζεται από αρκετές έρευνες το συμπέρασμα ότι ο αντίκτυπος στην αύξηση του εμπορίου στην απασχόληση δεν είναι απαραίτητα

θετικός για μια αναπτυσσόμενη χώρα. Όταν η συνολική παραγωγικότητα συντελεστών αυξάνεται στις αναπτυσσόμενες χώρες ως συνέπεια της παγκοσμιοποίησης, το ανταγωνιστικό αποτέλεσμα που ενισχύει την απασχόληση πρέπει να συγκριθεί με το άμεσο αποτέλεσμα εξοικονόμησης εργασίας από τις εισαγόμενες τεχνολογίες. Αυτό σημαίνει ότι, σε μια αναπτυσσόμενη χώρα, ο τελικός αντίκτυπος στην απασχόληση από την αύξηση του εμπορίου εξαρτάται από την αλληλεπίδραση μεταξύ της αύξησης της παραγωγικότητας και της αύξησης της παραγωγής τόσο στους τομείς των εμπορευμάτων όσο και στους τομείς των υπηρεσιών. Το τελικό αποτέλεσμα δεν μπορεί να εκτιμηθεί εκ των προτέρων για διαφορετικούς λόγους. Από τη μία πλευρά, οι εξαγωγές ενδέχεται να συνεπάγονται αύξηση της απασχόλησης, αλλά ταυτόχρονα οι εισαγωγές ενδέχεται να εκτοπίσουν τις εγχώριες επιχειρήσεις που είχαν προηγουμένως προστατευτεί, προκαλώντας απολύσεις εργασίας. Επιπλέον, με την παρουσία περιορισμών εφοδιασμού (έλλειψη υποδομών, έλλειψη ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, υπό επένδυση, αναποτελεσματική αγορά εργασίας), ακόμη και στους τομείς εξαγωγής, η αύξηση της παραγωγικότητας μπορεί να υπερβεί την αύξηση της παραγωγής, εις βάρος της δημιουργίας θέσεων εργασίας. Τέλος, οι εγχώριοι προστατευόμενοι τομείς (όπως η γεωργία, η δημόσια διοίκηση, οι κατασκευές, οι μη εμπορεύσιμες υπηρεσίες) μπορούν να λειτουργήσουν ως πηγές άτυπης εργασίας και υποαπασχόλησης. Στην περίπτωση των άμεσων ξένων επενδύσεων, υπάρχουν θετικές επιπτώσεις σε επίπεδο δημιουργίας θέσεων εργασίας, πρόσθετων εισοδημάτων και αύξησης της συνολικής ζήτησης. Ωστόσο, τα οφέλη αυτά πρέπει να συγκριθούν με την πιθανή συσσώρευση μη ανταγωνιστικών και πρώην προστατευμένων εγχώριων επιχειρήσεων (που συνεπάγονται πτώχευση και απώλειες θέσεων εργασίας), με τα πιθανά αποτελέσματα εξοικονόμησης εργασίας λόγω των νέων τεχνολογιών που δημιουργούνται από πολυεθνικές εταιρείες και με την πιθανή μείωση της απασχόλησης εξαιτίας συγχωνεύσεων και εξαγορών. Αυτό το φαινόμενο εκτόπισης θέσεων εργασίας μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω όταν οι εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων συνοδεύονται από χρηματοοικονομική ελευθέρωση και επακόλουθες αυξήσεις του επιτοκίου, με τη σειρά τους που οδηγούν σε συρρίκνωση των εγχώριων επενδύσεων. Κατά συνέπεια, η παγκοσμιοποίηση ενδέχεται να οδηγήσει σε σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στις αναπτυσσόμενες οικονομίες (Lee & Vivarelli, 2006, σελ. 6-7)

Ο Shangquan (2000, σελ. 5) επίσης τονίζει δύο σημεία που σχετίζονται με τις αρνητικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες. Το πρώτο είναι πως η παγκοσμιοποίηση επέκτεινε αντί να μειώσει το χάσμα μεταξύ του Βορρά και του Νότου. Σύμφωνα με κάποια έκθεση που δημοσίευσε ο ΟΗΕ το 1999, ο αριθμός των αναπτυσσόμενων χωρών που επωφελήθηκαν από την οικονομική παγκοσμιοποίηση είναι μικρότερος από 20. Η διαφορά εισοδήματος κατά κεφαλή μεταξύ της πλουσιότερης και της φτωχότερης χώρας έχει διευρυνθεί από 30 φορές το 1960 στις τρέχουσες 70 φορές. Το 1960, η αξία του εξωτερικού εμπορίου των φτωχότερων 46 χωρών αντιπροσώπευε το 1,4% του παγκόσμιου συνόλου. Προς το τελευταίο εξάμηνο του 1990, το ποσοστό αυτό είχε ήδη μειωθεί σε 0,6% και περαιτέρω στο 0,4% το 1995. Το μέσο εμπορικό έλλειμμα των αναπτυσσόμενων χωρών το 1990 αυξήθηκε κατά 3% σε σύγκριση με εκείνο της δεκαετίας του 1970. Εκτός από δωρεές και διμερείς οικονομικές ενισχύσεις, οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες δεν μπορούσαν να προσελκύσουν κεφάλαια. Δεύτερον, η οικονομική παγκοσμιοποίηση ελλοχεύει τον κίνδυνο ανάπτυξης από δυσμενείς εξωτερικούς παράγοντες. Η σύγκρουση μεταξύ της εξωτερικής και εσωτερικής οικονομικής ισορροπίας είναι ένας μεγάλος περιορισμός στις μακροοικονομικές πολιτικές των αναπτυσσόμενων χωρών, αποδυναμώνοντας την ικανότητά τους για μακροοικονομικό έλεγχο και ρύθμιση. Με τη συνεχή καινοτομία των χρηματοοικονομικών μέσων, την ταχεία επέκταση των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων και την τάση της ιδιωτικοποίησης του διεθνούς κεφαλαίου, ένας μεγάλος όγκος διεθνών κυμαινόμενων κεφαλαίων έφερε τεράστιες επιπτώσεις στην οικονομική ασφάλεια και τη χρηματοοικονομική σταθερότητα των αναπτυσσόμενων χωρών.

1.3.2 Κοινωνικο-πολιτισμική και τεχνολογική διάσταση

Η συζήτηση για την οικονομική και πολιτική παγκοσμιοποίηση μπορεί να αντιπροσωπεύει ένα μέρος της ιστορίας, καθώς η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελείται μόνο από οικονομική / πολιτική διαδικασία αλλά επηρεάζεται από κοινωνικές και πολιτιστικές σφαίρες, όπου οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν σημαντικές αλλαγές. Εάν οι άνθρωποι είναι κοινωνικά ενσωματωμένοι, υπάρχει αυξημένη πιθανότητα πολιτιστικής εγγύτητας λόγω της ανταλλαγής αξιών (Riaz Mir et al., 2013, σελ. 614)

Η συγκεκριμένη διάσταση της παγκοσμιοποίησης συνδέεται με την ανθρωποκεντρική προοπτική του Woods (1998, σελ. 6), η οποία επισημαίνει τις κοινωνικές δυνάμεις εντός των κοινωνιών που διαμορφώνονται με την παγκοσμιοποίηση και τις δυνατότητες αλλαγής που δεν προέρχονται ούτε από το κράτος ούτε από την αγορά. Η παγκοσμιοποίηση δεν επηρεάζει μόνο τις αγορές και τις πολιτείες. Επηρεάζει επίσης τις ζωές ανθρώπων, όχι μόνο αλλάζοντας το βιοτικό τους επίπεδο αλλά και επηρεάζοντας τον πολιτισμό και τις αξίες τους. Η νέα διακρατική εμβέλεια των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της μουσικής, των βιβλίων, των διεθνών ιδεών και αξιών διαδίδει αυτό που υποστηρίζει η παγκοσμιοποίηση ελπίζει ότι είναι μια παγκόσμια κουλτούρα. Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, απελευθερώνει δυνάμεις που μεταμορφώνουν την παγκόσμια κοινωνία αλλά όχι με τρόπους που μπορούν εύκολα να ελεγχθούν ή να διαχειριστούν από τις βιομηχανικές χώρες. Οι δυνάμεις πίσω από τις αντιδράσεις και τις εξεγέρσεις ενάντια στην παγκοσμιοποίηση δεν είναι μόνο οι νέες δυνατότητες επικοινωνίας και διακρατικής δράσης. Η εξέγερση καθοδηγείται από μια αίσθηση περιθωριοποίησης ή αποκλεισμού από τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης (Woods, 1998, σελ. 9). Περαιτέρω, υποστηρίζεται πως, η παγκοσμιοποίηση, βάσει μιας ανθρωποκεντρικής ερμηνείας, δημιουργεί μια ζώνη ειρήνης και μια ζώνη αναταραχής. Στις πλούσιες βιομηχανικές χώρες, η παγκοσμιοποίηση μπορεί να παράγει μια πλουραλιστική κοινότητα ασφάλειας, και μια συνεκτική δημοκρατική τάξη με επίκεντρο την οικονομική ανάπτυξη, τη δημοκρατική διακυβέρνηση και τη φιλελεύθερη ανοχή. Ωστόσο, η ένταξη στην παγκόσμια οικονομία δεν αποδεικνύεται πάντα ωφέλιμη, με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση ομάδων του πληθυσμού και την εμφάνιση αναταραχών. Το κενό των κυβερνήσεων σε ορισμένες περιπτώσεις καλύπτουν ομάδες που αποδυναμώνουν όχι μόνο το κράτος, αλλά και τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς (Woods, 1998, σελ. 10).

Η απελευθέρωση της οικονομίας (και η δημιουργία μίας αλληλένδετης, παγκόσμιας οικονομίας) οδήγησε σε αυξανόμενη ανισότητα μεταξύ και εντός των χωρών, αύξηση της φτώχειας, καθώς αυξημένο επίπεδο ευπάθειας των ατόμων, ιδιαίτερα συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού λόγω κοινωνικών κινδύνων (π.χ. εγκληματικότητα, ανεργία). Η διαδικασία της οικονομικής και πολιτικής παγκοσμιοποίησης είχε ως συνέπεια τον περιορισμό της αυτονομίας των κρατών

να επιλέξουν και να καθορίσουν τη διαχείριση της οικονομίας τους. Περαιτέρω, η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης σηματοδότησε τη μείωση της ικανότητας των κρατών να δημιουργήσουν τη δική τους φορολογική πολιτική (λόγω σημαντικών ανταγωνιστικών χαμηλών φορολογικών συντελεστών), αλλά και της δυνατότητας της ανεξάρτητης ανάπτυξης ορισμένων στρατηγικών τομέων και βιομηχανιών. Παράλληλα, η κινητικότητα των ατόμων, σε συνδυασμό με τη διείσδυση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και η διαμόρφωση πολιτικών από μέρους των διεθνών οργανισμών οδήγησε σε μία ομογενοποίηση της κουλτούρας και τη μείωση των πολιτιστικών διαφορών μεταξύ των χωρών. Από την άλλη πλευρά, η ίδια διαδικασία οδηγεί στο σχηματισμό ισχυρών μονοπωλίων στην παραγωγή τεχνικών και τεχνολογικών μέσων για την παραγωγή πολιτισμού, αλλά και μονοπωλίων των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Αυτό έχει ως συνέπεια τη διαμόρφωση μίας συγκεκριμένης πραγματικότητας, της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης στη βάση αυτής της πραγματικότητας που προωθούν τα μονοπώλια, αλλά και καθοδήγηση των ατόμων προς έναν νέο τρόπο ζωής, που χαρακτηρίζεται από την μεγάλη εξάρτηση στην τεχνολογία και στην εικονική / τεχνητή πραγματικότητα (Ćetković & Žarković, 2012, σελ. 168). Συνεπώς, η παγκόσμια τάξη εξουσίας έχει διεισδύσει και στον πολιτισμό και την κουλτούρα, καθορίζοντας τα καλλιτεχνικά ρεύματα, την πολιτιστική βιομηχανία, την κατανάλωση κατά τον ελεύθερο χρόνο των ατόμων, αλλά και τον τρόπο με τον οποίον τα άτομα ερμηνεύουν τον Άλλον, τη διαφορετικότητα και συνολικά την πραγματικότητα.

1.3.3 Πολιτική διάσταση

Η πολιτική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην εντατικοποίηση και επέκταση των πολιτικών συσχετίσεων σε ολόκληρο τον κόσμο (Riaz Mir et al., 2013, σελ. 614). Η παγκοσμιοποίηση είναι ένα βαθύ πολιτικό φαινόμενο. Διαμορφώνεται από πολύπλοκες διαπραγματεύσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ θεσμών διακρατικού κεφαλαίου (όπως εταιρείες), εθνικών κρατών και διεθνών οργανισμών που είναι επιφορτισμένοι με τη συνοχή και την τάξη σε έναν όλο και περισσότερο αλληλεξαρτώμενο κόσμο. Η οικονομία δεν υπάρχει εκτός των δράσεων και των επιλογών μεμονωμένων και συλλογικών παραγόντων, είτε πρόκειται για ιδιωτικές εταιρείες, κυρίαρχες κυβερνήσεις, οργανισμούς των

Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), τον ΠΟΕ ή διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (IFI) όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η παγκοσμιοποίηση ενεργοποιείται μέσω της διευκόλυνσης των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Αναπόσπαστο στοιχείο της παγκοσμιοποίησης είναι η φιλελεύθερη δημοκρατία, η οποία αποκτά νεοφιλελεύθερες συνταγές πολιτικής στη γλώσσα των εξατομικευμένων δικαιωμάτων, των ελευθεριών και της επιλογής. Τα νεοφιλελεύθερα, τα λεγόμενα «δημοκρατικά» κράτη είναι απαραίτητα για τον καπιταλισμό προκειμένου να επεκταθεί (Guttal, 2007, σελ. 524-525).

Η πολιτική παγκοσμιοποίηση εντατικοποιήθηκε από το γεγονός ότι ένας αυξανόμενος αριθμός ζητημάτων οικονομικού, στρατιωτικού, οικολογικού, πολιτιστικού χαρακτήρα πρέπει να αντιμετωπιστούν εκτός των εθνικών συνόρων. Ολοένα και περισσότερο ζητήματα όπως η τρομοκρατία, η κλιματική αλλαγή, τα ανθρώπινα δικαιώματα απαιτούν τη συνεργασία μεταξύ των χωρών μέσω διαφόρων μορφών πολιτικών συνδέσεων, όπως διμερείς συμφωνίες, διεθνής συνεργασία και διάφορες άλλες μορφές δικτύωσης. Με αυτόν τον τρόπο ο αριθμός των «οριζόντιων δικτύων» αυξάνεται, ενώ τα «κάθετα δίκτυα» υπερεθνικών πολιτικών θεσμών επιλύουν παγκοσμίως ορισμένα ζητήματα. Σε αυτό το πλαίσιο ο ρόλος της κυβέρνησης επαναπροσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό, με ορισμένους να αναφέρουν πως δημιουργείται μία υπερεθνική πολιτική διακυβέρνηση, η οποία αλληλεπιδρά και συνδέεται με την οικονομική παγκοσμιοποίηση (Ćetković & Žarković, 2012, σελ. 166).

Η πολιτική διάσταση της παγκοσμιοποίησης συνδέεται με την οπτική αυτής της διαδικασίας με επίκεντρο το κράτος, σύμφωνα με την ανάλυση του Woods (1998, σελ. 6). Η συγκεκριμένη οπτική τονίζει τον ρόλο που διαδραματίζουν τα κράτη στη διευκόλυνση και τη διαχείριση της παγκοσμιοποίησης, καθώς και τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης στον διακρατικό ανταγωνισμό. Η αυξανόμενη ένταση στις παγκόσμιες εμπορικές αγορές έχει συνοδευθεί ιστορικά από ένα ολοένα και περισσότερο κράτος-πρόνοιας, προκειμένου να αποτραπεί μια πολιτική αντίδραση ενάντια στην παγκόσμια οικονομία και τις διαδικασίες οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης, στο πλαίσιο αυτού που ονομάζεται ως «ενσωματωμένος φιλελευθερισμός» (embedded liberalism). Παράλληλα, η ανάπτυξη στις διεθνείς κεφαλαιαγορές έχει περιορίσει τις κυβερνητικές επιλογές,

και ιδίως την ικανότητά τους να διακρατούν το έλλειμμα σε χαμηλά επίπεδα, αλλά και να ρυθμίζουν τις εθνικές οικονομικές πολιτικές, έναν ρόλο που ανέλαβαν ως επί το πλείστον οι κεφαλαιαγορές, κυρίως μέσω των εκπροσώπων τους (π.χ. Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) (Woods, 1998, σελ. 7). Επομένως, η παγκοσμιοποίηση μπορεί να παράγει αυξανόμενη ζήτηση για διεθνείς οργανισμούς και ρυθμιστικούς φορείς, δηλαδή για κρατικό έλεγχο σε πολυμερές επίπεδο. Ταυτόχρονα, η εξουσία ενδέχεται να μετατοπιστεί σε περισσότερο τοπικό ή περιφερειακό έλεγχο (όπως στην ΕΕ), ή ακόμα και σε ένα κράτος (π.χ. Γερμανία) (Woods, 1998, σελ. 9).

1.4 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης

Οι υποστηρικτές της παγκοσμιοποίησης ισχυρίζονται ότι αυτή η διαδικασία δημιουργεί συγκλίσεις σε επίπεδο εισοδήματος, πρόσβαση σε γνώση και τεχνολογία, αύξηση της δύναμης των καταναλωτών, καθώς και αύξηση του βιοτικού επιπέδου των ατόμων. Με την ένταξη των τοπικών και εθνικών οικονομιών σε μια παγκόσμια οικονομία που δεν επηρεάζεται από τον κρατικό προστατευτισμό, η οικονομική ανάπτυξη αυξάνεται, δημιουργείται πλούτος και περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο μπορούν να απολαύσουν τα πλεονεκτήματα και τους καρπούς του εκσυγχρονισμού, της τεχνολογικής προόδου και του πολιτισμού (Guttal, 2007, σελ. 524).

Σύμφωνα με τον Erixon (2018, σελ. 18), υπάρχουν τρία σημαντικά οφέλη της παγκοσμιοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση δημιούργησε νέες ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις να αναπτύξουν επιχειρηματικά μοντέλα και προσφορές που είναι μεγαλύτερης έντασης έρευνας και ανάπτυξης, καινοτομίας και κεφαλαίου. Πολλά από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που έχουν εισέλθει στην αγορά τις τελευταίες δεκαετίες έχουν ακριβώς αυτά τα χαρακτηριστικά και χωρίς την παγκοσμιοποίηση, οι εταιρείες θα είχαν αναγκαστεί να συνεχίσουν με επιχειρηματικά μοντέλα που οδηγούσαν σε μικρότερο όγκο πωλήσεων. Οι εταιρείες μπόρεσαν να ειδικευτούν περισσότερο από πριν και, κατά συνέπεια, το ανθρώπινο κεφάλαιο και το μερίδιο των εξειδικευμένων θέσεων εργασίας στην οικονομία έχουν αυξηθεί σημαντικά. Σήμερα, οι προηγμένες οικονομίες έχουν μεγαλύτερο μερίδιο από καλύτερα

αμειβόμενες και καλύτερης ειδίκευσης θέσεις εργασίας από ποτέ. Επιπρόσθετα, η παγκοσμιοποίηση αύξησε τους πραγματικούς μισθούς στις δυτικές οικονομίες καθιστώντας τα προϊόντα φθηνότερα ή μειώνοντας τον ρυθμό των αυξήσεων των τιμών. Τέλος, η παγκοσμιοποίηση συνέβαλε σημαντικά στην αύξηση της παραγωγικότητας και, κατά συνέπεια, αύξησε περαιτέρω το βιοτικό επίπεδο. Η παγκοσμιοποίηση ήταν ιδιαίτερα σημαντική για να καταστεί δυνατή η γρήγορη εξάπλωση της νέας τεχνολογίας σε όλες τις αγορές. Μακροπρόθεσμα, η ταχύτητα της τεχνολογικής βελτίωσης καθορίζει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωρών.

Οι Četković και Žarković (2012, σελ. 168) συνοψίζουν τα πλεονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης ως εξής:

- Ανάπτυξη της διεθνούς ολοκλήρωσης των αγορών αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων, η οποία επιτυγχάνεται λόγω της έντασης του παγκόσμιου εμπορίου, των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών ροών και της παραγωγής υπερεθνικών / πολυεθνικών εταιρειών

- Ενθάρρυνση ενός νέου παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας, που οφείλεται σε διαδικασίες κυρίως σε επίπεδο βιομηχανιών για την αξιοποίηση οικονομικών κλίμακας

- Μεγαλύτερη ελευθερία κυκλοφορίας εμπορευμάτων (μείωση των εμποδίων στις διεθνείς ροές αγαθών και υπηρεσιών, που οδήγησαν σε αυξημένο ενδιαφέρον για τη διεθνή εξειδίκευση και οδήγησε σε ταχεία επέκταση των διεθνών οικονομικών συναλλαγών)

- Ενίσχυση της έντασης του διεθνούς ανταγωνισμού, ριζική μείωση του κόστους μεταφοράς και επικοινωνίας λόγω σημαντικών επενδύσεων σε υποδομές (οδικά δίκτυα, λιμάνια και αεροδρόμια, αποθήκες, σύγχρονος εξοπλισμός, τεχνολογία κ.λπ.)

- Αποτελεσματική κατανομή των αποταμιεύσεων και μεγαλύτερη διακίνηση αυτών μέσω μιας πιο ανοιχτής προσέγγισης στον αυξανόμενο αριθμό

χρηματοπιστωτικών μέσων σε διαφορετικές αγορές (χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση)

- Εύκολη πρόσβαση σε ξένα προϊόντα που δίνει τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ ενός μεγάλου εύρους προϊόντων / υπηρεσιών, με υψηλή ποιότητα και με χαμηλότερο κόστος

- Υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο και εξειδίκευση

Από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζονται πολλές αρνητικές επιπτώσεις αυτής της διαδικασίας, οι οποίες σύμφωνα με τους Četkoníć και Žarkoníć (2012, σελ. 169) έχουν ως εξής:

- Τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης δεν κατανέμονται αυτόματα ή ομοιόμορφα σε όλες τις χώρες ή ακόμα και στις περιφέρειες εντός των χωρών

- Η παγκοσμιοποίηση προωθεί την απορρύθμιση και μειώνει το ρόλο των εθνικών κρατών, γεγονός που οδηγεί στον κίνδυνο υιοθέτησης ενός *laissez-faire* καπιταλισμού, ο οποίος μπορεί να οδηγήσει σε ταραχές και βίαιες συγκρούσεις

- Η εντατικοποίηση των κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων οδηγεί τους κερδοσκόπους να αλλάζουν ορισμένους παράγοντες παραγωγής από χώρες όπου είναι φθηνότερες σε χώρες όπου είναι πιο ακριβές, ενώ οι παραγωγοί επιλέγουν τοποθεσίες με φθηνό εργατικό δυναμικό, κάτι το οποίο συνδέεται και με την παιδική εργασία και με καταπάτηση των εργασιακών δικαιωμάτων των ατόμων

- Η παγκοσμιοποίηση μπορεί να καταστεί (αν δεν έχει ήδη καταστεί) μία ιδεολογική έννοια που φέρει ένα παγκόσμιο πρότυπο ζωής και εργασίας για ολόκληρο τον κόσμο

- Η παγκοσμιοποίηση διευκολύνει την εξάπλωση της οικονομικής κρίσης και άλλων αρνητικών φαινομένων σε ολόκληρο τον κόσμο, όπως το οργανωμένο έγκλημα, η τρομοκρατία, οι πανδημίες, η διακίνηση ναρκωτικών

Οι Desai et al. (2000, σελ. 18) αναφέρονται συνολικά στις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης ως κάτωθι: α) μείωση του ελέγχου του εθνικού κράτους επί των μακροοικονομικών του υποθέσεων, ιδίως στον τομέα της δημοσιονομικής και

της νομισματικής πολιτικής, β) αυξημένη αστάθεια των αγορών συναλλάγματος και χρηματοπιστωτικών συναλλαγών, γ) μετατόπιση της μεταποιητικής βιομηχανίας από τον Βορρά σε νέες τοποθεσίες κυρίως στην Ασία και τη Λατινική Αμερική, δ) αίσθημα αυξημένης εργασιακής ανασφάλειας, ε) αύξηση του γυναικείου δυναμικού, στ) ταχεία εξάπλωση της νέας τεχνολογίας που ενσωματώνεται στις άμεσες ξένες επενδύσεις σε συγκεκριμένες όμως τοποθεσίες, ζ) ταχεία εκβιομηχάνιση, παρά τις αποτυχίες των ασιατικών οικονομιών, η) αυξημένη περιθωριοποίηση οικονομιών που εξαρτώνται από διακυβερνητικές ενισχύσεις που δεν είναι σε θέση να προσελκύσουν κεφάλαια, ιδίως στην Υποσαχάρια Αφρική.

Σημαντικό μειονέκτημα της παγκοσμιοποίησης είναι το γεγονός πως εξαιτίας της αυξημένης σημασίας του εμπορίου, η μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένα επίπεδα εγχώριας οικονομικής ανάπτυξης. Από την άλλη πλευρά, όμως, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η υποβάθμιση της τομεακής ανταγωνιστικότητας στις διεθνείς αγορές δεν οδηγεί απαραίτητα σε κακές τομεακές επιδόσεις σε επίπεδο χώρας. Δύο λόγοι που μπορούν να εξηγήσουν την αδυναμία συσχέτισης μεταξύ των εμπορικών επιδόσεων και της οικονομικής ανάπτυξης είναι το βάρος των εγχώριων και μη αγορών, καθώς και η πολυπλοκότητα των εμπορικών εξελίξεων, δεδομένου ότι πλέον το εμπόριο σχετίζεται με τις συνδέσεις μεταξύ επιχειρήσεων. Επομένως, κακές εμπορικές επιδόσεις δεν οδηγούν απαραίτητα σε απώλεια θέσεων εργασίας και μείωση της παραγωγής σε εθνική κλίμακα, κυρίως λόγω των εξελίξεων της εσωτερικής ζήτησης (IGEAT – ULB, 2008, σελ. 39).

Ένα σημαντικό μειονέκτημα της παγκοσμιοποίησης είναι η επίπτωση που έχει στο περιβάλλον τόσο άμεσα, όσο και έμμεσα. Αναφορικά με τις έμμεσες επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στο περιβάλλον, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η παγκοσμιοποίηση είναι πιθανό να επηρεάσει το περιβάλλον μέσω τριών βασικών καναλιών: τη σύνθεση, την κλίμακα και τα τεχνικά αποτελέσματα. Το αποτέλεσμα της σύνθεσης μετρά τις αλλαγές στις εκπομπές που προκύπτουν από την αλλαγή της βιομηχανικής σύνθεσης μιας χώρας μετά την ελευθέρωση του εμπορίου. Εάν, για παράδειγμα, η ελευθέρωση ωθεί τον τομέα των υπηρεσιών μιας οικονομίας να επεκταθεί και τη

βαριά βιομηχανία της να συρρικνωθεί, οι εκπομπές πιθανότατα θα μειωθούν. Μετά την ανακατανομή πόρων εντός χωρών, ένα δεύτερο έμμεσο περιβαλλοντικό αποτέλεσμα από την απελευθέρωση είναι το αποτέλεσμα κλίμακας: η πιο αποτελεσματική κατανομή πόρων εντός χωρών μετατοπίζει τα όρια των παγκόσμιων δυνατοτήτων παραγωγής, αυξάνοντας το μέγεθος της βάσης βιομηχανικής ρύπανσης, με αποτέλεσμα μεγαλύτερες παγκόσμιες εκπομπές ρύπων. Τέλος, η τεχνική επίδραση αναφέρεται στην πληθώρα των καναλιών μέσω των οποίων η απελευθέρωση του εμπορίου επηρεάζει το ρυθμό μόλυνσης της βιομηχανίας και των νοικοκυριών. Αυτά τα κανάλια περιλαμβάνουν αλλαγές στην αυστηρότητα της περιβαλλοντικής ρύθμισης. Το τεχνικό αποτέλεσμα περιλαμβάνει επίσης τη μεταφορά τεχνολογίας που διευκολύνεται από το εμπόριο (McAusland, 2008, σελ. 7). Τα αποτελέσματα κλίμακας, σύνθεσης και τα τεχνικά αποτελέσματα μπορούν να οδηγήσουν και σε άμεσες επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στο περιβάλλον. Αυτές οι επιπτώσεις συνδέονται με το αυξημένο εμπόριο ιδίως τις αυξήσεις των εκπομπών και άλλων εξωτερικοτήτων από τον τομέα των μεταφορών που είναι υπεύθυνος για τη μεταφορά αγαθών και ενσωματωμένων υπηρεσιών (προσωπικό και τουρίστες) μεταξύ χωρών (McAusland, 2008, σελ. 17).

Εκτός των παραπάνω θα πρέπει να αναφερθεί και η ανισότητα που υπάρχει όσον αφορά στη διάχυση και πρόσβαση στην τεχνολογία από μέρους των κρατών. Μέσα από ταξίδια, μέσα μαζικής ενημέρωσης, επιστημονικά και τεχνικά εργαστήρια, ανάπτυξη του διαδικτύου και πολλά άλλα κανάλια επικοινωνίας, η παγκοσμιοποίηση επιτρέπει τη μετάδοση γνώσεων με πολύ μεγαλύτερο ρυθμό από ότι στο παρελθόν. Ωστόσο, αυτό δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορούν να επωφεληθούν από την τεχνολογική πρόοδο. Αντίθετα, αυτό βασίζεται έντονα στη φύση της τεχνολογίας και των πολιτικών που εφαρμόζονται τόσο στις προηγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες (Archibugi & Pietrobelli, 1999, σελ. 1).

Οι τεχνολογικές καινοτομίες έχουν διαφορετικές επιπτώσεις για τις εθνικές οικονομίες σε επίπεδο εκπαίδευσης και τοπικής οικονομικής ανάπτυξης. Οι χώρες με μικρό και μεσαίο επίπεδο εισοδήματος, καθώς και οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν μπορούν να διαθέσουν αρκετά κεφάλαια σε έρευνα και ανάπτυξη, σε σύγκριση με τις μεγάλες χώρες, υψηλού εισοδήματος. Επίσης, στοιχεία βάσει του επιπέδου

εκπαίδευσης καταδεικνύουν το χάσμα μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Συνήθως, χώρες που έχουν καλύτερη απόδοση στους δείκτες εκπαίδευσης είναι οι ίδιες που έχουν σημαντικό και αυξανόμενο μερίδιο έρευνας και ανάπτυξης, αλλά και διπλώματα ευρεσιτεχνίας (Archibugi & Iammarino, 2002, σελ. 7).

Οι επικριτές της παγκοσμιοποίησης υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ηγεμονική, ανταγωνιστική για τους φτωχούς και τις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, ενώ παράλληλα εξασθενεί τις τοπικές και εθνικές οικονομίες, τις κοινότητες και έχει αρνητικό αντίκτυπο στο περιβάλλον (Guttal, 2007, σελ. 524). Πράγματι, η παγκοσμιοποίηση είναι επίσης αντιφατική στα αποτελέσματά της. Ο υποτιθέμενος «ολοκληρωτικός χαρακτήρας» της αμφισβητείται από υπερβολικές και αυξανόμενες ανισότητες τόσο εντός όσο και μεταξύ των εθνών. Ενώ το κεφάλαιο και τα αγαθά ίσως είναι ελεύθερα να κινούνται πέρα από τα σύνορα, η εργασία δεν απολαμβάνει τόσο μεγάλη ευκολία: μεγάλο μέρος της οικονομικής ανάπτυξης που αποδίδεται στην παγκοσμιοποίηση ωφελεί όσους είναι ήδη κοινωνικά και οικονομικά εξοπλισμένοι για να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που προσφέρει η οικονομική και χρηματοπιστωτική απελευθέρωση. Οι επαναλαμβανόμενες διακυμάνσεις στις αγορές συναλλάγματος και εμπορευμάτων και η ικανότητα των πολυεθνικών εταιρειών να εδράζονται σε χώρους εκτός των εθνικών συνόρων ασκούν πιέσεις στους μικρούς παραγωγούς και τους εργαζόμενους στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο, οι μεγάλες εθνικές και διεθνικές επιχειρήσεις επωφελήθηκαν από αυτή την αστάθεια αποκτώντας νέα περιουσιακά στοιχεία σε χαμηλότερες τιμές στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι εταιρείες θέλουν προστατευτισμό για τον εαυτό τους και *laissez-faire* για τους ανταγωνιστές τους. Η παγκοσμιοποίηση έχει ενσωματώσει πλούσιες, εύπορες και μορφωμένες τάξεις, αλλά διασπάσει την εργατική τάξη και έχει περιθωριοποιήσει τους φτωχούς, οι οποίοι δεν έχουν τις δεξιότητες και την οικονομική επιρροή για να επωφεληθούν από τις ανοικτές αγορές. Σε αντίθεση με τις προβλέψεις των υποστηρικτών της, η παγκοσμιοποίηση δεν έχει δημιουργήσει έναν επίπεδο, αρμονικό κόσμο με οικονομική ευημερία για όλους. Αντίθετα, έχει δημιουργήσει ανισοροπίες και αντιφάσεις (Guttal, 2007, σελ. 529).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΕΡΙΟΔΩΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

2.1 Μεταφορές και εμπόριο

Το ευρωπαϊκό διεθνές εμπόριο σε τρέχουσες αξίες αυξήθηκε στο 4,1% ετησίως μεταξύ 1870 και 1913, έναντι 16,1% ετησίως μεταξύ 1830 και 1870. Σε τιμές του 1990, το ευρωπαϊκό διεθνές εμπόριο αυξήθηκε στο 6,8% ετησίως. Ο λόγος του ευρωπαϊκού εμπορίου προς το ΑΕΠ, συμπεριλαμβανομένου του ενδοευρωπαϊκού εμπορίου, αυξήθηκε από 29,9% σε 36,9%, ενώ εξαιρουμένου του ενδοευρωπαϊκού εμπορίου αυξήθηκε από 9,2% σε 13,5% , ελαφρώς περισσότερο από ότι το ποσοστό των ΗΠΑ (12% το 1913). Μεταξύ 1870 και 1913, το χάσμα τιμών σίτου μεταξύ Λίβερπουλ και Σικάγο μειώθηκε από 57,6% σε 15,6% και το χάσμα τιμών μπέικον Λονδίνου-Σινσινάτι μειώθηκε από 92,5% σε 17,9%. Η περίοδος χαρακτηρίστηκε επίσης από μείωση στη διαφορά των τιμών σε επίπεδο εμποδίου ΗΠΑ-Βρετανίας για βιομηχανικά αγαθά όπως βαμβακερά υφάσματα, σιδερένιες ράβδους, χυτοσίδηρος και χαλκός από 13,7% σε -3,6%, 75% σε 20,6%, 85,2% σε 19,3% και 32,7% σε -0,1 % αντίστοιχα. Οι τιμές συγκλίνουν επίσης μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, με το χάσμα τιμών ρυζιού Λονδίνο-Ρανγκούν να μειώνεται από 93% σε 26%, και το χάσμα τιμών βαμβακιού Λίβερπουλ-Βομβάης να μειώνεται από 57% σε 20% (Daudin et al., 2008, σελ. 2-3).

Η πιο μεγάλη σε έκταση οικονομικής ολοκλήρωσης έλαβε χώρα μεταξύ 1870-1914 και όχι το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα (Ο' Rourke, 2002, σελ. 5). Η εμπορευματοποίηση των κοινωνικών σχέσεων σε μεγάλη κλίμακα τροφοδότησε την ανάπτυξη ενός συστήματος πυκνά συνδεδεμένων δικτύων, που διέπεται από τον μηχανισμό τιμών, αλλά και ενός δομημένου συστήματος μέσω ιεραρχικών σχέσεων πυρήνα-περιφέρειας (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 18). Τα τέλη του 19ου αιώνα ήταν η περίοδος που σημειώθηκε η μεγαλύτερη άρση των διηπειρωτικών εμποδίων στο εμπόριο και την κινητικότητα του συντελεστή εργασίας. Την περίοδο αυτή σημειώθηκε σημαντική πρόοδος στην ολοκλήρωση του εμπορίου και της αγοράς εμπορευμάτων. Οι διεθνείς αγορές βασικών εμπορευμάτων είναι μάλλον

καλύτερα ενοποιημένες σε σύγκριση με την περίοδο μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα (O' Rourke, 2002, σελ. 5).

Το διεθνές εμπόριο αναπτύχθηκε την περίοδο αυτή για πολλούς λόγους. Οι διεθνείς ναύλοι μειώθηκαν σταθερά ως αποτέλεσμα συνεχών τεχνικών βελτιώσεων και της αύξησης της χρήσης ταχύτερων ατμόπλοιων, ειδικά μετά το άνοιγμα της Διώρυγας Suez το 1869. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι χερσαίες μεταφορές ήταν πολύ ακριβότερες από τις θαλάσσιες μεταφορές, η μείωση του κόστους των εσωτερικών μεταφορών μέσω της ανάπτυξης των σιδηροδρόμων ήταν κρίσιμη. Ως ποσοστό της τιμής του σιταριού στο Σικάγο, το κόστος αποστολής σιταριού στη Νέα Υόρκη μειώθηκε από 17,2% σε 5,5%, ενώ το κόστος αποστολής από τη Νέα Υόρκη στο Λίβερπουλ μειώθηκε από 11,6% σε 4,7%. Επιπλέον, η ειρήνη μεταξύ των κύριων δυνάμεων μεταξύ 1871 και 1914 προώθησε το εμπόριο. Η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών επίσημων και ανεπίσημων αυτοκρατοριών αύξησε το ευρωπαϊκό εμπόριο μέσω της μείωσης των εμπορικών φραγμών, της συμπερίληψης αποικιών σε νομισματικά σωματεία και της καλύτερης προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Εν τω μεταξύ, η σταδιακή εξάπλωση του προτύπου χρυσού μείωσε τις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και επομένως την αβεβαιότητα στο εμπόριο (Daudin et al., 2008, σελ. 3)

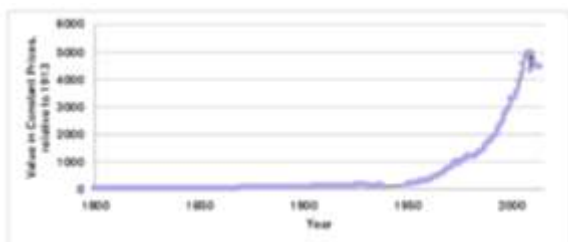
Πιο αναλυτικά, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν δύο σημαντικές προϋποθέσεις ανοίγματος του εμπορίου: α) διάσπαση των μονοπωλίων που ελέγχουν το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων σε συνδυασμό με κατάρρευση του μερκαντιλισμού, και β) τεχνολογική επανάσταση που καθιστά δυνατή τη μετακίνηση χύδην εμπορευμάτων μεταξύ ηπείρων σε τόσο χαμηλό κόστος που οι εγχώριες τιμές και η κατανομή των εγχώριων πόρων να επηρεαστούν σημαντικά από το διεθνές εμπόριο. Άλλωστε, η βασική θεωρία εμπορίου του μοντέλου Heckscher-Ohlin υποδηλώνει ότι εάν η παγκοσμιοποίηση δεν επηρεάζει τους δείκτες μισθών, τις σχετικές αποδόσεις σε συγκεκριμένα τομεακά κεφάλαια και άλλα μέτρα κατανομής εισοδήματος, τότε δεν μπορεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο στη δομή της παραγωγής ή για την οικονομική ευημερία (O' Rourke & Williamson, 2002, σελ. 45). Κατά τα μέσα έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι βιομηχανικές δυνάμεις καθιέρωσαν μια παγκόσμια οικονομία με επίκεντρο το εμπόριο. Κατά τη διάρκεια ολόκληρου του αιώνα το παγκόσμιο εμπόριο αυξήθηκε είκοσι πέντε

φορές. Η βρετανική παραγωγή χυτοσιδήρου τετραπλασιάστηκε μεταξύ 1796 και 1830, και τετραπλασιάστηκε ξανά μεταξύ 1830 και 1860. Το άνοιγμα νέων περιοχών παραγωγής αύξησε σημαντικά τις εξαγωγές γεωργικών προϊόντων, εντείνοντας τον ανταγωνισμό και μειώνοντας τα γεωργικά εισοδήματα (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 21), ενώ παράλληλα οδήγησε σε διηπειρωτική σύγκλιση τιμών εμπορευμάτων (O' Rourke & Williamson, 2002, σελ. 46).

Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται πως, αυτό που καθιστά τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα μοναδικό, ιδίως την περίοδο 1980-2010, είναι η παγκοσμιοποίηση του διεθνούς εμπορίου. Τις πρώτες δεκαετίες μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το εμπόριο αφορούσε κυρίως την ανταλλαγή μεταξύ ανεπτυγμένων οικονομιών ή, στην πράξη, μεταξύ χωρών της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Ορισμένες χώρες, όπως η Ιαπωνία, προσχώρησαν στο συγκρότημα του διεθνούς εμπορίου στα τέλη της δεκαετίας του 1970, αλλά η πραγματική γεωγραφική εξάπλωση του εμπορίου συνέβη τα τριάντα χρόνια που καθόρισαν την περίοδο της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή την περίοδο 1980-2010. Εκείνες τις δεκαετίες, πολλές ακόμη χώρες άνοιξαν τις συναλλαγές τους μέσω της μείωσης των εμπορικών φραγμών και των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων που επέτρεψαν την ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών διασυνοριακά (για παράδειγμα, επιτρέποντας την ανταλλαγή ξένων νομισμάτων) και τη σύναψη συμβάσεων με ξένες εταιρείες. Κατά συνέπεια, προσέλκυσαν επενδύσεις από εταιρείες σε άλλα μέρη του κόσμου και το διεθνές τους εμπόριο αυξήθηκε πολύ γρήγορα - μάλιστα ταχύτερα από οποιαδήποτε στιγμή στην ιστορία. Ένας άλλος τρόπος να κατανοήσει κανείς τον αυξανόμενο ρόλο του εμπορίου, είναι να συγκρίνει το μέγεθος του εμπορικού τομέα με την πάροδο του χρόνου. Ο εμπορικός τομέας ορίζεται από το εμπόριο ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ). Για ολόκληρο τον κόσμο, ο τομέας του εμπορίου αυξήθηκε από περίπου 25% το 1960 σε περίπου 58% το 2016. Ο ρόλος του εμπορίου για το ΑΕΠ υπερδιπλασιάστηκε κατά την περίοδο αυτή. Ορισμένες χώρες έχουν πολύ μεγαλύτερο εμπορικό τομέα από τον παγκόσμιο μέσο όρο. Στη Σουηδία, για παράδειγμα, ο εμπορικός τομέας το 2016 ήταν περίπου 85% του ΑΕΠ και η Γερμανία είχε ακριβώς το ίδιο μέγεθος εμπορικού τομέα (Erixon, 2018, σελ. 5)

Το Γράφημα 2.1 απεικονίζει τον δείκτη παγκόσμιων εξαγωγών κατά την περίοδο 1800-2014, δηλαδή απεικονίζει πώς έχουν αυξηθεί οι παγκόσμιες εξαγωγές μεταξύ 1800 και 2014. Σε γενικές γραμμές, η ανάπτυξη του εμπορίου ήταν χαμηλή και σταθερή για περίπου 150 χρόνια. Η πρώτη επιτάχυνση του εμπορίου ξεκίνησε τη δεκαετία του 1950 και το παγκόσμιο εμπόριο αυξήθηκε περίπου δέκα φορές μεταξύ 1950 και 1980. Ωστόσο, η πραγματική άνθηση ήρθε μεταξύ 1980 και 2010. Είναι αξιοσημείωτο ότι το διεθνές εμπόριο αυξήθηκε σχεδόν 35 φορές την περίοδο εκείνη. Ωστόσο, το διάγραμμα δείχνει επίσης ότι το εμπόριο δεν έχει αναπτυχθεί πολύ τα τελευταία χρόνια. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση το 2008 οδήγησε σε μεγάλη κατάρρευση του εμπορίου. Ανέκαμψε τα επόμενα δύο χρόνια, αλλά στη συνέχεια το εμπόριο μειώθηκε και πάλι, και από τότε, έχει ουσιαστικά σταθεροποιηθεί.

Γράφημα 2.1 Δείκτης παγκόσμιου εμπορίου, 1800-2014

Πηγή: Erixon, 2018, σελ. 4

Τρεις παράγοντες που εξηγούν αυτήν την εξέλιξη του διεθνούς εμπορίου από το 2008 και έπειτα είναι οι εξής (Erixon, 2018, σελ. 6): α) υπήρξε ασθενέστερη αύξηση της ζήτησης αγαθών - ιδίως βιομηχανικών αγαθών (π.χ. χάλυβα και μηχανημάτων) - που αποτελούν αντικείμενο εντατικής διαπραγμάτευσης ενώ η ζήτηση για υπηρεσίες που παράγονται τοπικά (π.χ. υγειονομική περίθαλψη) έχει αυξηθεί ραγδαία, β) ο προστατευτισμός και πιο αναλυτικά το γεγονός ότι κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο έχουν χρησιμοποιήσει την περίοδο από την κρίση και έπειτα για να αυξήσουν ουσιαστικά το ποσό των πολιτικών κάνοντας σαφή διάκριση σε βάρος ξένων επιχειρήσεων, γ) ο ρητός προστατευτισμός που ακολουθεί μία περίοδο αύξησης των ρυθμιστικών δαπανών του εμπορίου (π.χ. διοικητικό κόστος για την κατάθεση εμπορικών εγγράφων σε μια τελωνειακή αρχή).

2.2 Διεθνείς επενδύσεις και ενοποίηση διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών

Οι κεφαλαιαγορές έγιναν πολύ πιο ολοκληρωμένες στα τέλη του 19ου αιώνα (Ο' Rourke, 2002, σελ. 6). Η διεθνής ολοκλήρωση της αγοράς κεφαλαίων ήταν εξαιρετικά εντυπωσιακή κατά τη διάρκεια της περιόδου 1870-1914. Η Ευρώπη ήταν ο «τραπεζίτης του κόσμου», και οι περιοχές με καλή πρόσβαση στην ευρωπαϊκή περιοχή και άφθονους πόρους όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αργεντινή και η Αυστραλία ευημερούσαν περισσότερο μεταξύ 1870 και 1913. Υπήρχε επίσης μια μικρότερη, αλλά ακόμη σημαντική, μεταφορά κεφαλαίου από τον πυρήνα της Δυτικής Ευρώπης προς τις πιο περιφερειακές οικονομίες της Νότιας, Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Για το Ηνωμένο Βασίλειο εκτιμάται ότι το 32% του καθαρού εθνικού πλούτου βρισκόταν στο εξωτερικό το 1913. Αυτό αντικατοπτρίζει τέσσερις δεκαετίες κατά τις οποίες οι ξένες επενδύσεις ως ποσοστό των (εγχώριων) αποταμιεύσεων ήταν κατά μέσο όρο περίπου το ένα τρίτο. Το Ηνωμένο Βασίλειο δέσμευε κατά μέσο όρο, περίπου 4% του ΑΕγχΠ του στη δημιουργία κεφαλαίων στο εξωτερικό για περίοδο άνω των 40 ετών. Η Ευρώπη συνολικά κυριάρχησε στις ξένες επενδύσεις το 1914: η Αγγλία (42%), η Γαλλία (20%) και η Γερμανία (13%), το Βέλγιο, οι Κάτω Χώρες και η Ελβετία αντιστοιχούσαν στο 87% των συνολικών ξένων επενδύσεων. Η ολοκλήρωση της κεφαλαιαγοράς έχει εντοπίσει ένα σχήμα U τα τελευταία 150 χρόνια, με την ολοκλήρωση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα να ακολουθείται από τη μεσοπολεμική μείωση και μια αργή κίνηση προς την επανένταξη στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Τα ξένα περιουσιακά στοιχεία αντιπροσώπευαν το 7% του παγκόσμιου ΑΕΠ το 1870, αλλά σχεδόν το 20% κατά τη διάρκεια του 1900-1914: το ποσοστό ήταν 8% το 1930, 5% το 1945, και 6% το 1960. Ωστόσο, στη συνέχεια αυξήθηκε σε 25% το 1980, 49% το 1990 και 92% το 2000. Η διεθνής κινητικότητα κεφαλαίου διακόπτει τη σχέση μεταξύ εγχώριων αποταμιεύσεων και εγχώριων επενδύσεων, καθώς οι εγχώριες αποταμιεύσεις μπορούν να επενδυθούν στο εξωτερικό και οι εγχώριες επενδύσεις μπορούν να χρηματοδοτηθούν εξωτερικά. Κατά συνέπεια, όσο ασθενέστερη είναι η σχέση μεταξύ εγχώριων αποταμιεύσεων και εγχώριων επενδύσεων, τόσο υψηλότερη είναι η διεθνής κινητικότητα κεφαλαίων. Επιπρόσθετα, οι διαφορές των ομολόγων μεταξύ περιφερειακών οικονομιών

μειώθηκαν. Τα spread των ομολόγων των αναδυόμενων αγορών ήταν κατά μέσο όρο λιγότερο από τα μισά από αυτά που ήταν στη δεκαετία του 1990, κάτι που δείχνει πόσο ασφαλείς θεωρούνταν οι ξένες επενδύσεις εκείνη την περίοδο (Daudin et al., 2008, σελ. 4). Οι άμεσες ξένες επενδύσεις της Βρετανίας, με επικεφαλής τον ρόλο του Λονδίνου ως πιστωτής της έσχατης λύσης, αυξήθηκαν από 500 εκατομμύρια δολάρια το 1825 σε 12,1 δισεκατομμύρια δολάρια το 1900 (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 21).

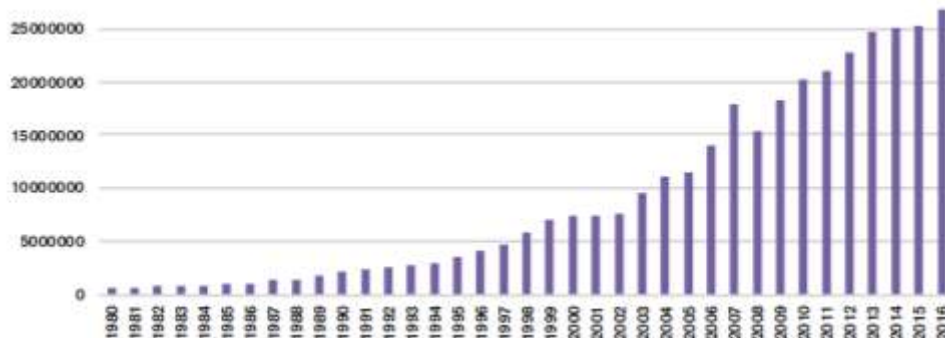
Παράγοντες που εξηγούν την ολοκλήρωση των κεφαλαιαγορών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν (Daudin et al., 2008, σελ. 5-6): α) η απουσία στρατιωτικής σύγκρουσης μεταξύ των κύριων δανειοδοτικών χωρών μεταξύ του Γαλλο-Πρωσικού πολέμου και του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου που βοήθησε στη δημιουργία και τη σταθεροποίηση μιας ατμόσφαιρας που ευνοεί τον ξένο δανεισμό, β) η άνοδος της αποικιοκρατίας που οδήγησε στην εξάπλωση του καπιταλισμού, γ) οικονομικοί θεσμοί και πολιτικές όπως η έμφαση στον χρυσό που θεωρήθηκε ότι προωθεί την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση με δύο τρόπους: 1) εξάλειψε τον συναλλαγματικό κίνδυνο, 2) η ενδιαφερόμενη κυβέρνηση θα ακολουθούσε συντηρητικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές, οι οποίες διαβεβαίωσαν τους πιθανούς επενδυτές ότι οι αποδόσεις ήταν λογικά ασφαλείς.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν πολλά οικονομικά δεδομένα που υποστηρίζουν τους ισχυρισμούς σχετικά με την επιταχυνόμενη παγκοσμιοποίηση κυρίως τη δεκαετία του 1990 και του 2000. Όπως σημειώνεται από τον Flew (2018, σελ. 104), οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν κατά 678% και οι πωλήσεις ξένων θυγατρικών κατά 358% μεταξύ 1990 και 2007, ενώ το παγκόσμιο ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 236% και οι εξαγωγές κατά 349% κατά την περίοδο αυτή. Η Παγκόσμια Τράπεζα παρατήρησε ότι το παγκόσμιο εμπόριο ως ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕγχΠ διπλασιάστηκε από 30 τοις εκατό το 1973 σε μέγιστο 60% το 2005. Επίσης, οι Olivinié και Gracia (2020, σελ. 9) αναφέρουν πως, σε γενικές γραμμές, κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου 1990-2017, ο κύριος μοχλός της οικονομικής παγκοσμιοποίησης ήταν το αυξανόμενο απόθεμα των παγκόσμιων ΑΞΕ, αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο τη διεθνοποίηση της παραγωγής ως ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης. Το βάρος αυτής της μεταβλητής σε συνολική παγκόσμια

παρουσία, που ήταν 11% το 1990, αυξήθηκε σε πάνω από 26% το 2000. Όσον αφορά στο εμπόριο, το βάρος του ήταν σταθερό ή ακόμη και μειούμενο: οι εξαγωγές υπηρεσιών, κατασκευαστών και ενέργειας αυξήθηκαν ελαφρώς κατά 2,6 μονάδες βάσης, μεταξύ 1990 και 2017. Όσον αφορά τα πρωτογενή αγαθά, το βάρος τους σε παγκόσμια παρουσία συνολικά έχει μειωθεί από 4,3% το 1990 σε 4,2% το 2018 (Olivié & Gracia, 2020, σελ. 9).

Το Γράφημα 2.2 απεικονίζει την εξέλιξη του παγκόσμιου αποθέματος ΑΞΕ μεταξύ 1980 και 2016 (σε τρέχουσες τιμές, δολάρια ΗΠΑ). Η ανάπτυξη ήταν ακόμη πιο έντονη για τις ΑΞΕ παρά για το εμπόριο. Αυτήν την περίοδο, το παγκόσμιο απόθεμα ΑΞΕ αυξήθηκε από 0,7 σε 25 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ.

Γράφημα 2.2 Παγκόσμιες ΑΞΕ, 1980-2016

Πηγή: Erixon, 2018, σελ. 5

Η παγκοσμιοποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα αποτελεί την ταχύτερα αναπτυσσόμενη πτυχή της οικονομικής παγκοσμιοποίησης τον 20^ο αιώνα. Η διεθνής χρηματοδότηση δημιουργήθηκε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του διεθνούς εμπορίου και των επενδυτικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, παράλληλα με την ανάπτυξη της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, έχει γίνει όλο και πιο ανεξάρτητη. Σε σύγκριση με τις αγορές εμπορευμάτων και εργασίας, η χρηματοπιστωτική αγορά είναι η μόνη που έχει πραγματοποιήσει την παγκοσμιοποίηση με την πραγματική έννοια της «παγκοσμιοποίησης». Από τη δεκαετία του 1970, η διασυνοριακή ροή κεφαλαίων επεκτείνεται γρήγορα. Το 1980, ο συνολικός όγκος των διασυνοριακών συναλλαγών μετοχών και ομολόγων των μεγάλων ανεπτυγμένων χωρών ήταν ακόμη λιγότερο από το 10% του ΑΕγχΠ

τους. Ωστόσο, το ποσοστό αυτό είχε ξεπεράσει κατά πολύ το 100% το 1995. Η αξία των μέσων ημερήσιων συναλλαγών ξένων συναλλάγματος αυξήθηκε από 200 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ στα μέσα της δεκαετίας του 1980 στα σημερινά 1.200 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, που είναι το 85% του συναλλάγματος αποθεματικά όλων των χωρών στον κόσμο και 70 φορές μεγαλύτερο από την αξία της καθημερινής εξαγωγής εμπορευμάτων και υπηρεσιών (Shangquan, 2000, σελ. 2).

2.3 Το φαινόμενο της κινητικότητας των ατόμων

Ο 19^{ος} αιώνας, ιδίως στα τέλη του, ήταν αρκετά παγκοσμιοποιημένος ως προς τη μετανάστευση, υιοθετώντας μία φιλελεύθερη μεταναστευτική πολιτική. Η πολιτική αυτή, σε συνδυασμό με το μειωμένο κόστος μεταφοράς οδήγησε σε τεράστιες μεταναστευτικές ροές (περίπου 60 εκατομμύρια Ευρωπαίοι μετανάστευσαν στον Νέο Κόσμο μεταξύ 1820 και 1914). Υπήρξαν επίσης σημαντικές μεταναστεύσεις εντός της Ευρώπης και του Νέου Κόσμου, καθώς και σημαντική διηπειρωτική μετανάστευση από την Ασία (Ο' Rourke, 2002, σελ. 8).

Στον τομέα της μετανάστευσης υπήρξε σημαντικότερο κύμα παγκοσμιοποίησης στα τέλη του 19ου αιώνα. Στις αρχές του αιώνα, η διηπειρωτική μετανάστευση εξακολουθούσε να κυριαρχείται από τη δουλεία: κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1820, η ελεύθερη μετανάστευση στην Αμερική ήταν κατά μέσο όρο μόνο 15.380 ετησίως, περίπου το ένα τέταρτο της ετήσιας εισροής σκλάβων. Είκοσι χρόνια αργότερα, η ελεύθερη εισροή ήταν πάνω από τέσσερις φορές υψηλότερη από τη ροή των σκλάβων, στα 178.530 ετησίως και οι αριθμοί αυξήθηκαν σε πάνω από ένα εκατομμύριο ετησίως μετά το 1900. Μερικά από τα ποσοστά μετανάστευσης ανά χώρα ήταν τεράστια: κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880, το ποσοστό μετανάστευσης ανά χίλια άτομα ήταν 141,7 στην Ιρλανδία και 95,2 στη Νορβηγία, ενώ στην Ιταλία 107,7. Πρέπει να σημειωθεί ότι η έκταση της μετανάστευσης επιστροφής ποικίλλει με την πάροδο του χρόνου και μεταξύ των χωρών, αυξάνοντας από περίπου 10% της εκροής αρχικά σε περίπου 30% στις αρχές του αιώνα. Ενώ η κινητικότητα εξαιτίας επιστροφής στην πατρίδα ήταν σημαντική μεταξύ Ιταλών και Ελλήνων, για παράδειγμα, ήταν πολύ χαμηλή μεταξύ άλλων ομάδων, όπως οι Ιρλανδοί ή οι Εβραίοι της Ανατολικής Ευρώπης. Εκτός

από αυτές τις μεσογειακές μεταναστεύσεις, υπήρξαν σημαντικές μεταναστεύσεις εντός της Ευρώπης, για παράδειγμα από την Ιταλία στη Γαλλία και από την Ιρλανδία στη Βρετανία. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταναστευτικής ροής στη Δυτική Ευρώπη ήταν 2,2 το 1870 και 5,4 για το 1900 (ανά χιλιάδες), πολύ μεγάλοι αριθμοί που υπερβαίνουν κατά πολύ τις προβλέψεις της αφρικανικής μετανάστευσης έως το 2030 (Daudin et al., 2008, σελ. 6-7).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 η μετανάστευση ήταν χαμηλότερη από ότι στα τέλη του 1840. Και πάλι, η πτώση ακολούθησε ανάκαμψη. Η ακαθάριστη μετανάστευση στις ΗΠΑ ήταν 4,1 εκατομμύρια κατά τη δεκαετία του 1920, 0,5 εκατομμύρια το 1930, 1 εκατομμύριο το 1940, 2,5 εκατομμύρια το 1950, 3,3 εκατομμύρια το 1960, 4,5 εκατομμύρια τη δεκαετία του 1970 και 7,3 εκατομμύρια τη δεκαετία του 1980. Στην Δυτική Ευρώπη, το ποσοστό των μεταναστών στο συνολικό πληθυσμό αυξήθηκε από 3,6% σε 6,1% την ίδια περίοδο, ενώ στη Βόρεια Αμερική, αυξήθηκε από 6% σε 8,6% (Ο 'Rourke, 2002, σελ. 8).

Οι αιτίες αυτής της μαζικής μετανάστευσης είναι διάφορες. Ο Νέος Κόσμος είχε υψηλότερη αναλογία γης-εργασίας από την Ευρώπη, και ως εκ τούτου Αμερικανοί και Αυστραλοί εργαζόμενοι κέρδιζαν υψηλότερους μισθούς από τους Ευρωπαίους ομολόγους τους. Οι Βρετανοί πραγματικοί μισθοί το 1870 ήταν λιγότερο από το 60% των μισθών στους προορισμούς του Νέου Κόσμου για τους Βρετανούς εργάτες, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους Ιρλανδούς εργαζόμενους ήταν μόλις 44%, και για τους Νορβηγούς εργαζόμενους μόλις 26%. Τα κέρδη από τη μετανάστευση ήταν επομένως δυνητικά τεράστια, και όταν οι νέες τεχνολογίες ατμού είχαν μειώσει επαρκώς το κόστος ταξιδιού, σε συνδυασμό με την εκβιομηχάνιση που οδήγησε σε μετακινήσεις εργαζομένων σε άλλες περιοχές προς αναζήτηση εργασίας, η μαζική μετανάστευση έγινε αναπόφευκτη. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα από τότε που η πολιτική μετανάστευσης του 19^{ου} αιώνα ήταν σχετικά φιλελεύθερη. Η αύξηση της γονιμότητας, ο διαρθρωτικός μετασχηματισμός και το μειωμένο κόστος μεταφοράς αύξησαν έτσι τα ποσοστά μετανάστευσης, αρχικά στις πλουσιότερες οικονομίες των οποίων οι εργαζόμενοι μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά το κόστος μεταφοράς, και στη συνέχεια στις φτωχότερες οικονομίες καθώς το βιοτικό επίπεδο αυξήθηκε περαιτέρω. Αλλά τελικά, η

λειτουργία μετανάστευσης σταθεροποιήθηκε, ως αποτέλεσμα της αύξησης της προσφοράς εργασίας και των μισθών σε εγχώριο επίπεδο (Daudin et al., 2008, σελ. 7-8).

Από την άλλη πλευρά, τα σύγχρονα παγκόσμια κοινωνικοοικονομικά και γεωπολιτικά πρότυπα διευκολύνουν περισσότερο τις διεθνικές δραστηριότητες πέρα από τα σύνορα των εθνών-κρατών (Saw, 2018, σελ. 339). Η μεγάλης κλίμακας κίνηση ανθρώπων σε όλο τον κόσμο, ιδίως κατά τα τέλη του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα συνδυάστηκε περισσότερο με την πολυφωνία των ταυτοτήτων υπό τη σύγχρονη παγκοσμιοποίηση και την εξάλειψη των προσκολλήσεων με βάση χαρακτηριστικά όπως ηλικία, τάξη, αναπηρία, φύλο, φυλή, σεξουαλικός προσανατολισμός, θρησκεία, κάτι το οποίο επέτρεψε τη συλλογική αλληλεγγύη. Το Διαδίκτυο και η παγκοσμιοποίηση θεωρούνταν ότι συνέβαλαν στην προώθηση όχι μόνο περισσότερων παγκόσμιων μορφών συνείδησης, αλλά και κοσμοπολιτικών και μετα-εθνικών μορφών ταυτότητας. Ακτιβιστικά κινήματα που σχετίζονται με τον σοσιαλισμό, τον φεμινισμό, τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ, τις θρησκευτικές ελευθερίες και τις περιβαλλοντικές ανησυχίες υποστηρίζονται από τον κοσμοπολιτισμό, καθώς η επαναδιαπραγμάτευση των ταυτοτήτων ως πολιτική δύναμη απαιτεί μια πολιτική αναγνώρισης ότι διασχίζει τα εθνικά σύνορα. Η ανάπτυξη του Διαδικτύου θεωρήθηκε μια δύναμη για την περαιτέρω ανάπτυξη του κοσμοπολιτισμού, καθώς προωθεί τη δημιουργία δικτύων και κοινών ταυτοτήτων πέρα από τα εδαφικά όρια, καθώς η πρόσβαση σε διαδικτυακό περιεχόμενο μπορεί από μόνη της να θεωρηθεί ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Flew, 2018, σελ. 104).

2.4 Τεχνολογική καινοτομία

Μια ιδιαίτερη πτυχή της παγκοσμιοποίησης είναι αυτή της ώθησης και της δύναμης της αλλαγής στη βάση της γνώσης και της τεχνολογίας. Η παγκοσμιοποίηση είναι η αλληλεπίδραση της εξαιρετικής τεχνολογικής καινοτομίας σε συνδυασμό με την παγκόσμια επιρροή. Η τεχνολογία διακινήθηκε σχετικά ελεύθερα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Στην Ευρώπη και στον Ατλαντικό κόσμο, παρά τους νόμους που απαγορεύουν τη μετανάστευση ειδικευμένων εργαζομένων σε ορισμένες χώρες (π.χ. στο Ηνωμένο Βασίλειο καταργήθηκε το 1825) και τις

εξαγωγές μηχανημάτων (π.χ. στο Ηνωμένο Βασίλειο καταργήθηκε το 1842), οι τεχνολογίες διακινούνταν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι κλωστοϋφαντουργικοί μύλοι σε όλο τον κόσμο χρησιμοποιούσαν παρόμοιες μηχανές, που συχνά εισάγονταν από τη Βρετανία. Οι τεχνολογίες κατασκευής πλοίων, σιδήρου και χάλυβα, τηλεγραφίας και τηλεφώνου μεταφέρονταν γρήγορα, εκτός εάν επιβραδύνονται από προβλήματα προσαρμογής. Η Ευρώπη ανταλλάσσει εσωτερικά νέες τεχνολογίες, διαχέοντάς τις - τόσο στα ευρωπαϊκά παραδείγματα όσο και στον υπόλοιπο κόσμο - και έλαβε νέες τεχνολογίες, κυρίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Ιαπωνία ήταν ένας ιδιαίτερα έντονος δημιουργός τεχνολογικών καινοτομιών (Daudin et al., 2008, σελ. 8).

Για τις μεγάλες χώρες, η ισορροπία μεταξύ επιστήμης / γνώσης και πόρων έχει αλλάξει με τέτοιο τρόπο ώστε η επιστήμη / γνώση να έχει καταστεί ίσως ο πιο σημαντικός παράγοντας που καθορίζει το βιοτικό επίπεδο των ατόμων σήμερα. Πλέον οι πιο προηγμένες οικονομίες από την άποψη της τεχνολογίας βασίζονται πραγματικά στην επιστήμη / τη γνώση. Η τεχνολογία, η επιστήμη και η παγκόσμια χρηματοδότηση αποτελούν μαζί μια δύναμη που καθοδηγεί τις οικονομίες: η καπιταλιστική επιστήμη συνίσταται στη δημιουργία νέων ιδεών και στη συνέχεια τη μετατροπή τους σε εμπορικά προϊόντα και υπηρεσίες που θέλουν οι καταναλωτές. Αναπόφευκτα, αυτό οδηγεί σε ερωτήματα σχετικά με τη δημιουργία και την εκμετάλλευση της γνώσης. Υπάρχει ήδη διαχωρισμός μεταξύ πλούσιων και φτωχών εθνών που φαίνεται να επιταχύνεται από την «επιστήμη του καπιταλισμού». Από τη μία πλευρά υπάρχει η ανάγκη καινοτομίας, αλλά θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι η επιτυχημένη οικονομική γνώση πρέπει να αντιμετωπιστεί δημοκρατικά όσον αφορά την εξάπλωσή της (Cuterela, 2012, σελ. 140).

Οι Archibugi και Iammarino (2002, σελ. 4-6) προβαίνουν σε μία ταξινόμηση των τεχνολογικών καινοτομιών, προκειμένου να καταδείξουν τη σχέση τους με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα. Διακρίνουν τρεις ομάδες τεχνολογικών καινοτομιών, όπως περιγράφονται παρακάτω.

α) Η διεθνής αξιοποίηση της εθνικά παραγόμενης τεχνολογίας

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις προσπάθειες των καινοτόμων ατόμων να αποκτήσουν οικονομικά πλεονεκτήματα εκμεταλλευόμενοι τις τεχνολογικές τους

ικανότητες σε αγορές εκτός της εγχώριας. Οι συγγραφείς ονομάζουν αυτήν την κατηγορία «διεθνή» και όχι «παγκόσμια», καθώς οι παίκτες που εισάγουν καινοτομίες διατηρούν τη δική τους εθνική ταυτότητα, ακόμη και όταν τέτοιες καινοτομίες διαχέονται και διατίθενται σε περισσότερες από μία χώρες. Οι επιχειρήσεις μπορούν να επιλέξουν μια ποικιλία στρατηγικών προκειμένου να επιτύχουν οικονομικές αποδόσεις από τις καινοτομίες τους στις ξένες αγορές. Η παλαιότερη μορφή που οι εταιρείες έχουν χρησιμοποιήσει για να επωφεληθούν από τις καινοτομίες τους στις υπερπόντιες αγορές είναι να ανταλλάσσουν προϊόντα με ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που βασίζεται στην τεχνολογία. Νέα προϊόντα και διεργασίες συχνά εξαιρούνται από τους εμπορικούς περιορισμούς των παραδοσιακών εμπορευμάτων, δεδομένου ότι οι χώρες εισαγωγής δεν μπόρεσαν να παράγουν ανταγωνιστικές εγχώριες εναλλακτικές λύσεις. Ωστόσο, η εξαγωγή προϊόντων υψηλής έντασης τεχνολογίας παρέχει πλεονέκτημα στις χώρες εξαγωγής, ενώ οι χώρες εισαγωγής αυξάνουν την εξάρτησή τους από την τεχνογνωσία, εκτός εάν είναι σε θέση να γεφυρώσουν το χάσμα που δημιουργείται. Οι εξαγωγές δεν είναι η μόνη μορφή σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες μπορούν να εκμεταλλευτούν το τεχνολογικό τους πλεονέκτημα σε υπερπόντιες αγορές. Ένας άλλος τρόπος είναι η μεταφορά τεχνογνωσίας σε εταιρείες που εδρεύουν σε υπερπόντιες αγορές, για παράδειγμα με την πώληση αδειών και διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας. Ωστόσο, αυτή η μορφή μεταφοράς τεχνολογίας απαιτεί οι εταιρείες της χώρας υποδοχής να έχουν ήδη τις δυνατότητες εκμετάλλευσης νέων ιδεών στην παραγωγή. Είναι πιθανό ότι μακροπρόθεσμα η χώρα εισαγωγής θα είναι σε θέση να κινηθεί ανοδικά στην αλυσίδα προστιθέμενης αξίας και να είναι σε θέση να παράγει αυτόνομα τουλάχιστον μέρος της τεχνογνωσίας που συνδέεται με την παραγωγή. Υπάρχει μια τρίτη σημαντική μορφή εκμετάλλευσης σε υπερπόντιες αγορές που είναι μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων στις χώρες υποδοχής προκειμένου να παράγονται τοπικά νέα προϊόντα και διαδικασίες. Εδώ εξετάζονται οι εταιρείες στις χώρες υποδοχής που δεν συμβάλλουν σημαντικά στην παραγωγή τεχνογνωσίας, αλλά απλώς που έχουν τεθεί σε ήδη σχεδιασμένα αντικείμενα παραγωγής.

β) Η παγκόσμια καινοτομία

Η δεύτερη κατηγορία, αντιπροσωπεύεται από την παγκόσμια γενιά καινοτομιών. Περιλαμβάνει καινοτομίες που δημιουργούνται από μεμονωμένα άτομα σε παγκόσμια κλίμακα. Μόνο οι καινοτομίες που παράγονται από πολυεθνικές επιχειρήσεις εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία. Η αυθεντική παγκόσμια γενιά καινοτομιών απαιτεί οργανωτικές και διοικητικές δεξιότητες που μπορούν να επιτύχουν μόνο εταιρείες με συγκεκριμένη υποδομή και ένα ορισμένο ελάχιστο μέγεθος. Ωστόσο, η πρόσφατη συζήτηση για το πού εντοπίζουν οι πολυεθνικές εταιρείες τις δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας δεν έχει επιτύχει συγκεκριμένα αποτελέσματα. Η παγκόσμια γενιά καινοτομιών μπορεί να επιτευχθεί εντοπίζοντας στο εξωτερικό εργαστήρια και κέντρα έρευνας καινοτομίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί τόσο με την απόκτηση υπαρχόντων εργαστηρίων είτε με επενδύσεις σε χώρες υποδοχής. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται τρεις κύριες στρατηγικές των πολυεθνικών εταιρειών:

Κεντρική προς παγκόσμια: η καινοτομία αναπτύσσεται από τα κεντρικά γραφεία της εταιρείας και κατανέμεται στις θυγατρικές σε άλλες χώρες. Ακόμα και όταν πραγματοποιείται κάποια έρευνα και ανάπτυξη στο εξωτερικό, αυτό ουσιαστικά αφορά την προσαρμογή των προϊόντων στις ανάγκες των τοπικών χρηστών / καταναλωτών.

Τοπική προς τοπική: κάθε θυγατρική της εταιρείας αναπτύσσει τη δική της τεχνολογική τεχνογνωσία για την εξυπηρέτηση των τοπικών αναγκών. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ θυγατρικών είναι, τουλάχιστον από την άποψη της ανάπτυξης τεχνολογικών καινοτομιών, μάλλον αδύναμες. Αντίθετα, οι θυγατρικές ενσωματώνονται στον τοπικό ιστό. Αυτό μπορεί να συμβεί σε εταιρείες ομίλου ετερογενών δραστηριοτήτων, αλλά και στην περίπτωση πολυεθνικών που ακολουθούν μια στρατηγική τεχνολογικής διαφοροποίησης μέσω της αξιοποίησης των ικανοτήτων των τοπικών επιχειρήσεων.

Τοπική προς παγκόσμια: αυτή είναι η περίπτωση των πολυεθνικών που, αντί να συγκεντρώνουν τις τεχνολογικές τους δραστηριότητες στην πατρίδα τους, διανέμουν έρευνα και ανάπτυξη, καθώς και εμπειρογνωμοσύνη σε διάφορες χώρες υποδοχής. Αυτό επιτρέπει στην εταιρεία να αναπτύξει κάθε μέρος της παραγωγικής διαδικασίας στο καταλληλότερο περιβάλλον. Η αποτελεσματικότητα

μιας τέτοιας στρατηγικής βασίζεται στην ένταση των ενδοεταιρικών ροών πληροφοριών.

γ) Παγκόσμιες τεχνολογικές συνεργασίες

Ένας τρίτος τύπος παγκοσμιοποίησης καινοτόμων δραστηριοτήτων είναι κάτι ανάμεσα στις δύο προηγούμενες κατηγορίες. Οι τεχνολογικές συνεργασίες συμβαίνουν όταν δύο διαφορετικές εταιρείες αποφασίζουν να ιδρύσουν κοινοπραξίες με σκοπό την ανάπτυξη τεχνικών γνώσεων ή / και προϊόντων. Πρέπει να πληρούνται τρεις προϋποθέσεις: α) η κοινοπραξία πρέπει να είναι κάτι περισσότερο από μια περιστασιακή και άτυπη συνεργασία, β) οι επιχειρήσεις διατηρούν την ιδιοκτησία τους, γ) το μεγαλύτερο μέρος της συνεργασίας σχετίζεται με την ανταλλαγή τεχνογνωσίας ή / και τη δημιουργία νέων προϊόντων και διαδικασιών. Τέτοιες συνεργασίες πραγματοποιούνται συχνά μεταξύ εταιρειών της ίδιας χώρας, αλλά σε πολλές περιπτώσεις εμπλέκουν εταιρείες που βρίσκονται σε δύο ή περισσότερες διαφορετικές χώρες, αναδυόμενες ως παγκόσμιες. Αυτές οι μορφές συνεργασίας για τεχνολογική πρόοδο έχουν προωθήσει μια ποικιλία μηχανισμών για τον καταμερισμό του κόστους και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων. Κατά κάποιον τρόπο, η ανάγκη μείωσης του κόστους της καινοτομίας - και για την αντιμετώπιση της αυξανόμενης πολυπλοκότητάς της - δημιούργησε νέες μορφές βιομηχανικής οργάνωσης και νέες δομές ιδιοκτησίας, οι οποίες σήμερα επεκτείνονται πέρα από την απλή τεχνολογική σφαίρα.

1.5 Η δημιουργία πολυεθνικών εταιρειών

Εάν η τεχνολογική πρόοδος και η ανάπτυξη της πληροφορικής θεωρούνται από κοινού η τεχνολογική κινητήρια δύναμη για την οικονομική παγκοσμιοποίηση, τότε η μεταρρύθμιση προσανατολισμένη στην αγορά που πραγματοποιήθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο θα πρέπει να θεωρηθεί ως η θεσμική κινητήρια δύναμη αυτής της τάσης. Στο πλαίσιο των διεθνών οργανισμών GATT και ΠΟΕ, πολλές χώρες έχουν μειώσει σταδιακά τους δασμολογικούς και μη δασμολογικούς φραγμούς τους, όλο και περισσότερες χώρες ανοίγουν τους τρεχούμενους λογαριασμούς και τους λογαριασμούς κεφαλαίου τους. Όλα αυτά έχουν ενθαρρύνει σημαντικά την ανάπτυξη του εμπορίου και των επενδύσεων. Επιπλέον, η μετάβαση των πρώην

κεντρικών προγραμματισμένων οικονομιών στις οικονομίες της αγοράς έχει καταστήσει πραγματικά δυνατό για τις παγκόσμιες οικονομίες να ενσωματωθούν σε ένα ενιαίο σύνολο (Shangquan, 2000, σελ. 2). Στο πλαίσιο αυτό, οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν καταστεί οι κύριοι φορείς της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Οργανώνουν παγκοσμίως την παραγωγή και κατανέμουν πόρους σύμφωνα με την αρχή της μεγιστοποίησης του κέρδους. Και οι παγκόσμιες επεκτάσεις τους αναδιαμορφώνουν μακροοικονομικούς μηχανισμούς λειτουργίας των παγκόσμιων οικονομιών. Αυτός ο τύπος διασυννοριακών οικονομικών δραστηριοτήτων σε ίδιες επιχειρήσεις αποτελεί πρόκληση για τις παραδοσιακές θεωρίες του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων (Shangquan, 2000, σελ. 2).

Οι πολυεθνικές μπορούν να επηρεάσουν τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και για αυτό συγκαταλέγονται μεταξύ των παραγόντων που έχουν συμβάλει σημαντικά στην επιτάχυνση αυτής της διαδικασίας. Πρώτον, επιδιώκουν να δημιουργήσουν ή να συνάψουν συμβάσεις κατασκευής, παροχής υπηρεσιών και πωλήσεων σε χώρες και περιοχές όπου μπορούν να εκμεταλλευτούν τη φθηνότερη εργασία και τους φθηνότερους πόρους. Αν και αυτό μπορεί να σημαίνει πλούτο που προσφέρεται στην αντίστοιχη κοινότητα, αυτή η μορφή παγκοσμιοποίησης παράγει σημαντικές ανισότητες, επειδή μπορεί επίσης να σημαίνει ανεργία στις εθνικές οικονομίες. Από την άλλη πλευρά, η αμοιβή που καταβάλλεται στις νέες τοποθεσίες μπορεί να είναι ελάχιστη και τα δικαιώματα και οι συνθήκες εργασίας των εργαζομένων μπορεί να είναι εξαιρετικά άθλιες, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται αρνητικά το επίπεδο της διαβίωσής τους. Δεύτερον, οι πολυεθνικές εταιρείες αναζητούν νέες και ανεκμετάλλευτες αγορές, μερικές φορές επιδιώκουν να αυξήσουν τις πωλήσεις δημιουργώντας ανάγκες σε διάφορες ομάδες στόχους. Ένα παράδειγμα είναι η δραστηριότητα των εταιρειών καπνού στις χώρες του νότιου ημισφαιρίου. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η ανάπτυξη αγορών που κατοικούνται κυρίως από παιδιά και νέους. Στην πραγματικότητα, η αγορά προϊόντων και υπηρεσιών για παιδιά και νέους έχει εξελιχθεί σε έναν από τους πιο κερδοφόρους και επιδραστικούς τομείς. Είναι προφανές ότι υπάρχει μια βαθιά επίδραση στην άνοδο, το πώς βλέπουμε την παιδική ηλικία (ειδικά στις σκανδιναβικές χώρες και τις ανεπτυγμένες) αυξάνει το προϊόν της κουλτούρας του καταναλωτή των μέσων ενημέρωσης. Χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα, τα

εμπορεύματα έχουν γίνει το κέντρο της νεανικής ζωής στη Δύση, χτίζοντας την ταυτότητα και τις σχέσεις τους, το συναισθηματικό και κοινωνικό σύμπαν τους. Τρίτον, και σε σχέση με τα παραπάνω, αναφέρεται η διάβρωση του δημόσιου χώρου από εταιρικές δραστηριότητες, κάτι που συνδέεται με την ιδιωτικοποίηση πολλών χώρων άθλησης, αναψυχής και διασκέδασης. Τέταρτον, οι πολυεθνικές μπορούν να έχουν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση πολιτικών σε πολλούς εθνικούς και διεθνικούς κυβερνητικούς φορείς, όπως η ΕΕ και η Παγκόσμια Τράπεζα, που είναι και οι δύο βασικοί παράγοντες της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης (Cuterela, 2012, σελ. 143).

Κατά συνέπεια, οι πολυεθνικές εταιρείες μέσω των δραστηριοτήτων τους έχουν μετασχηματίσει κοινωνικές αξίες και πρότυπα κατανάλωσης, καθώς και σχέσεις εργασίας. Περαιτέρω, ο Cuterela (2012, σελ. 144) αναφέρεται πως η σχέση μεταξύ της ανάπτυξης των πολυεθνικών εταιρειών και της παγκοσμιοποίησης διαμεσολαβείται από την εμφάνιση των εμπορικών σημάτων (διάσημες μάρκες). Η αστρονομική ανάπτυξη του πλούτου και της πολιτιστικής επιρροής των πολυεθνικών εταιρειών μπορεί να αποδοθεί σε μια ιδέα που αναπτύχθηκε από τους διαχειριστές θεωρητικούς της δεκαετίας του '80: οι επιτυχημένες εταιρείες πρέπει πρώτα να παράγουν μάρκες, σε αντίθεση με τα προϊόντα. Οι κατασκευαστές μάρκας είναι κυρίως παραγωγοί της λεγόμενης οικονομίας γνώσεων / δεξιοτήτων. Ένα από τα βασικά στοιχεία που κάνουν τις εταιρείες πολυεθνικές και όχι διακρατικές, είναι η επέκταση σε αυτό που θεωρούν ως εξωτερικές πηγές υλικών, συστατικών και υπηρεσιών. Η εστίαση στην επωνυμία και όχι στις εγγενείς ιδιότητες του προϊόντος, ευνοεί τις πολυεθνικές εταιρείες.

Εκτός των παραπάνω, την περίοδο αυτή παρατηρείται μία βιομηχανική αναδιάρθρωση και αναπροσαρμογή. Με την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας και την αύξηση του επιπέδου εισοδήματος, οι βιομηχανικές δομές όλων των χωρών έχουν επίσης υποστεί αναπροσαρμογή και αναβάθμιση. Από τα τελευταία χρόνια του προηγούμενου αιώνα, οι ανεπτυγμένες χώρες στη Δύση οδεύουν σταδιακά στην εποχή της οικονομίας της γνώσης και πολλές βιομηχανίες έντασης εργασίας με μειωμένη διεθνή ανταγωνιστικότητα ξεκίνησαν να λειτουργούν στις αναπτυσσόμενες χώρες. Παράλληλα, υπήρχε πλεόνασμα

παραγωγικότητας από το τέλος του ψυχρού πολέμου. Λόγω αυτού του γεγονότος, η οικονομική παγκοσμιοποίηση έχει εντείνει τον ανταγωνισμό στη διεθνή αγορά μεταξύ επιχειρήσεων από διαφορετικές χώρες. Προκειμένου να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά τους στη διεθνή αγορά, οι επιχειρήσεις προχώρησαν σε αναδιάρθρωση των επιχειρηματικών τους διαδικασιών (Shangquan, 2000, σελ. 3).

Σήμερα, οι εθνικές και πολυεθνικές εταιρείες είναι οι κύριοι μοχλοί της νεοφιλελεύθερης, οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Είναι οι κύριοι δικαιούχοι του διεθνούς εμπορίου, χρηματοδότησης και επενδυτικών συμφωνιών, και οι ισχυρότεροι υποστηρικτές της απελευθέρωσης, της απορρύθμισης και της ιδιωτικοποίησης σε κάθε τομέα του εμπορίου και της παραγωγής. Διατηρώντας τον έλεγχο της αλυσίδας παραγωγής, διανομής και παροχής υπηρεσιών, έχουν μειώσει το λειτουργικό τους κόστος από τις επιλεγμένες διαδικασίες παραγωγής και παροχής υπηρεσιών σε επιχειρήσεις σε χώρες όπου μπορούν να έχουν σημαντικό μειωμένο κόστος παραγωγής (π.χ. κόστος εργασίας). Αυτό όχι μόνο έχει ως αποτέλεσμα σημαντικές αυξήσεις στα περιθώρια κέρδους τους, αλλά επιτρέπει επίσης στις εταιρείες να μετατοπίζουν τους τόπους παραγωγής και επεξεργασίας υπηρεσιών σε οποιοδήποτε σημείο μπορούν να λειτουργούν με το χαμηλότερο κόστος και με τα λιγότερα εμπόδια από τους εθνικούς κανονισμούς. Οι εταιρείες δεν υποστηρίζουν στην πραγματικότητα γνήσιες ελεύθερες αγορές με πολλούς παράγοντες της αγοράς. Περισσότερο θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι τα συμφέροντά τους έγκειται στην εξασφάλιση μονοπωλιακού ελέγχου των αγορών. Από τη μία πλευρά, οι πολυεθνικές εταιρείες βασίζονται σε εθνικές εταιρείες που κινητοποιούν την οικονομική και πολιτική εξουσία, την εξουσία και τη διπλωματία της χώρας τους για να λειτουργούν διεθνικά και να επεκτείνουν τα κέρδη τους. Ταυτόχρονα, οι πολυεθνικές εταιρείες προβαίνουν στην αγορά τοπικών εταιρειών, συνδέουν την τοπική / εθνική ανεργία με την επιτυχία των προϊόντων και των υπηρεσιών τους και κυριαρχούν πλήρως σε τοπικές / εθνικές αγορές καταναλωτών σε μεγάλο αριθμό χώρες (Guttal, 2007, σελ. 526).

Όμως οι πολυεθνικές εταιρείες δεν οδηγούν την παγκοσμιοποίηση εξ ολοκλήρου από μόνες τους. Οι κυβερνήσεις είναι σημαντικοί παράγοντες για τη διασφάλιση εγχώριων και εξωτερικών αγορών για τις εταιρείες μέσω επιδοτήσεων,

προνομιακών προσφορών και συμβάσεων, εξαγωγικών πιστώσεων, αναπτυξιακής βοήθειας, εμπορικών και επενδυτικών συμφωνιών. Η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και οι ειδικές υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών παρέχουν την οικονομική και χρηματοοικονομική αρχιτεκτονική για την εξισορρόπηση, ενώ διεθνείς ομάδες όπως ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ χρησιμεύουν ως φόρουμ για τον καθορισμό των κανόνων της καπιταλιστικής παγκόσμιας διακυβέρνησης (Guttal, 2007, σελ. 526).

Παράλληλα, η συζήτηση σχετικά με το αν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι τώρα πιο ισχυρές από τις κυβερνήσεις των εθνών-κρατών επικράτησε από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, και εν μέρει, τουλάχιστον, είναι αληθές ότι ο έλεγχος των πολυεθνικών εταιρειών στους οικονομικούς πόρους και η ευελιξία γύρω από τις επενδυτικές αποφάσεις τους δίνει σημαντική ώθηση στις σχέσεις τους με τις εθνικές κυβερνήσεις. Ταυτόχρονα, σημειώθηκε η άνοδος του κρατικού καπιταλισμού ως εναλλακτική λύση στα δυτικά νεοφιλελεύθερα οικονομικά, με την Κίνα να είναι η εμβληματική περίπτωση μιας οικονομίας αγοράς υπό την ηγεσία του κράτους, η οποία έχει σημαντικά ξεπεράσει τα δυτικά έθνη στις δεκαετίες 2000 και 2010. Η δεκαετία του 2010 έχει επίσης χαρακτηριστεί από μια αυξανόμενη αποφασιστικότητα εκ μέρους συγκεκριμένων εθνικών κυβερνήσεων έναντι των Δυτικών πολυεθνικών, ιδίως όσον αφορά τα μέσα ενημέρωσης και το Διαδίκτυο. Η απαγόρευση της Google από την Κίνα το 2010 υπήρξε η πιο γνωστή υπόθεση στους τομείς των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των επικοινωνιών, αλλά υπήρξαν επίσης ενέργειες όπως ο αποκλεισμός του LinkedIn από τη Ρωσία το 2016 και ο αποκλεισμός της Wikipedia στην Τουρκία το 2017 (Flew, 2018, σελ. 106).

Από την άλλη πλευρά, όμως, από που αξίζει να σημειωθεί με αναφορά στις πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι πως, οι ίδιες δυνάμεις που προωθούν τον παγκόσμιο καπιταλισμό προωθούν επίσης τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την κυβερνητική παρέμβαση. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός δεν μπορεί να επιβιώσει σε ένα ηθικό κλίμα που προωθεί την πραγματική δημοκρατία και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ούτε ευνοεί ανεξάρτητα κράτη. Από την άλλη πλευρά, οι εταιρείες χρειάζονται ένα νεοφιλελεύθερο κράτος και πολυμερή

φόρουμ και θεσμούς για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, με συγκεκριμένα οικονομικά, χρηματοοικονομικά, νομικά και δικαστικά πλαίσια που διευκολύνουν τη λειτουργία τους, τα οποία επίσης παρέχουν ορθολογική και ηθική κάλυψη για τις λειτουργίες τους. Αυτή η κάλυψη δημιουργείται εύκολα εξισώνοντας την παγκοσμιοποίηση με την ανάπτυξη, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, την επιλογή των καταναλωτών και τα εξατομικευμένα δικαιώματα ενός καταναλωτικού κοινού (Guttal, 2007, σελ. 529).

2.6 (Νέο)Φιλελευθερισμός

Από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μεγάλο μέρος του κόσμου έχει καταστεί πιο συνδεδεμένος μέσω καινοτομιών και προόδων στις εφαρμοσμένες επιστήμες, τα ταξίδια και τις μεταφορές, τις επικοινωνίες και την τεχνολογία πληροφοριών. Αλλά η παγκοσμιοποίηση όπως την γνωρίζουμε και την βιώνουμε σήμερα δεν είναι απλώς ένα αναπόφευκτο αποτέλεσμα της επιστημονικής και της τεχνολογικής προόδου. Αντίθετα, είναι το αποτέλεσμα μιας ειδικά σχεδιασμένης, σχεδιασμένης και στοχευμένης νεοφιλελεύθερης πολιτικής και διαρθρωτικών μέτρων που επιδιώκουν να φέρουν όλες τις πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής υπό τον έλεγχο του κεφαλαίου και του καπιταλισμού της αγοράς. Αυτή η εποχή της παγκοσμιοποίησης είχε τις απαρχές της στις αρχές της δεκαετίας του 1980 με την διακυβέρνηση του Reagan στις ΗΠΑ και την κυβέρνηση της Thatcher στο Ηνωμένο Βασίλειο, την έκρηξη της παγκόσμιας κρίσης χρέους, την ολοκλήρωση του νεοφιλελευθερισμού ως οικονομικού πλαισίου, και η επιβολή των προγραμμάτων διαρθρωτικής προσαρμογής (SAP) στις αναπτυσσόμενες χώρες μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επιτάχυναν την αποδοχή από τα έθνη του καπιταλισμού ως η μόνη βιώσιμη οικονομική «ιδεολογία» που θα μπορούσε να δημιουργήσει πλούτο. Νέα έθνη κράτη που εμφανίστηκαν από εδάφη που προηγουμένως βρίσκονταν υπό τη Σοβιετική Ένωση γρήγορα αγκάλιασαν την οικονομική, θεσμική και πολιτική στήριξη που επέκτειναν οι καθιερωμένες καπιταλιστικές δυνάμεις της Βόρειας Αμερικής και της Δυτικής Ευρώπης, ειδικά των ΗΠΑ (Guttal, 2007, σελ. 525).

Ένα ενδιαφέρον σημείο, ωστόσο, που θα πρέπει να τονιστεί είναι ο ισχυρισμός του Flew (2018, σελ. 105) ότι το 2007 μπορεί να θεωρηθεί ως το έτος κατά το οποίο οι τάσεις της παγκοσμιοποίησης άρχισαν να μειώνονται και να αμφισβητείται το μοντέλο του (νέο)φιλελευθερισμού. Αυτό οφείλεται στην αλυσίδα των γεγονότων από την κατάρρευση της δευτερεύουσας αγοράς ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ το δεύτερο εξάμηνο του 2007, στην πτώχευση της Lehmann Brothers, της επακόλουθης ευρωπαϊκής κρίσης χρέους και της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης το δεύτερο εξάμηνο του 2008. Αυτό συχνά περιγράφεται ως κρίση, και ενδεχομένως το τέλος της εποχής, του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, αλλά αξίζει επίσης να σημειωθεί πως και άλλοι, μη οικονομικοί παράγοντες που οδηγούν σε υποχώρηση από την παγκοσμιοποίηση και στο τέλος του νεοφιλελευθερισμού. Το 2007 ήταν επίσης η χρονιά κατά την οποία η ρωσική πολιτική ηγεσία απομακρύνθηκε αποφασιστικά από τη Δύση, με τον Vladimir Putin να καταγγέλλει έναν μονοπολικό κόσμο στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη Ασφαλείας τον Φεβρουάριο, ενώ ο νεοεκλεγμένος Πρόεδρος Andrei Medvedev χρησιμοποίησε το φόρουμ του Νταβός ένα μήνα νωρίτερα για να διακηρύξει τη Ρωσική μορφή «κυρίαρχης δημοκρατίας». Στην Κίνα, η παγκόσμια οικονομική ύφεση ανάγκασε το κράτος να επιταχύνει την πολυαναμενόμενη οικονομική μετάβαση από την ανάπτυξη που οδηγείται από τις εξαγωγές στην ενίσχυση της εγχώριας κατανάλωσης, προκειμένου να αποφευχθεί η υψηλή ανεργία. Η διαρκής κληρονομιά αυτής της περιόδου ήταν η τεράστια επένδυση στο σιδηροδρομικό δίκτυο υψηλής ταχύτητας που συνδέει τώρα τα περισσότερα αστικά κέντρα της Κίνας, παρέχοντας καταλύτη για περαιτέρω δεσμεύσεις υποδομής μεγάλης κλίμακας όπως η Πρωτοβουλία Belt and Road. Οι πτυχές του λόγου παγκοσμιοποίησης ήταν πάντοτε υπερεκτιμημένες. Επιπρόσθετα, παρά τον σημαντικό βαθμό διεθνούς επέκτασης, μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων των μεγαλύτερων εταιρειών του κόσμου παραμένουν εντός των χωρών καταγωγής τους (Flew, 2018, σελ. 105).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

3.1 Ομοιότητες μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης

Τον 19^ο αιώνα ο βιομηχανικός πυρήνας προσαρμόζει την παραγωγή και το εμπόριο στην περιφέρεια σύμφωνα με τις ανάγκες του, δημιουργώντας τη σύγχρονη ιεραρχία της εργασίας μεταξύ εμπορευμάτων και βιομηχανικών παραγωγών. Αυτός ο καταμερισμός εργασίας και οι συνοδευτικές κοινωνικές αναταραχές επρόκειτο να κυριαρχήσουν στη διεθνή πολιτική οικονομία τον 20^ο αιώνα (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 22). Κατά συνέπεια και στις δύο περιόδους διαπιστώνεται μία αλλαγή στις εργασιακές σχέσεις και τη σύνδεση αυτών με τη βιομηχανία, κυρίως ως αποτέλεσμα του εμπορίου.

Συγκρίνοντας τις δύο περιόδους, οι Četkonić και Žarkonić (2012, σελ. 163-164) αναφέρουν ότι μπορούν να βρουν αρκετές ομοιότητες. Κατά την περίοδο από το 1800 έως το 1913 το διεθνές εμπόριο διπλασιάστηκε και αυξήθηκε από 3% σε 33%. Χαρακτηριστικό για αυτήν την περίοδο παγκοσμιοποίησης ήταν η μείωση των εμποδίων στις εμπορικές σχέσεις και η απότομη μείωση του κόστους μεταφοράς (λόγω της ανάπτυξης σιδηροδρόμων και ατμόπλοιων). Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης αναζωογονήθηκε και πάλι, με ιδρύματα όπως το ΔΝΤ και ο GATT, ενεργώντας προς την κατεύθυνση της άρσης των εμπορικών φραγμών και της πρώιμης χρήσης των τεχνολογιών της πληροφορίας. Η τεχνολογική πρόοδος, η οποία μείωσε το κόστος επικοινωνίας και τα εμπόδια χρόνου και χώρου που χώριζαν τις εθνικές αγορές επιτάχυνε τη διασυννοριακή ροή αγαθών και κεφαλαίων. Κατά συνέπεια, και στις δύο περιόδους διαπιστώνεται πως οι τεχνολογικές καινοτομίες έδωσαν ώθηση στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης. Αυτό το είδος «συμπίεσης χρόνου και χώρου» εξαιτίας της τεχνολογικής προόδου και στις δύο περιόδους μείωσε σημαντικά το κόστος του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων, καθιστώντας έτσι δυνατή την οργάνωση και τον συντονισμό της παγκόσμιας παραγωγής (Shangquan, 2000, σελ. 1)

Μία ακόμη ομοιότητα μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης, που εν μέρει απορρέει από τα όσα ανέφεραν οι Četkonić και Žarkonić (2012, σελ. 163), αφορά στον ρόλο των πολεμικών συγκρούσεων. Πριν από τον 18ο αιώνα, το διηπειρωτικό εμπόριο αφορούσε σε μεγάλο βαθμό μη ανταγωνιστικά αγαθά χωρίς προφανή υποκατάστατα στις αγορές προορισμού. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, το διηπειρωτικό εμπόριο δεν αναμένεται να έχει επιπτώσεις στη διανομή εισοδήματος στην οικονομία. Συνεπώς, οι πολιτικές εμπορικές διαφορές δεν ήταν τόσο ενδο-εθνικές όσο οι διεθνείς, και περιελάμβαναν εμπορικά κράτη που ανταγωνίζονταν τα μονοπώλια εμπορικών οδών ή ξένων αποικιών. Οι πόλεμοι ήταν συχνές και διέκοψαν τη διεθνή οικονομία: οι αποκλεισμοί και τα εμπόργκο είχαν μεγάλο αντίκτυπο στις τιμές, ο όγκος του εμπορίου μειώθηκε απότομα και η υποκατάσταση των εισαγωγών ενθαρρύνθηκε παντού. Τα εμπορικά εμπόργκο και οι αποκλεισμοί που συνδέονται με τους πολέμους την περίοδο 1791-1815 αντικατέστησαν τον παραδοσιακό ατλαντικό προσανατολισμό της γαλλικής βιομηχανίας με έναν εσωτερικό και αμυντικό, κάτι που οδήγησε σε απαιτήσεις για ειρήνη (Ο' Rourke, 2002, σελ. 12). Συνολικά, η πολιτική του εμπορίου ήταν πολύ διαφορετική πριν από το 1800, όταν οι συγκρούσεις ήταν πολύ πιο πιθανό να ξεσπάσουν μεταξύ των εθνών παρά εντός των εθνών (Ο' Rourke & Williamson, 2002, σελ. 47). Επομένως, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η απουσία πολεμικών συγκρούσεων οδήγησε στην εστίαση σε διάφορους τομείς ανάπτυξης που έδωσαν ώθηση στην παγκοσμιοποίηση.

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} πραγματοποιήθηκε ένα σημαντικό (κυρίως γερμανικό και αμερικανικό) κύμα εκβιομηχάνισης, με επίκεντρο τις εξελίξεις σε χημικά, φαρμακευτικά προϊόντα και ηλεκτρονικά, που έδωσαν ώθηση στην ανάπτυξη αυτοκινήτων, αεροπλάνων και πλοίων. Η εγγύτητα της βιομηχανίας και του κράτους σε πολλές χώρες, ιδίως στη Γερμανία, τόνισε την εμφάνιση καρτέλ, η οποία ανέλαβε ολόκληρη την παραγωγική διαδικασία, από την προμήθεια πρώτων υλών, στη μεταποίηση, τη χονδρική και τη λιανική πώληση. Η ενοποίηση του «μεγάλου κεφαλαίου» και του «μεγάλου κράτους», που ενισχύθηκε από τον προστατευτισμό, ενέτεινε τον γεωπολιτικό ανταγωνισμό την περίοδο που οδήγησε στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και ανέκοψε για ένα χρονικό διάστημα την ώθηση της παγκοσμιοποίησης (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 19). Ο Πρώτος

Παγκόσμιος Πόλεμος, όμως οδήγησε σε ειρηνικές απαιτήσεις για βιομηχανική προστασία σε χώρες όπως η Ινδία, η Αυστραλία και η Αργεντινή, όπως συνέβη και με την πολεμική περίοδο στα μέσα του προηγούμενου αιώνα (Ο' Rourke, 2002, σελ. 12).

Η φθίνουσα δύναμη των εθνικών κυβερνήσεων να κατευθύνουν και να επηρεάσουν τις οικονομίες τους (ειδικά στη μακροοικονομική διαχείριση) αποτελεί σημαντικό σημείο συζήτησης κατά τα τελευταία χρόνια, με ολοένα και περισσότερους να υποστηρίζουν τη μείωση της επιρροής τους, ή ακόμα και το τέλος τους. Είναι χαρακτηριστικός ο περιορισμένος έλεγχος των κρατών επί των πολυεθνικών εταιρειών, οι οποίες έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης. Ωστόσο, αν και η επιρροή των εθνικών κρατών έχει μειωθεί, δεν έχει εξαφανιστεί εντελώς. Οι κεντρικοί θεσμοί παρέμειναν, αλλά οι πολιτικές που εφαρμόζονται εστιάζουν ως επί τον πλείστον στην οικονομία και στην αγορά. Οι κυβερνήσεις όχι δεν μπορούν να «διαχειριστούν» τις εθνικές οικονομίες, αλλά για να επιβιώσουν θα πρέπει να αυξήσουν την ικανότητά τους να καθοδηγούν τις εθνικές πολιτικές με τέτοιο τρόπο ώστε να προσαρμόζονται στις πιέσεις των διεθνικών δυνάμεων της αγοράς και της επίτευξης της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. (Cuterela, 2012, σελ. 142). Το ίδιο υποστηρίζεται και από τους Barrow και Keck (2017, σελ. 177), οι οποίοι ισχυρίζονται ότι τα εθνικά κράτη είναι οι κύριοι παράγοντες της παγκοσμιοποίησης, καθώς και οι εγγυητές των πολιτικών και υλικών συνθηκών που είναι απαραίτητες για τη συσσώρευση παγκόσμιου κεφαλαίου.

Στη βάση αυτή, ακόμη ένα σημείο ομοιότητας μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης που εξετάστηκαν σε αυτήν την εργασία θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι είναι η σημαντικότητα των πολιτικών από μέρους των εθνών-κρατών, ακόμα και σήμερα, παρά τους αντίθετους ισχυρισμούς. Τα έθνη-κράτη θα παραμείνουν αναπόφευκτα βασικοί παράγοντες σε οποιαδήποτε μορφή νέας υπερεθνικής «μεγάλης ευκαιρίας» γύρω από την πολιτική και τη ρύθμιση των μέσων ενημέρωσης. Με αφορμή το παράδειγμα της διακυβέρνησης του Διαδικτύου τον 21^ο αιώνα, μπορεί κανείς να παρατηρήσει πως έχει εξελιχθεί γύρω από έναν πολύπλοκο συνδυασμό διεθνών νόμων και δεσμευτικών συμφωνιών, εθνικών κανονισμών, νομικών αποφάσεων, αυτορρύθμισης του κλάδου και

αυτοδιακυβέρνησης εντός των μεγάλων εταιρειών ψηφιακών πλατφορμών. Οποιαδήποτε εφαρμογή διεθνών κανόνων και συμφωνιών εξακολουθεί να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους τοπικούς κανονισμούς και δεν έχει υπάρξει χονδρική μεταφορά κυρίαρχων εξουσιών από έθνη-κράτη σε διεθνείς οργανισμούς. Στην πραγματικότητα, οι διεθνείς νόμοι λειτουργούν πιο αποτελεσματικά όταν εναρμονίζονται με εκείνους των εθνών-κρατών και όταν οι εθνικές κυβερνήσεις θεωρούν ότι δεσμεύονται από τη δικαιοδοσία των εν λόγω οντοτήτων (Flew, 2018, σελ. 107). Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε να υποτεθεί πως δεν μεταβλήθηκε η σημασία του ρόλου των εθνών-κρατών, αλλά πως υπάρχει ένας μετασχηματισμός ως προς τα ζητήματα στα οποία θα πρέπει να επέμβει.

Για παράδειγμα, τον 19^ο αιώνα οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν αντιμετώπισαν απλώς μια δυαδική επιλογή μεταξύ ανοικτών και κλειστών διεθνών αγορών, μεταξύ της αντίστασης ή της υποβολής αντιδράσεων στην προστατευτική αντι-παγκοσμιοποίηση. Αντίθετα, υπήρχε μια σειρά συμπληρωματικών εσωτερικών πολιτικών τις οποίες οι κυβερνήσεις εφάρμοζαν για να υποστηρίξουν την υποστήριξη των φιλελεύθερων διεθνών πολιτικών. Υπήρχε εκτεταμένη κυβερνητική παρέμβαση στις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, μια περίοδος που χαρακτηρίστηκε από μία διαρκή αύξηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων που εν τέλει εξελίχθηκε στο σύγχρονο κράτος πρόνοιας. Την ίδια περίοδο θεσπίστηκε η απαγόρευση της νυχτερινής εργασίας για γυναίκες και παιδιά, η απαγόρευση της παιδικής εργασίας κάτω από ορισμένες ηλικίες, η εισαγωγή εργοστασιακών επιθεωρήσεων, η εισαγωγή συστημάτων ασφάλισης γήρατος, ασθενείας και ανεργίας. Τα εργατικά συνδικάτα πείστηκαν να στηρίξουν το ελεύθερο εμπόριο σε αντάλλαγμα για τις εσωτερικές πολιτικές υπέρ της εργασίας. Οι ώρες εργασίας στην Ευρώπη μειώθηκαν μεταξύ 1870 και 1913 ως αποτέλεσμα της εργατικής νομοθεσίας και των συνδικαλιστικών πιέσεων, με τη μείωση αυτή να είναι μεγαλύτερη σε μικρές ανοιχτές οικονομίες όπως το Βέλγιο. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις οι κυβερνήσεις συνεργάστηκαν για να διασφαλίσουν κοινά πρότυπα σε επίπεδο εργασίας και εμπορίου, μερικές φορές απορρίπτοντας τις απαιτήσεις προστατευτισμού μέσω της εσωτερικής νομοθεσίας και μερικές φορές επεμβαίνοντας (Daudin et al., 2008, σελ. 18-19).

Αρκετοί παράγοντες αύξησαν την ταχύτητα και την εμβέλεια της διακίνησης της τεχνολογίας τον 19^ο αιώνα (Daudin et al., 2008, σελ. 8-9). Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να βρεθούν και στους επόμενους δύο αιώνες και επομένως η τεχνολογική καινοτομία ως μέσο περαιτέρω προώθησης της παγκοσμιοποίησης και στις δύο υπό εξέταση περιόδους αποτελεί κοινό στοιχείο:

1. Η μετανάστευση ήταν εύκολη. Ο ιμπεριαλισμός επέτρεψε στους ευρωπαϊούς επιχειρηματίες να επενδύσουν στο εξωτερικό, εκμεταλλευόμενοι τους χαμηλούς μισθούς. Η μείωση του κόστους μεταφοράς και επικοινωνίας βοήθησε στη διάδοση ιδεών, νέων αγαθών και μηχανών. Αυτό το τελευταίο αποτέλεσμα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό επειδή όλο και περισσότερη τεχνολογία ενσωματώθηκε σε μηχανήματα και όχι σε μεμονωμένη τεχνογνωσία, ακόμη και αν η εκπαίδευση ήταν ακόμη απαραίτητη. Οι επιχειρήσεις μπορούσαν πλέον να εξάγουν κεφαλαιουχικά αγαθά σε μεγάλη κλίμακα. Οι ρητές πολιτικές που στοχεύουν στην υποκατάσταση των εισαγωγών ενθάρρυναν την εγχώρια τεχνολογική εξομοίωση με μικτή επιτυχία. Η Ιαπωνία κατάφερε να αντικαταστήσει τους αγγλικούς προμηθευτές κλωστοϋφαντουργικών μηχανημάτων της, αλλά η Γαλλία αντιμετώπισε δυσκολίες στην αντικατάσταση των αμερικανικών τηλεφωνικών προμηθευτών της και έπρεπε να αναβάλει τη διάδοση αυτής της σημαντικής τεχνολογίας.

2. Για να παρακάμψουν αυτούς τους προαναφερθέντες περιορισμούς και να προστατεύσουν καλύτερα την πνευματική ιδιοκτησία τους, αρκετές εταιρείες εγκατέστησαν παραγωγή σε ξένες χώρες και μεταμορφώθηκαν σε πολυεθνικές κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Μερικές φορές, το κίνητρο ήταν η παραγωγή μέσα σε προστατευμένες αγορές: για παράδειγμα, το 1911 η International Harvester παρήγαγε μηχανήματα συγκομιδής στη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Ρωσία και τη Σουηδία ως αποτέλεσμα των πολιτικών προστατευτισμού αυτών των χωρών. Η Ericsson, σουηδική εταιρεία και η Western Electric, αμερικανική εταιρεία, έπρεπε να ιδρύσουν υπερπόντια εργοστάσια για να κερδίσουν τηλεφωνικές συμβάσεις σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Μερικές φορές οι άμεσες ξένες επενδύσεις προέκυψαν επειδή αποδείχθηκε δύσκολο ή αδύνατο να μεταφερθούν άυλα περιουσιακά στοιχεία όπως νέες τεχνολογίες στο εξωτερικό μέσω της αγοράς: έτσι, όταν η Singer προσπάθησε να επωφεληθεί από την

εφεύρεσή της, τη ραπτομηχανή, με την άδεια της παροχής τεχνολογίας σε έναν Γάλλο έμπορο, αυτό αποδείχθηκε σημαντική καταστροφή, καθώς ο έμπορος αρνήθηκε να πληρώσει ότι χρωστούσε, ή ακόμη και να αποκαλύψει πόσες ραπτομηχανές παράγαγε.

3. Στη διάδοση των τεχνολογιών συνέβαλε επίσης και η δημιουργία διεθνών επιστημονικών και τεχνικών οργανισμών. Το Ίδρυμα Ναυτικών Αρχιτεκτόνων ιδρύθηκε το 1860 στο Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά οργάνωσε συναντήσεις σε διάφορες χώρες και μέσω της ιδιότητάς του δημιούργησε ένα διεθνές δίκτυο επαγγελματικών και εκπαιδευμένων φορέων. Ο αριθμός των διεθνών επιστημονικών συνεδρίων και οργανισμών αυξήθηκε δραματικά. Παραδόξως όμως, την ίδια στιγμή, η επιστήμη θεωρήθηκε ως ένα από τα όπλα στον αγώνα μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών, καθώς εκτός από απλές στρατιωτικές εφαρμογές, η ακαδημαϊκή δραστηριότητα χρησιμοποιήθηκε ως διπλωματικό όπλο. Για παράδειγμα, η πρόσκληση ξένων επιστημόνων και η συμμετοχή σε επιστημονικά συνέδρια ήταν αναπόσπαστο μέρος του ανταγωνισμού μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας, καθώς ο καθένας ήλπιζε να σφίξει τους δεσμούς τους με συμμαχικές και ουδέτερες χώρες, ειδικά τις Ηνωμένες Πολιτείες.

4. Οι κυβερνήσεις αύξησαν την επίσημη τεχνική συνεργασία. Η International Telegraph Union ιδρύθηκε το 1865 και η Universal Postal Union το 1874. Η ανθρωπιστική συνεργασία επεκτάθηκε επίσης: ο Ερυθρός Σταυρός ιδρύθηκε το 1863 και η πρώτη Σύμβαση της Γενεύης υπογράφηκε το 1864. Τα περισσότερα κυρίαρχα κράτη, ευρωπαϊκά και μη ευρωπαϊκά, προσχώρησαν σε αυτούς τους παγκόσμιους θεσμούς.

3.2 Διαφορές μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης

Οι καθαρές, μακροπρόθεσμες ροές κεφαλαίων μπορεί να μην είναι πιο εντυπωσιακές τον 20^ο σε σύγκριση με τον 19^ο αιώνα, αλλά οι διεθνείς κεφαλαιαγορές τον 20^ο αιώνα διαφέρουν από πολλές απόψεις από τις αντίστοιχες του προηγούμενου αιώνα. Ειδικότερα, τον 20^ο αιώνα υπάρχει ένα πολύ ευρύτερο φάσμα χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων, ενώ ο λόγος των ακαθάριστων προς τις καθαρές ροές κεφαλαίου είναι πολύ μεγαλύτερος,

αντανακλώντας μεγαλύτερους όγκους βραχυπρόθεσμων ροών κεφαλαίου. Από την άλλη πλευρά, οι διεθνείς κεφαλαιαγορές τον 20^ο αιώνα είναι λιγότερο «εντυπωσιακές» ως προς τη διοχέτευση αποταμιεύσεων προς τις αναπτυσσόμενες χώρες από ό, τι οι αντίστοιχοι τους πριν από εκατό χρόνια. Όπως και στην περίπτωση του εμπορίου εμπορευμάτων, φαίνεται ότι ο 19ος αιώνας ήταν η κανονική εποχή της παγκοσμιοποίησης, καθώς στο τέλος της περιόδου οι κεφαλαιαγορές και οι ΑΞΕ είχαν γίνει πολύ εκτεταμένες. Αντίθετα, τα ποσοτικά μέτρα δείχνουν μόνο μικρά κέρδη κατά την περίοδο 1913-2000 στο σύνολό της, με ανάκαμψη στα τέλη του 20ου αιώνα μετά από πτώση στις αρχές του 20ου αιώνα (Ο' Rourke, 2002, σελ. 6-7). Όπως και με το εμπόριο και τις ροές κεφαλαίων, η μετανάστευση ως διάσταση της παγκοσμιοποίησης ανατράπηκε μετά το 1914 (Ο' Rourke, 2002, σελ. 8).

Με βάση τα παραπάνω, υποστηρίζεται ότι ο 19^{ος} αιώνας σημείωσε μεγαλύτερα κέρδη στην παγκοσμιοποίηση από οποιαδήποτε περίοδο πριν ή μετά. Δύο ερμηνείες δίνονται για αυτό που άπτονται της πολιτικής και της τεχνολογίας. Σε επίπεδο τεχνολογίας, η βιομηχανική επανάσταση με την τεχνολογία ατμού και τη μεταλλουργία συνέβαλαν στη μείωση του κόστους μεταφοράς και στην απελευθέρωση του εμπορίου, καθιστώντας το διηπειρωτικό εμπόδιο χαμηλότερου κόστους. Παράλληλα, η εφεύρεση του τηλέγραφου έδωσε σημαντική ώθηση στις διεθνείς κεφαλαιαγορές (Ο' Rourke, 2002, σελ. 13; Buzan & Lawson, 2013, σελ. 21).

Αρκετές μελέτες έχουν τεκμηριώσει ότι οι ροές κεφαλαίου, αγαθών και εργασίας ήταν υψηλότερες κατά την περίοδο που οδήγησε στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο από ότι κατά το τελευταίο μισό του 20ού αιώνα. Ωστόσο, οι υποστηρικτές της παγκοσμιοποίησης υποστηρίζουν ότι οι προηγούμενες μορφές αυτής της διεθνοποίησης δεν συνοδεύονταν από τον ίδιο βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης και ότι δεν είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου παγκόσμιου συστήματος παραγωγής. Όσον αφορά στη νέα παγκόσμια οικονομία που σχηματίστηκε τις τελευταίες δεκαετίες, οι κινητήριες δυνάμεις ήταν διαφορετικές. Όλη η διαδικασία της αλλαγής υποστηρίζεται από την επιταχυνόμενη τεχνολογική πρόοδο, με τη διαμεσολάβηση του αυξανόμενου ρόλου των διεθνικών εταιρειών και διευκολύνεται από την απορρύθμιση και την ελευθέρωση των αγορών σε όλο

τον κόσμο. Η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης βρίσκεται στις τεχνολογικές συνθήκες αυτής της παγκοσμιοποίησης (τεχνολογία επικοινωνιών), το σχετικό θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο (μεταρρυθμίσεις ελεύθερης αγοράς, μέτρα διαρθρωτικής προσαρμογής) και τον βαθμό της συστημικής ολοκλήρωσης. Ουσιαστικά, οι διαφορές μεταξύ αυτών των δύο περιόδων είναι το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα διαρθρωτικών προσαρμογών και οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις της μεταπολεμικής περιόδου που σχεδιάστηκαν και έχουν χρησιμεύσει για την ελευθέρωση της διεθνούς ροής κεφαλαίων, αγαθών και υπηρεσιών, τεχνολογίας και πληροφοριών, ενώ παράλληλα έχουν συμβάλει και στην απορύθμιση των οικονομικών αγορών (Petras & Veltmeyer, 2000, σ. 34).

Αναφορικά με την πολιτική θα πρέπει να τονιστεί ο ρόλος των πολεμικών συγκρούσεων. Οι πόλεμοι έχουν συσχετιστεί με την αποσύνθεση της κεφαλαιαγοράς, ενώ οι αρνητικές επιπτώσεις των πολέμων στην κινητικότητα των εργαζομένων, τουλάχιστον στο πλαίσιο του σύγχρονου πολέμου, είναι ακόμα περισσότερο φανερό (Ο' Rourke, 2002, σελ. 12). Στο πλαίσιο αυτό, μια βασική θεσμική καινοτομία που ξεκίνησε τον 19ο αιώνα και έδωσε ώθηση στην παγκοσμιοποίηση ήταν το διεθνές σύστημα που ιδρύθηκε από το Κογκρέσο της Βιέννης. Από αυτό προέκυψε μία η πολιτική ισορροπία από την αμοιβαία συναίνεση σχετικά με τους κανόνες, τον σεβασμό του νόμου και μια συνολική ισορροπία μεταξύ των διαφόρων παραγόντων όσον αφορά τα δικαιώματα, την ασφάλεια, τις αξιώσεις, τα καθήκοντα και τις ικανοποιήσεις. Αντί να βασίζεται σε μια μη εφικτή ισορροπία δυνάμεων, το Κογκρέσο αναγνώρισε σιωπηρά τη βρετανική και τη ρωσική ηγεμονία στις αντίστοιχες σφαίρες επιρροής τους (τον ευρύτερο κόσμο, και την Ανατολική Ευρώπη και μεγάλο μέρος της Ασίας αντίστοιχα). Επομένως, οι ευρωπαϊκοί πόλεμοι, που ιστορικά υπήρξαν τόσο μεγάλη αιτία διεθνούς οικονομικής αναστάτωσης, ήταν λιγότερο σημαντικοί κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου παγκοσμιοποίησης (Ο' Rourke, 2002, σελ. 13-14). Επιπρόσθετα, κατά τα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υπήρξε υψηλό επίπεδο κρατικού προστατευτισμού για τη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης, κάτι το οποίο ανέκοψε την πορεία της (Ο' Rourke, 2002, σελ. 15).

Σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης είναι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των κρατών. Ο ρόλος της εκβιομηχάνισης στη δημιουργία μιας παγκόσμιας αγοράς πυρήνα-περιφέρειας συνδυάστηκε με την εμφάνιση του ορθολογικού κράτους. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, τα κράτη στελεχώθηκαν από μόνιμες γραφειοκρατίες. Τα τεχνοκρατικά-γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά των ορθολογικών κρατών αυξήθηκαν αλληλεξαρτώμενα με τη βιομηχανοποίηση. Πριν από τον εκσυγχρονισμό, οι οικονομικές σχέσεις ήταν γενικά πολιτικά εργαλεία με τα οποία οι ελίτ άσκησαν την εξουσία τους. Αντίθετα, στη νεωτερικότητα, η στροφή προς τις οικονομίες που διαμεσολαβούνται από τις τιμές, τις μισθολογικές συμβάσεις και τα εμπορεύματα δημιούργησε μια κατάσταση στην οποία τα κράτη παρείχαν τις θεσμικές εγγυήσεις για συναλλαγές στην αγορά και ανέλαβαν τις απαιτούμενες λειτουργίες παρακολούθησης και εφαρμογής πρακτικών για την καπιταλιστική επέκταση (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 22). Αυτός ο τρόπος οργάνωσης του κράτους, σε συνδυασμό με τον αυξανόμενο κρατικό συντονισμό τόσο των εσωτερικών όσο και των εξωτερικών κρατικών υποθέσεων, που τροφοδοτήθηκε εν μέρει από βελτιώσεις στις υποδομές και εν μέρει από την εμφάνιση ισχυρών ιδεολογιών όπως ο εθνικισμός, έδωσε ώθηση στην υπέρβαση των τοπικών ταυτοτήτων, αυξάνοντας την κοινωνική συνοχή του κράτους (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 23). Παράλληλα, ο ιμπεριαλισμός (π.χ. αποικιοκρατία) έδωσε περαιτέρω ώθηση στον γραφειοκρατικό τρόπο διοίκησης. Ο 19^{ος} αιώνας, επομένως, αντιπροσώπευε μια σημαντική αύξηση της ικανότητας των κρατών να ρυθμίζουν τις κοινωνίες τους και να συντονίζουν τις δραστηριότητές τους. Οι ιδέες της προόδου συνδέθηκαν με την εμπειρία της αυτοκρατορίας, που βασίστηκε στη σύγκριση μεταξύ πυρήνα και περιφέρειας, η οποία αντανάκλασε τη μητροπολιτική αίσθηση ανωτερότητας. Εσωτερικά, τα ορθολογικά κράτη παρείχαν διευκολυντικά θεσμικά πλαίσια για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, των τεχνολογικών καινοτομιών, των όπλων και της επιστήμης. Η εκβιομηχάνιση ενοποίησε τις προσδοκίες προόδου με την ομαλοποίηση της τεχνολογικής αλλαγής: η καινοτομία και η έρευνα έγιναν μόνιμο χαρακτηριστικό τόσο της κρατικής όσο και της ιδιωτικής δραστηριότητας (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 23). Ο ιμπεριαλισμός, επομένως, συνδέθηκε στενά με ιδέες προόδου που οι ίδιοι ήταν συνυφασμένες με τη βιομηχανοποίηση και την εμφάνιση του ορθολογικού

κράτους. Το αποτέλεσμα ήταν μια ισχυρή διαμόρφωση που μετασχημάτισε τόσο τις εγχώριες κοινωνίες όσο και τη διεθνή τάξη (Buzan & Lawson, 2013, σελ. 25).

Η ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιρειών αποτέλεσε ένα εξαιρετικά σημαντικό σημείο διαφοροποίησης μεταξύ των δύο υπό εξέταση χρονικών περιόδων παγκοσμιοποίησης. Μια εξαιρετικά σημαντική εξέλιξη κατά το τελευταίο μέρος του εικοστού αιώνα ήταν η άνευ προηγουμένου αύξηση των οικονομικών ικανοτήτων, της εξουσίας και της προσέγγισης των ιδιωτικών εταιρειών, πολλές από τις οποίες λειτουργούσαν ήδη διεθνικά. Όχι μόνο οι εταιρείες εξοπλίστηκαν οικονομικά για να επωφεληθούν από τις εξελίξεις στην επιστήμη και την τεχνολογία, αλλά πολλές από αυτές τις προόδους χρηματοδοτήθηκαν, προωθήθηκαν και διατέθηκαν στο εμπόριο ιδίως από τις πολυεθνικές εταιρείες. Η εποχή των Thatcher και Reagan σηματοδότησε το τέλος των κρατικών κανονισμών για τον περιορισμό της εταιρικής εξουσίας. Η ευρεία υιοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού σε πολλά από τα έθνη του κόσμου οδήγησε σε απότομη αύξηση των κρατικών ενισχύσεων στον ιδιωτικό τομέα και επέτρεψε στις εταιρείες να συγκεντρώσουν πόρους μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών. Σύντομα, οι εταιρείες ήταν συχνά μεγαλύτερες πηγές κεφαλαίου από το κράτος και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματά του. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, 51 από τις 100 κορυφαίες οικονομικές οντότητες του κόσμου ήταν πολυεθνικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων των General Motors, Wal-Mart, Exxon Mobil, Toyota Motor, Royal Dutch Shell και IBM (Guttal, 2007, σελ. 525).

Συνολικά, ο 20^{ος} αιώνας και πιο συγκεκριμένα η περίοδος 1914-1989 αποτελεί μία κρίσιμη περίοδο για την κατανόηση της φύσης της παγκοσμιοποίησης. Στην πρώτη φάση του την περίοδο 1914-1945, ο καπιταλισμός απο-παγκοσμιοποιήθηκε και διήλθε από μια φάση κρίσης με τη Μεγάλη Ύφεση, την πρόκληση του μπολσεβικισμού και την άνοδο του φασισμού. Από οικονομική άποψη, το προπολεμικό παγκόσμιο σύστημα χωρίστηκε σε μεμονωμένους καπιταλισμούς στις λίγες βιομηχανικές χώρες που προστατεύονταν από το ελεύθερο εμπόριο, ελέγχοντας τη δική τους προσφορά και με διαταραγμένες κινήσεις κεφαλαίων. Επιπρόσθετα, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος οδήγησε στην άνοδο του λεγόμενου «εδαφικού κοινωνικού κράτους»: αυτό ήταν το κράτος που θα προωθούσε ενεργά την ευημερία των πολιτών του (αν και όχι των

αλλοδαπών, των μεταναστών ή των προσφύγων εντός των συνόρων του). Είχε σταθερά σύνορα και δημιούργησε εμπόδια εισόδου (διαβατήρια / βίζα). Ήταν επίσης το κράτος που πίστευε ότι είχε την ικανότητα μέσω φορολογικών και νομισματικών μέσων να το πράξει. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ένα πείραμα του κρατικού ελέγχου στην οικονομία (πολεμικός σοσιαλισμός όπως ονομαζόταν στη Γερμανία και κρατικός καπιταλισμός όπως τον χαρακτήρισε ο Lenin) (19). Συνολικά, την περίοδο αυτή παρατηρείται υπερπληθωρισμός, οικονομική ύφεση, συρρίκνωση των εμπορικών / κεφαλαιακών ροών, υποχώρηση της φιλελεύθερης τάξης, άνοδος του φασισμού / μπολσεβικισμού, ανάπτυξη του εδαφικού κοινωνικού κράτους, εμφάνιση ενός διακρατικού συστήματος αντί μίας παγκόσμιας τάξης. Η περίοδος 1945-1971 χαρακτηρίζεται από το μοντέλο του κεϋνσιανισμού και το κράτος-πρόνοιας, την έμφαση στην πλήρη απασχόληση, τους σταθερούς μισθούς, την αύξηση της μαζικής παραγωγής και της μαζικής κατανάλωσης, τα εργατικά σωματεία, αλλά και την άποψη περί της σημαντικότητας του κράτους. Την περίοδο 1971-1989 το κεϋνσιανό μοντέλο του κράτους πρόνοιας εγκαταλείφθηκε, παραχωρώντας τη θέση του στον φιλελευθερισμό. Παρατηρείται αύξηση των κρατικών προϋπολογισμών και δημοσιονομική επιβάρυνση, κρίση του σταλινισμού, χαμηλή ανάπτυξη, αναταραχές πολιτών (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία), απορρύθμιση των κινήσεων κεφαλαίων, αποβιομηχάνιση στο Βορρά και νέα εκβιομηχάνιση στο Νότο, σταθερή απελευθέρωση του εμπορίου, Ψυχρός πόλεμος, κρίση του Τρίτου Κόσμου λόγω χρεών και διαρθρωτικών προσαρμογών (Desai et al., 2000, σελ. 23). Ως εκ τούτου, ο καπιταλισμός στις ανεπτυγμένες χώρες ανέκαμψε από την κρίση της δεκαετίας του 1970 επαναδιαπραγματεύοντας το κοινωνικό συμβόλαιο, εγκαταλείποντας την πλήρη απασχόληση ως πρωταρχικό στόχο θέτοντας ως σκοπό τη μείωση του πληθωρισμού, αποκρατικοποιώντας τις δημόσιες επιχειρήσεις και υπονομεύοντας τη δύναμη των συνδικάτων. Η αποδοτικότητα αποκαταστάθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 στις μεγάλες αναπτυγμένες χώρες (Desai et al., 2000, σελ. 23). Η αναδιάρθρωση που πραγματοποιήθηκε για την αποκατάσταση της κερδοφορίας έθεσε τα θεμέλια του μετασχηματισμού του καπιταλισμού που είναι η παγκοσμιοποίηση. Η αλλαγή των αντιλήψεων σχετικά με το ρόλο των αγορών ήταν εξίσου σημαντική με τις αλλαγές στη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική (Desai et al., 2000, σελ. 24).

Η Sklair (2000, σελ. 68) αναφέρει πως η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, που έλαβε χώρα ιδίως τον 20^ο αιώνα, διαφέρει σημαντικά από τις προηγούμενες φάσεις παγκοσμιοποίησης σε τρία σημεία. Πρώτον, οι τεχνολογικές και οργανωτικές αλλαγές στις πολυεθνικές εταιρείες έχουν διευκολύνει την παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου και την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών σε ιστορικά πρωτοφανή κλίμακα. Ενώ ο καπιταλισμός ήταν ανέκαθεν ένα διεθνές σύστημα παραγωγής και ανταλλαγής, τουλάχιστον ως κάποιο βαθμό, οι ποσοτικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα έχουν δημιουργήσει ποιοτικούς μετασχηματισμούς στον καπιταλισμό ως παγκόσμιο σύστημα. Δεύτερον, η άνοδος νέων διακρατικών μορφών οργάνωσης της καπιταλιστικής τάξης έχει μεταμορφώσει τους τρόπους με τους οποίους ο καπιταλισμός οργανώνεται πολιτικά στον παγκόσμιο χώρο. Τρίτον, οι τεχνολογικοί και κανονιστικοί μετασχηματισμοί στο παγκόσμιο πεδίο των πολυεθνικών εταιρειών που κατέχουν και ελέγχουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ιδίως η τηλεοπτική βιομηχανία, οι διεθνικές διαφημιστικές εταιρείες και όλο και περισσότερο το Διαδίκτυο, έχουν καταστήσει δυνατή την εμφάνιση μιας παγκόσμιας κουλτούρας και ιδεολογίας του καταναλωτισμού, με βάση την προώθηση παγκόσμιων καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών.

Στον αντίποδα, δράσεις όπως η απαγόρευση ορισμένων μέσων ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης σε διάφορες χώρες αποτελούν ένδειξη ότι υπάρχουν όρια στη «χωρίς σύνορα» φύση του Διαδικτύου που μπορούν να καθοριστούν από τις εθνικές κυβερνήσεις, παράλληλα με ζητήματα που εγείρονται από την άποψη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η ελευθερία επικοινωνίας. Γενικότερα, ακόμη και όταν οι χρήστες του Διαδικτύου έχουν πρόσβαση σε περιεχόμενο από όλο τον κόσμο, είναι πολύ πιθανό να περιοριστούν σε τοπικές πηγές πληροφοριών και ψυχαγωγικού περιεχομένου, ιδίως όταν δεν γνωρίζουν κάποια άλλη γλώσσα εκτός της μητρικής τους. Από αυτήν την άποψη, τα πρότυπα χρήσης του Διαδικτύου οδηγούν στη διαπίστωση ότι η αυξανόμενη οικονομική ευημερία συνδέεται συνήθως με το τοπικό κοινό που αναπτύσσει μια ισχυρότερη προτίμηση για το εθνικό περιεχόμενο. Αυτό με τη σειρά του ανακόπτει την πορεία προς μία ομοιογενή παγκόσμια κουλτούρα, είτε με τη μορφή ενός «παγκόσμιου χωριού» είτε με τη μορφή του φάσματος του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού (Flew,

2018, σελ. 106). Αν όντως αποδεχθεί κανείς αυτήν την άποψη, τότε διαπιστώνεται πως δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ της παγκοσμιοποίησης του 19^{ου} και του 20^{ου}-21^{ου} αιώνα. Ωστόσο, δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός πως αυτό δεν ισχύει για ολόκληρο τον πληθυσμό και επομένως η δημιουργία μίας παγκόσμιας κουλτούρας (π.χ. υπό το πρίσμα του MacDonalidization) υφίσταται και αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης των τελευταίων δεκαετιών.

Ένα σημαντικό σημείο διαφοροποίησης της παγκοσμιοποίησης τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα απορρέει από την ανάλυση του Woods (1998, σελ. 12). Ο συγγραφέας επισημαίνει πως η τεχνολογική αλλαγή που συντελέστηκε σε μεγάλο και πολύ ρυθμό τον 20^ο αιώνα δεν αύξησε απλώς τον αριθμό των πολυεθνικών επιχειρήσεων που παράγουν και επενδύουν στο εξωτερικό - και κατ' επέκταση το εμπόριο και τις άμεσες ξένες επενδύσεις - αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις οργανώνονται και αντιλαμβάνονται τους στόχους τους. Εν ολίγοις, η παγκοσμιοποίηση οδήγησε σε μετασχηματισμό του τρόπου σκέψης και όχι μόνο λειτουργίας των επιχειρήσεων. Ο συγγραφέας ισχυρίζεται πως το ίδιο ισχύει και για τα κράτη. Τα κράτη, οι αγορές και άλλοι παράγοντες (π.χ. κοινωνία των πολιτών) συμμετέχουν σε μια διαδικασία που διαμορφώνει τη φύση και το ρυθμό της παγκοσμιοποίησης. Ενώ ορισμένες μορφές κρατικής κυριαρχίας διαβρώνονται (όπως σε σχέση με την επίσημη οικονομική πολιτική), ανοίγονται νέες προοπτικές εξουσίας και ανταγωνισμού, οι οποίες περιλαμβάνουν περιφερειακούς οργανισμούς, διεθνείς οργανισμούς και ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών. Ταυτόχρονα, η παγκοσμιοποίηση στα τέλη του 20^{ου} αιώνα μετασχηματίζει τους δεσμούς μεταξύ των λαών, εξαιτίας των ταξιδίων, των συνδέσεων διαδικτύου και μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και της μετανάστευσης. Τέλος, η παγκοσμιοποίηση στο τέλος του 20^{ου} αιώνα δημιουργεί μεγαλύτερη ικανότητα ένταξης στην παγκόσμια κοινωνία και ταυτόχρονα μεγαλύτερη ικανότητα για αναταραχή και εξέγερση εναντίον αυτής της κοινωνίας υπό το πρίσμα των ανισοτήτων της παγκόσμιας ανάπτυξης.

Σε σχεδόν παρόμοιο πλαίσιο, η έρευνα των Betrán και Pons (2013) εστίασε στις μισθολογικές διαφορές και στην εξήγηση αυτών σε δύο περιόδους παγκοσμιοποίησης: 1870-1913 και 1980-1999. Κατά τις δεκαετίες του 1980 και του

1990, οι αμοιβές των ειδικευόμενων εργαζομένων αυξήθηκαν, με αποτέλεσμα την αύξηση της ανισότητας των μισθών στις περισσότερες χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Ωστόσο, το μοτίβο ήταν διαφορετικό κατά την προηγούμενη περίοδο παγκοσμιοποίησης (1870-1913), όταν η ανισότητα των μισθών μειώθηκε στις περισσότερες χώρες του Παλαιού Κόσμου / της Ευρώπης. Η πιο σημαντική διαφορά μεταξύ αυτών των δύο περιόδων παγκοσμιοποίησης είναι ότι οι θεσμοί μετανάστευσης, εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας είχαν σημαντική επιρροή στο παρελθόν, αλλά όχι κατά τη δεύτερη περίοδο παγκοσμιοποίησης (Betrán & Pons, 2013, σ. 140). Υπάρχει συζήτηση σχετικά με τους παράγοντες που εξηγούν την αύξηση της ανισότητας των μισθών. Οι παράγοντες που αναφέρονται περιλαμβάνουν κυρίως το εμπόριο, την τεχνολογική αλλαγή με εξειδίκευση και τους θεσμικούς παράγοντες, όπως η μείωση του ρόλου της εκπαίδευσης, η προσφορά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και η διάβρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας, που σχετίζονται με την απώλεια εξουσίας εκ μέρους των συνδικάτων και μείωση του κατώτατου μισθού, η οποία προστάτευε τις αποδοχές των εργαζομένων με χαμηλό μισθό (Betrán & Pons, 2013, σ. 141). Στη δεκαετία του 1980 και του 1990, οι περισσότερες χώρες παρουσίασαν αύξηση των μισθών. Στις ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες είναι σχετικά ανεπαρκείς στην εργασία, οι τεχνολογικές αλλαγές έχουν προκαλέσει αυξανόμενη ανισότητα των μισθών. Ωστόσο, οι θεσμικοί παράγοντες δεν φαίνεται να αντισταθμίζουν την ανισότητα των μισθών σε αυτές τις χώρες. Επομένως, κυριαρχούν οι παράγοντες που ευνοούν την ανισότητα των μισθών. Οι χώρες που δεν έχουν μειώσει το όριο του κατώτατου μισθού ή τον αριθμό των συνδικάτων δεν έχουν βιώσει αυξανόμενη ανισότητα των μισθών. Ίσως, αυτές οι χώρες έκαναν μια μεγάλη προσπάθεια να βελτιώσουν την εκπαίδευση, να έχουν πιο ισότιμα εκπαιδευτικά συστήματα ή να προσαρμοστούν καλύτερα σε νέες τεχνολογίες. Στις αναπτυσσόμενες χώρες, στις οποίες είναι άφθονος ο παραγωγικός συντελεστής της εργασίας, οι παράγοντες παγκοσμιοποίησης (εμπόριο και ΑΞΕ) δεν έχουν οδηγήσει σε μείωση των μισθών. Επιπλέον, οι θεσμικοί παράγοντες όπως τα ιδρύματα εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας δεν φαίνεται να αντισταθμίζουν την αύξηση της μισθολογικής ανισότητας (Betrán & Pons, 2013, σ. 159).

Σε παρόμοιο πλαίσιο, ο Flew (2018, σελ. 104) αναφέρει πως, οι δεκαετίες του 1990 και οι αρχές της δεκαετίας του 2000 ήταν μια περίοδος κατά την οποία η παγκόσμια οικονομία κατέστη ακόμα πιο παγκόσμια και οι διεθνείς δραστηριότητες των μεγαλύτερων εταιρειών του κόσμου επεκτάθηκαν ταχύτερα από τις επιχειρήσεις της χώρας καταγωγής τους. Όμως, το επιχείρημα της παγκοσμιοποίησης επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στους τρόπους με τους οποίους μετασχηματίστηκαν οι τεχνολογίες παγκόσμιων επικοινωνιών, η κυκλοφορία των πληροφοριών από τα μέσα ενημέρωσης, οι ευρείας κλίμακας κινήσεις ανθρώπων και οι μετα-εθνικές μορφές πολιτικής και πολιτιστικής ιθαγένειας. Η πολιτιστική παγκοσμιοποίηση θεωρήθηκε ως μια σύνθετη, επιταχυνόμενη, ολοκληρωμένη διαδικασία παγκόσμιας συνδεσιμότητας με πολλαπλές διαστάσεις, με ιδιαίτερα σημαντικές συνδέσεις με παγκόσμια μέσα και επικοινωνίες. Όσον αφορά τα μέσα ενημέρωσης, το «CNN Effect» ήταν ένας όρος που αναφέρεται στον ρόλο που διαδραματίζουν οι παγκόσμιες δορυφορικές ειδησεογραφικές υπηρεσίες στην κινητοποίηση διεθνών παραγόντων και στη δημιουργία μιας πιθανότητας παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας. Ομοίως, η κυκλοφορία ταινιών, τηλεόρασης, μουσικής και άλλων πολιτιστικών και ψυχαγωγικών μορφών από την Ινδία, τη Βραζιλία, το Χονγκ Κονγκ, τη Νότια Κορέα, το Μεξικό, την Αίγυπτο και άλλες «δεύτερης βαθμίδας» πρωτεύουσες των μέσων μαζικής ενημέρωσης ενισχύθηκαν και μέσα από την ιδέα ότι οι εθνικοί πολιτισμοί και ταυτότητες απειλούνται από τον δυτικό πολιτιστικό ιμπεριαλισμό (Flew, 2018, σελ. 104).

3.3 Το μέλλον της παγκοσμιοποίησης

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, ο καπιταλισμός έχει αναδιαρθρωθεί σε σημείο που σήμερα έχει καταστεί πιο παγκοσμιοποιημένος από ποτέ. Αυτή η αναδιάρθρωση μπορεί να γίνει κατανοητή σε οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, όπως καταδείχθηκε από την προηγούμενη. Το οικονομικό επίπεδο χαρακτηρίζεται από επιτάχυνση των παγκόσμιων παραγωγικών διαδικασιών, ενός νέου διεθνούς καταμερισμού εργασίας με βάση χαμηλές αμοιβές, ευέλικτες εργασιακές σχέσεις και νέες διεθνείς στρατηγικές μάρκετινγκ. Αυτές οι αλλαγές οδήγησαν στην επιτάχυνση του συγκεντρωτισμού του κεφαλαίου, με αποτέλεσμα εισοδηματικές ανισότητες παγκοσμίως, τόσο μεταξύ, όσο και εντός των χωρών. Η παγκόσμια αναδιάρθρωση έχει επιταχυνθεί με νέες τεχνολογίες υπολογιστών και

δορυφορικών τηλεπικοινωνιών. Σε πολιτικό επίπεδο, οι κυβερνήσεις έχουν καταργήσει τις κεύσσιανές πολιτικές, ενέτειναν τη διάλυση του δημόσιου τομέα, απορύθμισαν τις οικονομίες και έλαβαν μέτρα για την ενίσχυση της οργανωμένης εργασίας. Η υιοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού είχε ως αποτέλεσμα την υποταγή της εθνικής κυριαρχίας στις προδιαγραφές των διεθνών συνθηκών (όπως Bretton Woods - η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, η συμφωνία Μάαστριχτ), αλλά και των διεθνών οργανισμών (όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα), και των πολυεθνικών εταιρειών. Πολυεθνικές εταιρείες και τραπεζικά ιδρύματα έχουν όλο και περισσότερη εξουσία έναντι των εθνικών κρατών. Ο νεοφιλελευθερισμός έχει επίσης καλλιεργήσει ένα ιδεολογικό κλίμα «ελεύθερης αγοράς» που κυριαρχεί στη δημόσια ζωή και στον πολιτικό λόγο σε όλο τον κόσμο (Wright, 1999, σελ. 269).

Ιδίως από τη δεκαετία του 1980, η παγκόσμια οικονομία καθίσταται όλο και πιο «συνδεδεμένη» και «ενοποιημένη»: αφενός, το μειωμένο κόστος μεταφοράς και η διάδοση των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών συνεπάγονται γρήγορη υποβάθμιση της έννοιας της απόστασης, αφετέρου το εμπόριο, οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ), οι ροές κεφαλαίου, η τεχνολογία οι μεταφορές αυξήθηκαν σημαντικά. Στις περισσότερες χώρες, το τρέχον κύμα της «παγκοσμιοποίησης» συνοδεύεται από αυξανόμενη ανησυχία σχετικά με τον αντίκτυπό της από άποψη απασχόλησης και κατανομής εισοδήματος (Lee & Vivarelli, 2006, σελ. 1).

Από τη μία πλευρά, ο συνδυασμός της έμφασης στην αειφόρο ανάπτυξη με την έμφαση στην εθνική και διεθνής ανταγωνιστικότητα παρέχει ένα ισχυρό όπλο για τη διακρατική καπιταλιστική τάξη. Από την άλλη πλευρά, ενώ ο καπιταλισμός οργανώνεται όλο και περισσότερο παγκοσμίως, η αντίσταση στον παγκόσμιο καπιταλισμό μπορεί να είναι αποτελεσματική μόνο όταν μπορεί να διαταράξει την ομαλή λειτουργία του (συσσώρευση ιδιωτικών κερδών και ισχυρισμών ηγεμονίας) τοπικά και να βρει τρόπους παγκοσμιοποίησης αυτών των διαταραχών. Κανένα κοινωνικό κίνημα δεν φαίνεται να είναι πιθανό να ανατρέψει τις τρεις θεμελιώδεις θεσμικές υποστηρίξεις του παγκόσμιου καπιταλισμού που έχουν εντοπιστεί, δηλαδή τις πολυεθνικές εταιρείες, τη διακρατική καπιταλιστική τάξη και την κουλτούρα-ιδεολογία του καταναλωτισμού. Ωστόσο, σε κάθε μια από αυτές τις σφαίρες τα κοινωνικά κινήματα είναι ενεργά, όπως και τα διακρατικά δίκτυα που

έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε κοινωνικά κινήματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρόκληση για την ηγεμονία του παγκόσμιου καπιταλισμού. Το πρόβλημα για τον παγκόσμιο καπιταλισμό είναι ότι κάθε μια από τις οικονομικές, πολιτικές και πολιτικές-ιδεολογικές νίκες του αναδεικνύει μαζικά κινήματα στην τοπική, εθνική και παγκόσμια κλίμακα που αμφισβητούν την ηγεμονία του. Υπό αυτό το πρίσμα, ένα βασικό στοιχείο στην ικανότητα της διακρατικής καπιταλιστικής τάξης να διατηρήσει τον παγκόσμιο καπιταλισμό στην πορεία του είναι ο έλεγχός του επί του λόγου της παγκοσμιοποίησης, της ανταγωνιστικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης. Ωστόσο, η αντιμετώπιση του καπιταλισμού, από νοικοκυριά, κοινότητες, πόλεις, μέχρι το επίπεδο του έθνους, ήταν πάντα πρακτικά δύσκολη από άποψη πόρων, οργάνωσης και ιδεολογίας (Sklair, 2000, σελ. 81). Στη βάση αυτών, το ερώτημα για το μέλλον της παγκοσμιοποίησης έγκειται στο κατά πόσο οι αντίθετες φωνές μπορούν πράγματι να οργανωθούν. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, σημασία έχει να διευκρινιστεί και το σχέδιο που προτείνεται ενάντια στην υφιστάμενη διαδικασία παγκοσμιοποίησης και αυτό δεν είναι εύκολο. Δεν αρκεί η παγκοσμιοποίηση να θεωρείται ότι ευθύνεται για τις υφέσεις που παρατηρούνται στον οικονομικό κύκλο, στην εμφάνιση πανδημιών, στην κλιματική αλλαγή (Wolf, 2000, σελ. 2). Όπως αναφέρει ο Steger (2005, σελ. 11), η παγκοσμιοποίηση δεν αντιπροσωπεύει μόνο ένα σύνολο πολιτικών ιδεών και πεποιθήσεων που είναι αρκετά συνεπείς για να δικαιολογήσουν το καθεστώς μιας νέας ιδεολογίας, αλλά αποτελεί και την κυρίαρχη ιδεολογία πλέον, ενάντια στην οποία όλοι οι αμφισβητίες της πρέπει να ορίσουν τον εαυτό τους και το πρόγραμμα / σχέδιό τους.

Τέλος, εξετάζοντας την κοινωνικοπολιτισμική παγκοσμιοποίηση από ιστορική οπτική, οι Riaz Mir et al. (2013, σελ. 615) παρατηρούν ότι πάντοτε βρισκόταν υπό διαδικασία σταδιακής ανάπτυξης, αλλά η έκταση και ο όγκος αυτής αναπτύχθηκε δραματικά τη σύγχρονη περίοδο. Η αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπων με τη διευκόλυνση από τη μετανάστευση και τον τουρισμό, την πολιτιστική ανταλλαγή, τη ροή πληροφοριών, τη διάδοση της τεχνολογίας και την ανταλλαγή ιδεών μέσω του ραδιοφώνου, των τηλεοπτικών καναλιών, των εφημερίδων, του τηλεφώνου και του Διαδικτύου βοήθησε στη διάδοση νέων ιδεών από ανεπτυγμένες σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και αυτό βοήθησε στην

κοινωνική και πολιτιστική ένταξη. Μία ταχεία πορεία προς μια ομοιογενή κουλτούρα όπου οι γλωσσικές, εθνοτικές και φυλετικές διαφορές μειώνονται μπορεί να οδηγήσει σε θεσμοποιημένη, εκσυγχρονισμένη και εξορθολογισμένη παγκόσμια κουλτούρα. Αυτό το είδος κοινωνικής ρύθμισης μπορεί να προκαλέσει έναν αληθινό διακρατισμό και να δημιουργήσει μια πιο ειρηνική και ανεκτική παγκόσμια τάξη. Όμως, σύμφωνα με μια αντίθετη προοπτική, ο ομοιογενής πολιτισμός που κυριαρχείται από δυτικές καθώς και αμερικανικές αξίες και σύμβολα απειλεί τις τοπικές πολιτιστικές ταυτότητες. Ως εκ τούτου, η παγκοσμιοποίηση αποδεικνύει μια πρόκληση για τον πολιτισμό και τις τοπικές κουλτούρες μέσω της δύναμης επέκτασης της ανταλλαγής αξιών, κανόνων, ταυτοτήτων, ιδεών και ιδεών (Riaz Mir et al., 2013, σελ. 615).

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ακόμα ότι υπάρχει μια ισχυρή τάση θεώρησης της παγκοσμιοποίησης βάσει εξελίξεων που περιλαμβάνουν τον «θρίαμβο» των πολιτισμικών ομογενοποιητικών δυνάμεων έναντι όλων των άλλων. Αυτή η άποψη της παγκοσμιοποίησης οδηγεί σε ανησυχία σχετικά με το κατά πόσο στη μελέτη της παγκοσμιοποίησης εντάσσονται ζητήματα που αφορούν τοπικά θέματα και για τον λόγο αυτό θα πρέπει να ενταχθεί στη συζήτηση και η έννοια της τοπικότητας (glocalisation) (Robertson, 2012, σελ. 191). Μεγάλο μέρος της συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση, υποθέτει ότι πρόκειται για μια διαδικασία που υπερισχύει της τοπικότητας, όπως αντανάκλαται στους διάφορους εθνικιστικούς οργανισμούς και τους εθνικισμούς που έχουν προκύψει σε διάφορα μέρη του κόσμου τα τελευταία χρόνια. Αυτή η τάση αγνοεί τον βαθμό στον οποίο αυτό που ονομάζεται 'τοπικό' είναι σε μεγάλο βαθμό κατασκευασμένο σε παγκόσμια, ή τουλάχιστον υπερ-τοπική κλίμακα. Σε αυτό το πλαίσιο η εθνικότητα ή / και ο εθνικισμός κατανοείται με τους σύγχρονους παγκόσμιους όρους ταυτότητας και ιδιαιτερότητας (Robertson, 2012, σελ. 192). Ωστόσο, υπό αυτό το πρίσμα, ενδέχεται να αγνοούνται τοπικές δυνάμεις που οδηγούν σε φαινόμενα παγκοσμιοποίησης. Ως εκ τούτου, περαιτέρω έρευνα απαιτείται σε αυτό το πεδίο.

Παρομοίως, ο Swyngedouw (2004, σελ. 25) υποστηρίζει ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης θα πρέπει να είναι αναδιτύπωση μιας διαδικασίας «glocalisation». Ο όρος «glocalisation» αναφέρεται στην παράλληλη διαδικασία σύμφωνα με την οποία, καταρχάς, οι θεσμικές ρυθμίσεις μετατοπίζονται από την

εθνική κλίμακα στην παγκόσμια κλίμακα (μετακίνηση προς τα πάνω) και προς την τοπική κλίμακα, δηλαδή των τοπικών, αστικών ή περιφερειακών διαμορφώσεων (προς τα κάτω). Επίσης, αυτός ο όρος αναφέρεται στις οικονομικές δραστηριότητες και τα δίκτυα μεταξύ εταιρειών που καθίστανται ταυτόχρονα πιο τοπικά / περιφερειακά και διακρατικά. Οι κλίμακες των οικονομικών δικτύων και των θεσμικών ρυθμίσεων αναδιατυπώνονται με τρόπους που μεταβάλλουν τους συσχετισμούς κοινωνικής δύναμης. Η ένταξη, επομένως, της έννοιας του «glocalisation» συμβάλει θετικά στον εννοιολογικό προσδιορισμό της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, καθώς σημαντικές τεχνολογικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές σε τοπικό επίπεδο επηρεάζουν συνολικά τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης σε μεγαλύτερη κλίμακα. Επιπρόσθετα, και οι δύο κλίμακες οικονομικών ροών και δικτύων και της εδαφικής διακυβέρνησης νοηματοδοτούνται μέσω μιας διαδικασίας «glocalisation», όπως και η αντίσταση στις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης.

Οι φιλοσοφικές διαφορές σχετικά με το κόστος και τα οφέλη τέτοιων διαδικασιών έχουν προκαλέσει ιδεολογικά και κοινωνικά κινήματα. Οι υποστηρικτές της οικονομικής ανάπτυξης, της επέκτασης και της οικονομικής ανάπτυξης θεωρούν τις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης ως επιθυμητές και απαραίτητες για το καλό της ανθρώπινης κοινωνίας. Οι επικριτές θεωρούν μια ή περισσότερες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης επιζήμια για την κοινωνική ευημερία σε παγκόσμια ή τοπική κλίμακα. Αυτό περιλαμβάνει όλους εκείνους που αμφισβητούν την κοινωνική και φυσική βιωσιμότητα μακροπρόθεσμα, τη συνεχή οικονομική επέκταση, την κοινωνική διαρθρωτική ανισότητα που προκαλείται από αυτές τις διαδικασίες, και τον αποικιακό, ιμπεριαλιστικό ή ηγεμονικό εθνοκεντρισμό, την πολιτιστική αφομοίωση και την πολιτιστική ιδιοποίηση, που αναδύονται, επηρεάζουν και συνδέουν τέτοιες διαδικασίες (Cuterela, 2012, σελ. 139). Οι διαφορές αυτές θα συνεχίσουν να υφίστανται, όσο η παγκοσμιοποίηση ερμηνεύεται αποσπασματικά. Σε συνδυασμό, οι προσπάθειες παγκοσμιοποίησης της ιστορίας και ιστορικοποίησης της παγκοσμιοποίησης είναι ουσιαστικές για σκοπούς σαφούς κατανόησης του κόσμου και της ανάπτυξής του μέσα στο χρόνο. Η πρόκληση είναι να χρησιμοποιηθούν έννοιες και διαδικασίες εκτός των υποθέσεων ότι ο κόσμος είναι χωρισμένος σε εθνικούς χώρους, αλλά και

αποσπασματικών ερμηνειών των επί μέρους διαστάσεων της παγκοσμιοποίησης, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον Bentley (2004, σελ. 79). Επίσης, η παγκοσμιοποίηση θα πρέπει να ιδωθεί και υπό το πρίσμα της διάθεσης αυτονομίας ατόμων, κοινοτήτων και κρατών (Coleman & Brydon, 2009, σελ. 323). Επομένως, υπάρχει η ανάγκη για μία συνολική προσέγγιση της παγκοσμιοποίησης, λαμβάνοντας υπόψη εξελίξεις που αφορούν όλα τα πεδία που άπτονται της οικονομίας, της πολιτικής, της τεχνολογίας και της κοινωνίας συνδυαστικά, προκειμένου να καταστεί δυνατή τόσο η ιστορικοποίησή της, όσο και μελλοντικές προβλέψεις.

Στο βασικό ερώτημα αν οι χώρες μπορούν να διατηρήσουν τα μοναδικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά τους, δεδομένης της συνεχούς προόδου της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της παγκοσμιοποίησης, ή θα γίνουν όλο και περισσότερο ομογενοποιημένες με τα μοναδικά χαρακτηριστικά τους να υποκύπτουν στους καθολικούς κανόνες των ελευθερωμένων αγορών, οι O'Hara και Biesecker (2003, σελ. 292) απαντούν μέσα από τη μελέτη πέντε ευρωπαϊκών χωρών. Οι συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα πως, τα κράτη προχωρούν σε προσαρμογές στα κοινωνικά οικονομικά χαρακτηριστικά των οικονομιών της αγοράς τους, οι οποίες επικεντρώνονται στην αύξηση της αποτελεσματικότητας στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικής υποστήριξης και στη διεύρυνση του κράτους πρόνοιας από τον δημόσιο τομέα σε μικτούς δημόσιους, ιδιωτικούς και μη κερδοσκοπικούς τομείς. Επίσης, αναφέρουν ότι παρά τις προσαρμογές αυτές, φαίνεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν μοναδικά χαρακτηριστικά των οικονομιών και τα ευρύτερα πλαίσια ενσωμάτωσης των θεσμών, των οργανωτικών δομών και των κοσμοθεωρήσεων. Σε μια διαδικασία παγκοσμιοποίησης που καθοδηγείται από τη νεοφιλελεύθερη ουτοπία μιας κοινωνίας της αγοράς, η κατάσταση φαίνεται προφανώς δύσκολη. Το μέλλον πιθανότατα θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα αύξησης της συνεργασίας μεταξύ της θεσμοθετημένης κοινωνικής οικονομίας και των πρωτοβουλιών που επηρεάζονται από την προοπτική της οικονομίας που βασίζεται στην αλληλεγγύη, καθώς και από την ικανότητα βελτίωσης των σχέσεων με τα κοινωνικά κινήματα και τους δημόσιους φορείς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία στόχο είχε να συγκρίνει δύο περιόδους παγκοσμιοποίησης: την παγκοσμιοποίηση του 19^{ου} αιώνα και τη σύγχρονη παγκοσμιοποίηση. Μέσα από τη σύγκριση αυτή καταδείχθηκαν ομοιότητες και διαφορές που ορισμένες φορές οφείλονται ακόμα και στους ίδιους παράγοντες (π.χ. εμπόριο, κινητικότητα εργασίας, τεχνολογικές εξελίξεις). Η παγκοσμιοποίηση όσον αφορά τη συνδεσιμότητα σε ολόκληρο τον κόσμο της οικονομικής και πολιτιστικής ζωής αυξήθηκε κατά τη διάρκεια των αιώνων. Ουσιαστικά, η παγκοσμιοποίηση του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα κατέστη δυνατή εξαιτίας της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης που είχε ξεκινήσει τον 19^ο αιώνα. Λόγω πολιτικών και οικονομικών επιρροών, σημαντικό επίπεδο δικτύωσης και ολοκλήρωσης ήταν ορατό σε κοινωνικούς, πολιτιστικούς και τεχνολογικούς τομείς. Το επίπεδο του παγκόσμιου εμπορίου αυξήθηκε δραματικά λόγω των πολυεθνικών τραπεζών, των παγκόσμιων συστημάτων τιμολόγησης, του σιδηροδρομικού συστήματος, των μηχανοκίνητων πλοίων και των αεροπορικών μεταφορών, δηλαδή εξελίξεων που είχαν ήδη ξεκινήσει τον 19^ο αιώνα. Επιπλέον, η κοινωνική αλληλεπίδραση αυξήθηκε λόγω του τηλεγραφικού συστήματος που παρέχει τη βάση για τηλέφωνα, κινητά, Διαδίκτυο και πολλές άλλες σχετικές εφευρέσεις τεχνολογίας επικοινωνίας και πληροφορίας, η απαρχή των οποίων βρίσκεται στον 19^ο αιώνα. Άλλωστε, καταδείχθηκε πως πολιτικές των εθνικών κρατών, η απελευθέρωση του εμπορίου, η διάχυση της τεχνολογίας, η ροή ξένων επενδύσεων και η κινητικότητα της εργασίας αποτέλεσαν δυνάμεις που οδήγησαν στην ώθηση της παγκοσμιοποίησης και στις δύο υπό εξέταση περιόδους.

Ωστόσο, θεωρείται ότι η τρέχουσα κατάσταση είναι ριζικά διαφορετική από των προηγούμενων αιώνων. Σημεία τα οποία μπορούν να ερμηνεύσουν αυτή τη διαφορά είναι οι τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφορίας, η πολυπλοκότητα και το μέγεθος των σχετικών δικτύων, ο όγκος των συναλλαγών, η άνοδος των πολυεθνικών εταιρειών, η απελευθέρωση των αγορών αγαθών και κεφαλαίου, ο περιορισμός των ευθυνών και των αρμοδιοτήτων των εθνών κρατών, καθώς και η παγκοσμιοποίησης της καταναλωτικής κουλτούρας μέσα από την εμφάνιση ισχυρών εμπορικών σημάτων

Ειδικότερα η δεκαετία του 1990 και οι αρχές της δεκαετίας του 2000 αποτέλεσαν την περίοδο της «υψηλής παγκοσμιοποίησης». Οι τεχνολογίες του Διαδικτύου και των ψηφιακών μέσων, η ανάπτυξη πολυμερών θεσμών και συμφωνιών, η δημιουργία υπερεθνικών οντοτήτων όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, και η άνοδος των παγκόσμιων κοινωνικών κινημάτων και μιας παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών ως μια εποχή ισχυρής παγκοσμιοποίησης, αποτέλεσαν χαρακτηριστικούς παράγοντες που έδωσαν ώθηση στην παγκοσμιοποίηση. Σε αυτό το πλαίσιο, η παγκοσμιοποίηση σηματοδοτεί μια ποιοτική (όχι μόνο ποσοτική) μετατόπιση της οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής δυναμικής των σύγχρονων κοινωνιών σε μια νέα εποχή, που χαρακτηρίζεται από τη φθίνουσα σημασία των εθνών-κρατών, την άνοδο μιας κοινής παγκόσμιας κουλτούρας, ολοένα και πιο υβριδικών πολιτιστικών ταυτοτήτων και μιας πλήρως ολοκληρωμένης παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας (Flew, 2018, σελ. 104).

Κατά τη συζήτηση για τον αντίκτυπο των διαφόρων παραγόντων σε αυτές τις δύο χρονικές περιόδους που εξετάστηκαν, όμως, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η ίδια η έννοια της παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με το δίλημμα που αναφέρεται από τους Petras και Veltmeyer (2000, σελ. 44), αν πρόκειται για μία οικονομική διαδικασία, που προκαλείται από τη δυναμική ενός συστήματος, ή για ένα πολιτικό σχέδιο, η σκόπιμη έκβαση μιας ασυνείδητα επιδιωκόμενης στρατηγικής.

Στο ερώτημα αυτό οι Petras και Veltmeyer (2000, σελ. 44) απαντούν πως, στον βαθμό που οι διεθνείς ροές κεφαλαίου και εμπορευμάτων περιλαμβάνουν μια διαδικασία που έχει τόσο συνειδητή κατεύθυνση όσο και πολιτική ατζέντα - να προωθηθούν τα παγκόσμια συμφέροντα μιας νέας τάξης υπερεθνικών κεφαλαίων - η παγκοσμιοποίηση μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή ως μια μορφή οικοδόμησης αυτοκρατορίας και ως εκ τούτου μέσω του ιμπεριαλισμού. Η έννοια της παγκοσμιοποίησης βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις έννοιες της τεχνολογικής ανταλλαγής που συνοδεύονται από ροές πληροφοριών και την αφηρημένη έννοια των «δυνάμεων των αγορών». Σύμφωνα με τους περισσότερους υποστηρικτές της θεωρίας της παγκοσμιοποίησης, πλέον υπάρχει ένα νέο είδος αλληλεξάρτησης στην οποία οι εταιρείες ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα, ωθούμενες από τις τεχνολογικές επαναστάσεις και διευκολύνονται από τα νέα συστήματα

πληροφοριών. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, η έννοια του έθνους κράτους είναι αναχρονιστική, οι κινήσεις του κεφαλαίου είναι αναπόφευκτες και η παγκόσμια αγορά είναι καθοριστική για τη μακροοικονομική πολιτική οικονομία. Το αποτέλεσμα, σύμφωνα με την συγκεκριμένη άποψη, είναι ένας προοδευτικός, δυναμικός, εκσυγχρονισμένος κόσμος ευημερούντων εθνών. Ωστόσο, ορισμένοι υποστηρίζουν πως, αντί για αλληλεξαρτώμενα έθνη, υπάρχουν σημαντικές αντιθέσεις μεταξύ των εθνών σε επίπεδο φτώχειας, μισθολογικών απολαβών, πρόσβασης στην τεχνολογία, και κρατικών χρεών (Petras & Veltmeyer, 2000, σελ. 44).

Αντίθετα, ο Lal (2000, σελ. 107) αμφισβητεί την ιδέα ότι η παγκοσμιοποίηση πρέπει να θεωρηθεί ως δυτική ιδεολογία. Υποστηρίζεται ότι η παγκοσμιοποίηση πρέπει να εξεταστεί με τη χρήση «θετικής» οικονομικής μεθοδολογίας, η οποία επιτρέπει μια αντικειμενική αξιολόγηση των επιπτώσεών της, και ότι ως διαδικασία δεν μπορεί να θεωρηθεί ιδεολογική. Ωστόσο, τονίζει πως αντί να αποτελεί έκφραση του οικονομικού αμερικάνικου ιμπεριαλισμού, η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης απειλείται από την απροθυμία των Ηνωμένων Πολιτειών να διατηρήσουν την ηγεμονική τους θέση όσον αφορά στην ειρήνη στον κόσμο, ενώ την ίδια στιγμή επιχειρεί να νομοθετήσει τις υποθέσεις άλλων χωρών, μέσω μιας μορφής «ηθικού ιμπεριαλισμού». Αυτό το επιχείρημα αναπτύσσεται τόσο μέσα από τον ρόλο των ΗΠΑ για τη διασφάλιση της ειρήνης, όσο και μέσα από τον ρόλο των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στην αντιμετώπιση των επαναλαμβανόμενων χρηματοοικονομικών κρίσεων κατά τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα.

Αναγκαία είναι επίσης και η εννοιολογική ανάλυση της παγκοσμιοποίησης υπό το πρίσμα του συνδυασμού των πολιτικών ιδεολογιών. Ο εν λόγω ισχυρισμός απορρέει από το ότι υπάρχει μία ακαδημαϊκή συζήτηση ως προς το αν η πολιτική ιδεολογία μπορεί να παρέχει επαρκή καθοδήγηση για την αποτελεσματική διαχείριση ή αντιμετώπιση της παγκοσμιοποίησης ή ορισμένων πτυχών της, αλλά και το αν η ίδια η παγκοσμιοποίηση αμφισβητεί τη σημασία των καθιερωμένων ιδεολογικών ρευμάτων (Soborski, 2012, σελ. 323).

Υπό αυτό το πρίσμα, μελλοντική έρευνα θα πρέπει να εστιάσει στη μεθοδολογία ανάλυσης της έννοιας της παγκοσμιοποίησης και αυτό προϋποθέτει την κατανόηση του συγκεκριμένου όρου και την εκ νέου, ενδεχομένως, διαπραγμάτευση αυτού του όρου, λαμβάνοντας υπόψη μία συνδυαστική θεώρηση των οικονομικών, τεχνολογικών, πολιτικών, ιδεολογικών, κοινωνικών παραγόντων που αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν τόσο τον λόγο περί παγκοσμιοποίησης, όσο και την ίδια τη διαδικασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Amin, S.(1996). The challenge of globalization. *Review of International Political Economy*, 3(2), 216-259.
- Archibugi, D., & Iammarino, S. (2002). The globalization of technological innovation: definition and evidence. *Review of International Political Economy*, 9(1), 98-122.
- Archibugi, D., & Pietrobelli, C. (1999). *The Globalisation of Technology and its Implications for Developing Countries. Windows of Opportunity or Further Burden?*. Paper prepared for the International Seminar on: “The Globalisation of the Financial Markets and its Effects on the Emerging Countries” jointly organised by the International Jacques Maritain Institute and by the Economic Commission for Latin America (ECLAC), United Nations. Santiago, Chile, 29-31 March 1999.
- Barrow, C. W., & Keck, M. (2017). Globalization theory and state theory: the false antinomy. *Studies in Political Economy*, 98(2), 177-196.
- Bentley, J. (2004). Globalizing history and historicizing globalization. *Globalizations*, 1(1), 69-81.
- Betrán, C., & Pons, M. A. (2013). Comparing past and present wage inequality in two globalisation periods. *Scandinavian Economic History Review*, 61(2), 140-166.
- Biröl, Ö. H. (2012). Globalization in Historical Perspective. *International Journal of Business and Social Science*, 3(8), 92-98.
- Buzan, B., & Lawson, G. (2013). The global transformation: the nineteenth century and the making of modern international relations. *International studies quarterly*, 59(1), ISSN 0020- 8833.
- Ćetković, J., & Žarković, M. (2012). Key challenges of future path of globalisation in global economy. *Intelektinè Ekonomika*, 6(2), 7-17.
- Chiswick, B., & Hatton, T. (2003). International Migration and the Integration of Labor Markets. Στο Bordo, M., Taylor, A. M., & Williamson, G. J. (Eds.), *Globalization in Historical Perspective* (σσ. 65-120). Chicago: University of Chicago Press.

- Coleman, W. D., & Brydon, D. (2009). Globalization and Autonomy: An Overview. *Globalizations*, 6(3), 323-338.
- Cuterela, S. (2012). Globalization: Definition, Processes and Concepts. *Revista Română de Statistică, IV*, 137-146.
- Daudin, G., Morys, M., & O'Rourke, K. H. (2008). *Globalization, 1870-1914*. Oxford: University of Oxford.
- DeLong, B., & Dowrick, S. (2003). Globalization and Convergence. Στο Bordo, M., Taylor, A. M., & Williamson, G. J. (Eds.), *Globalization in Historical Perspective* (σσ. 191-226). Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- Desai, M., Desai, L., & Danes, C. (2000). Globalisation: Neither ideology nor utopia. *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 16-31.
- Erixon, F. (2018). The Economic Benefits of Globalization for Business and Consumers. Ανακτήθηκε από: <https://ecipe.org/wp-content/uploads/2018/01/Globalization-paper-final.pdf>
- Findlay, R., & O'Rourke, K. (2003). Commodity Market Integration, 1500–2000. Στο Bordo, M., Taylor, A. M., & Williamson, G. J. (Eds.), *Globalization in Historical Perspective* (σσ. 13-64). Chicago: University of Chicago Press.
- Flew, T. (2018). Post-Globalisation. *Javnost - The Public*, 25(1-2), 102-109.
- Guttal, S. (2007). Globalisation. *Development in Practice*, 17(4-5), 523-531.
- IGEAT – ULB (2008). The impact of globalisation and increased trade liberalisation on European regions. Ανάκτηση από: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/impact_liberalisation.pdf
- James, P., & Steger, M. B. (2014). A Genealogy of 'Globalization': The Career of a Concept. *Globalizations*, 11(4), 417-434.
- Lal, D. (2000). Globalisation, imperialism and regulation. *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 107-121.

- Lee, E., & Vivarelli, M. (2006). The Social Impact of Globalization in the Developing Countries. Ανακτήθηκε από: <http://ftp.iza.org/dp1925.pdf>
- McAusland, C. (2008). Globalisation's Direct and Indirect Effects on the Environment. Ανακτήθηκε από: <https://www.oecd.org/greengrowth/greening-transport/41380703.pdf>.
- Nayyar, D. (2006). Globalisation, history and development: a tale of two centuries. *Cambridge Journal of Economics*, 30, 137-159.
- Nunes, A. B. (1998). Globalisation in historical perspective - what is new about the globalisation process?. *Paper submitted to the 1st Portuguese Conference on Economic Sociology*, Lisbon.
- O'Hara, S. U., & Biesecker, A. (2003). Globalization: Homogenization or Newfound Diversity?. *Review of Social Economy*, 61(3), 281-294.
- Olivié, I., & Gracia, M. (2020). Is this the end of globalization (as we know it)?. *Globalizations*, DOI: 10.1080/14747731.2020.1716923.
- O' Rourke, K. H. (2002). Europe and the causes of globalization, 1790 to 2000. Ανακτήθηκε από: <https://core.ac.uk/download/pdf/7045619.pdf>
- O' Rourke, K., & Williamson, J. G. (2002). When did globalisation begin?. *European Review of Economic History*, 6, 23-50.
- Petras, J., & Veltmeyer, H. (2000). Globalisation or imperialism?. *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 32-48.
- Reich, S. (1998). What is globalization? Four Possible Answers. Ανακτήθηκε από: https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/261.pdf
- Riaz Mir, U., Mahnaz Hassan, S., & Majeed Qadri, M. (2014). Understanding Globalization and its Future: An Analysis. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 34(2), 607-624.
- Robertson, R. (2012). Globalisation or glocalisation?. *Journal of International Communication*, 18(2), 191-208.

- Saw, S. K. (2018). Globalization and migration in the contemporary world order: an insight into the postnational condition and the diasporas. *Social Identities*, 24(3), 339-363.
- Shangquan, G. (2000). Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention. Ανακτήθηκε από: https://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_background_papers/bp2000_1.pdf
- Sklair, L. (2000). The transnational capitalist class and the discourse of globalization. *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 67-85.
- Soborski, R. (2012). Globalization and ideology: a critical review of the debate. *Journal of Political Ideologies*, 17(3), 323-346.
- Steger, M. B. (2005). Ideologies of globalization. *Journal of Political Ideologies*, 10(1), 11-30.
- Swyngedouw, E. (2004). Globalisation or 'glocalisation'? Networks, territories and rescaling. *Cambridge Review of International Affairs*, 17(1), 25-48.
- Utkin, A. (2002). Globalization, Process and Interpretation. *Russian Politics & Law*, 40(1), 6-39.
- Went, R. (2004). Economic globalization plus cosmopolitanism?. *Review of International Political Economy*, 11(2), 337-355.
- Wolf Jr., C. (2000). Globalization: Meaning and measurement. *Critical Review*, 14(1), 1-10.
- Woods, N. (1998). Editorial introduction. Globalization: Definitions, debates and implications. *Oxford Development Studies*, 26(1), 5-13.
- Wright, G. (1999). The Impact of Globalisation. *New Political Economy*, 4(2), 268-273.